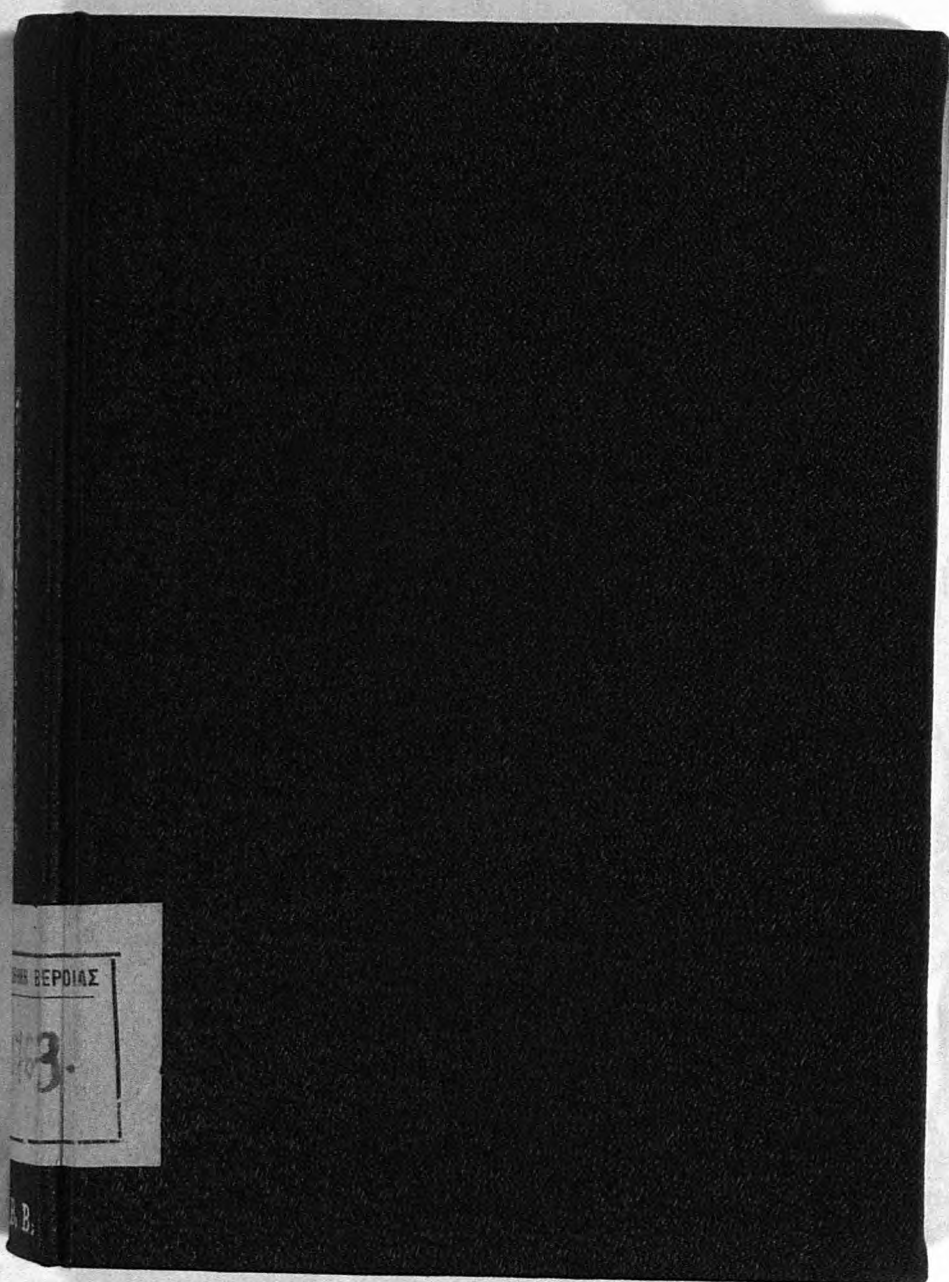




Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

+700 ΒΕΡΟΙΑΣ
από

Αριθ. εις 10.763/72

Δωρεά: Συμ. Παπαδο-
πουλου

Γυμνασιάρχου



GRVER-00608

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ 1977

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ
ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ
ΝΕΩΤΕΡΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ,

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΥΠΟ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΡΙΖΟΥ ΝΕΡΟΥΛΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΟ 1826 ΕΝ ΓΕΝΕΥΗ

ΧΑΡΙΝ ΤΗΣ ΑΥΤΟΘΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΩΣ ΦΙΛΟΤΙΜΟΥΜΕΝΗΣ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΓΛΩΣΣΑΝ,

ΕΞΗΜΟΣΙΕΥΘΗ ΥΠΟ JEAN HUMBERT

ΤΟ 1827 ΕΝ ΓΕΝΕΥΗ,

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΗ ΔΕ ΥΠΟ ΟΛΥΜΠΙΑΣ I. N. ABBOT

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ



Ap. E16 10763

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΕΝ ΤΩ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΩ ΠΕΡΡΗ ΚΑΙ ΒΑΜΠΑ,
κατὰ τὴν ὁδὸν Μητροπόλεως.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

1870

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΦΙΔΑΣ ΜΟΙ

ΕΛΛΗΝΙΔΑΣ ΝΕΑΝΙΔΑΣ

Τὸ μικρὸν τοῦτο πόνημα, ὅπερ προσφέρω εἰς τὸ
δημόσιον, μετέφρασα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ πρωτοτύπου,
τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ JEAN HUMBERT, μαθητοῦ καὶ θια-
σώτου τοῦ μακαρίτου ΙΑΚΩΒΟΥ ΡΙΖΟΥ τοῦ ΝΕΡΟΥΔΟΥ, γρω-
στοῦ ἤδη εἰς τὸ Παρελλήγιον.

Βαθείας ἔχουσα ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὅσας ἐντυπώ-
σεις ἔλαβον ἐκ τῆς διδακτικῆς καὶ τερπνῆς ἐν ταύτῃ
ἀναγνώσεως τοῦ συγγράμματος τούτου, ἀναλογιζο-
μένη δὲ πόσον δύναται τὰ ὠφελήσῃ τοῦτο τὰς μὴ
γινωσκούσας τὴν γαλλικὴν συνομιλίαν μοι νεάρι-
δας, ἐπεχείρησα τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ, προτροπῇ
σεβαστοῦ μοι καθηγητοῦ.

Ἀλλὰ περατώσασα τὸ ἔργον ἐδέχθην προθύμως
καὶ δευτέραν πρότασιν τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός, ὑποσχεθεί-

τοσῶτα ἐπιθεωρήσῃ τὴν μετάφρασίν μου ταύτην· ὅθεν
ἐκδίδω εἰς φῶς ὅ,τι πρὸς τριβὴν μόνον καὶ γύμνα-
σὶν μου ἐπεχείρησα.

Καὶ ὁ πρόλογος ὅμως τοῦ μνησθέντος JEAN
HUMBERT πολὺ μ' ἐρεθάρρυνεν, ὥστε πολλάκις εἶπον
κατ' ἐμαυτήν. «*Ἄρ' ἀλλογενὴς τοσοῦτον ἐσεβάσθη*
καὶ ἐξετίμησε τὸ διττῶς ὠφέλιμον τοῦτο πόνημα
καὶ μετὰ μεγάλων ἐγκωμίων συνιστᾷ πρὸς τοὺς ὁμο-
γενεῖς αὐτοῦ, πόσον ἐγινόμην ἀξιοκατάκριτος μὴ
ἐκτιμῶσα καὶ μὴ μεταφράζουσα ἑλληνικὸν σύγγραμ-
μα, ἐξ ὃς ἐδιδάχθην ὅτι ὑπερασπίζωμαι τὸ ἔθνος μου
ἀπέρῃ τῶν ξένων καὶ ὅτι δικαιολογῶ τὰς ἀκου-
σίας αὐτοῦ ἐλλείψεις, ὅτι θανατῶ δὲ τὴν φιλομά-
θειαν καὶ τὸν ζῆλον πρὸς τὴν παιδείαν, ἅτινα οὐ-

δέποτε ἐσθέσθησαν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἑλλήνος, εἰς
οἰαςδήποτε περιπετείας καὶ ἂν ὑπέπεσε. »

Πόσων ἐπαίρων καὶ ἐγκωμίων ἄξιοι καταφαίνον-
ται, ὥστε μένουσι διὰ παντὸς εὐφημούμενοι, οἱ ἀοι-
διμοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες τῆς παρελθούσης γενεᾶς, ὅσους
ὁ ἀναγνώστης μέλλει ἰδεῖν ἐν τῷ πορῆματι τούτῳ !
Ὅποῖαν δὲ περιποιεῖ τιμὴν καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον φθ-
λον ὁ πρὸ χρόνων ζῆλος τῆς παιδείας πολλῶν Ἑλ-
ληνίδων.

Ἐρῶσθε.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΔΙΑΤΡΕΧΟΝΤΕΣ τὴν χρονολογίαν τῶν ποιη-
τῶν, οἵτινες προηγήθησαν τοῦ Ὀμήρου, καὶ ῥί-
πτοντες βλέμμα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας
ἐκείνης ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἧς ὁ χρόνος διετή-
ρησε μόνον ἐπιγραφὰς καὶ τινα τεμάχια, ἀναγ-
καζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὸ μικρὸν
ἐκεῖνο χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ἱστορικῶς ἐ-
γεννήθη καὶ προώδευσεν αὕτη βαθυηδὸν. οὐδέ-

ποτε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προέβη τοσοῦτον ἐξαισίως ἀλλ' οὐδὲ γλῶσσα ἀπέκτησε τοιοῦτον ὑψηλὸν βαθμὸν τελειότητος καὶ πλούτου. Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης ὑποτίθεμεν, ἡ ὅτι τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα ποιήματα οὐδέποτε ὑπῆρξαν, (αὐθαίρετος ὑπόθεσις ἀναιρουμένη ὑπὸ τοῦ ποιήματος τῆς Ἰλιάδος, ὅπερ οὔτε ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ πολλῶν προηγηθέντων παραδειγμάτων), ἡ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὑπέστη κατ' ἐποχὰς ἀγνώστους τοσαύτας καταστροφὰς φυσικὰς καὶ τοσαύτας ἐπαναστατώσεις ἀπευκταίας, ὥστε ἐξηλείφθησαν μέχρις ἔχρους τὰ ἐν αὐτῇ συμβάντα.

Αἱ συχναὶ μεταναστάσεις ξένων λαῶν ἦσαν τὰ πρῶτα αἷτια τῆς ἐπικρατοῦσης ἐν τῇ Ἱστορίᾳ συγχύσεως ταύτης, οὐ μόνον περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου.

Οἱ Πελασγοὶ καὶ οἱ Κᾶρες ἐξελθόντες, οἱ μὲν ἐκ τῶν Καυκασίων ὀρέων, οἱ δὲ ἐκ τῆς Λυδίας, ἠμφισβήτησαν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀδυνατῶσθέντες δὲ δι' ἀδιακόπων πολέμων, ὑπεχώρησαν τὴν γῆν ταύτην κατ' ὀλίγον πρὸς τοὺς ὀδηγοὺς Αἰγυπτιακῶν καὶ Φοινικικῶν ἀποικιῶν, οἵτινες

ἐπενήργησαν πολὺ ἐπὶ τῶν ἡθῶν, τῆς ὀρησκειᾶς καὶ τῶν γνώσεων τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τῆς καθιδρύσεως τούτων τῶν ἀποικιῶν δύναται τις νὰ χρονολογήσῃ τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως, καταστροφείσης ὑπὸ τῶν Πελασγῶν καὶ Καρῶν.

Ὅθεν ἔκτοτε ἡ συγκοινωνία τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ἀσίας ἀπέβη ἀξιολογωτέρα. Ὁ Μίνως διαβάς εἰς τὴν Κρήτην, ὑπῆρξε νομοθέτης καὶ βασιλεὺς, κατήρτισε στόλον, ἐδίωξε τοὺς Κᾶρας καὶ ἠλευθέρωσε τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀπὸ τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς ἐκείνων κατακτήσεως. Ὁ Κάδμος ἢ Κεδέμ, ἐστερεώθη ἐν Βοιωτίᾳ καὶ ἐθεμελίωσε πρὸς ἀνάμνησιν τῶν Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου νέαν ὁμώνυμον πόλιν.

Τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἤρχισαν νὰ ἐπισκέπτωνται τότε συχνότερον Ἕλληνες, ἐξ ὧν πολλοί, οἷον ὁ Εὐμόλπος καὶ ὁ Ὀρφεὺς, ἔφερον ἐκ τῆς Χαλδαίας καὶ Αἰγύπτου μετὰ τῆς μυστηριώδους λατρείας τῆς πατρίδος αὐτῶν, γνώσεις τινὰς ἐπιστημῶν, καλῶν τεχνῶν καὶ πρὸ πάντων τῆς μουσικῆς.

Ἡ συνάφεια αὕτη μετὰ τῶν ἀνατολικῶν

ἔθνων ἐμελλε νὰ ἔχῃ μεγάλην δύναμιν ἐπὶ τῶν ἀκατεργάστων ἐτι ἰδιωμάτων τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἑλλάδος· ὥς ἂν τις θελήσῃ νὰ σπουδάσῃ ἰδιαιτέρως τὴν ἐτυμολογίαν τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, βεβαίως εὕρισκει ἐν ταύταις μέγαν ἀριθμὸν ἐκ τῶν σηρικῶν γλωσσῶν.

Αἱ πελασγικῆς καταγωγῆς ἢ ἐτυμολογίας λέξεις ἀπερρίφθησαν ἔκτοτε διὰ τὸ κακοπρόφερτον καὶ δύσηχον αὐτῶν, ἀντικατασταθεῖσαι ὑπὸ λέξεων δανεισθεισῶν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς, Αἰγυπτιακῆς καὶ Φοινικικῆς.*

* Σ. Μ. Ἀπὸ τοῦ χρόνου, ὅτε συνεγράφη τὸ πῶνῆμα τοῦτο, νέα τις ἐπιστήμη ἢ γλωσσολογία παραχθεῖσα ἔλυσε πολλὰ τῶν ζητημάτων τῶν εἰς τὴν συγγένειαν τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν ἔθνων ἀναγομένων. Γνωστὸν λοιπὸν ὑπάρχει σήμερον, ὅτι ἡ καυκασία, ἢ λευκὴ φυλὴ διαιρεῖται εἰς δύο κλάδους, τὸν σηρικὸν ἢ ἀραμαϊκόν, εἰς ὃν ἀνάγονται οἱ Ἀραβες, οἱ Σύροι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Χαλδαῖοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Καρχηδόνιοι κτλ. καὶ τὸν ἄριον, εἰς ὃν ἀναφέρονται ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ τὰ ἄριανὰ ἢ ξενδικὰ ἔθνη, Βάκτριοι, Μῆδοι, Πέρσαι κτλ. καὶ τὰ ἰνδικὰ· ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ τὰ γερμανικά, ἦτοι Γότθοι, Ὀλλανδοί, Δανοί, Ἀγγλοσάξωνες κτλ. τὰ σλαβικά, ἦτοι οἱ κάτοικοι πολλῶν χωρῶν τῆς Ῥωσσίας, οἱ Πολωνοί, οἱ Βοημοί, οἱ Σέρβοι, οἱ Κροάται, οἱ Δαλμάται κτλ. καὶ τέλος τὰ ἑλληνολατινικά, ἦτοι Ἰταλοί, Ἰλλυριοί (Ἀλβανοί), Ἕλληνες κτλ. καὶ τέλος τὰ λατινογενῆ, ἦτοι Πορτογάλοι, Ἰσπανοί, Γάλλοι κτλ. Ἐν τῇ βραχυτάτῃ ταύτῃ σημειώσει παρελείφθησαν αἱ ἥττον ἀξιόλογοι ἱστορικαὶ ὁμοθεσίαι. Ἐκ τούτων λοιπὸν φαίνεται ὅτι ἡ συγγένεια ἢ μετὰξὺ ἀραμαϊκῆς τινος καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης σημαίνει κοινὴν τινα καταγωγὴν, καὶ ὅτι ἡ μετὰ ταῦτα ἐπιμειξία ἐλίγον μόνον ἰδυνήθη νὰ μεταβάλλῃ διὰ ξενικῶν στοιχείων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Παρατρέχοντες ἄρα τὰς ἀρχὰς ταύτας, αἵτινες βοηθοῦσιν ὅπως λύσωμεν τὸ αἰνίγμα τῶν προόδων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν τῷ διαστήματι τῶν κεκαλυμμένων ὑπὸ τοῦ σκότους καὶ τῶν μύθων καὶ τῆς ἀλληγορίας χρόνων, ἀκολουθήσωμεν τοὺς βαθμοὺς τῆς προόδου ταύτης τῆς θαυμαστῆς γλώσσης, κατὰ τὴν ἀκμὴν αὐτῆς, ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν, ἔπειτα κατὰ τὴν πτώσιν καὶ τὴν μεγίστην διαφθοράν.

Ἀλλὰ χάριν συντομίας ἐκλέξωμεν τὰ ἀξιολογώτατα ἐκάστης περιόδου, ὅπως ἀναφέρωμεν ἐκείνους μόνον τοὺς ποιητὰς καὶ λογογράφους ὅσοι διέπρεψαν εἰς τὸ εἶδος αὐτῶν ἕκαστος.

Ἡ ἀρχαιοτάτη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς μυστικῆς ἢ θρησκευτικῆς ποιήσεως. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀσιανῶν ἀποικιῶν εἰσαγαγόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν τρόπον τοῦ κυβερνητικοῦ αὐτῶν συστήματος, δηλαδὴ διοίκησιν ἀπόλυτον στηριζομένην ἐπὶ τῆς θεοκρατίας, παρήγαγον τὴν μυστικὴν ποίησιν καὶ ὠκοδόμησαν ἱερὰ, ὅπου ἐξεδίδοντο χρησμοί. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ σκοποῦ ἐγκαθίδρυσαν ἐν αὐτοῖς προφήτιδας.

Ἡ Φημονόη, ἱέρεια τοῦ Ἀπόλλωνος, πρώτη κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις ἐφεῦρε τὸν ἐξά-

μετρον στίχον, ὥστε πρὸς τὰς γυναῖκας χρεω-
στεί τὴν ἀρχὴν ἢ ποίησις, τοῦλάχιστον ἡ ἑλ-
ληνική, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέβη ἀρμονικωτάτη καὶ
ὠραιοτάτη πασῶν. Ἄνδρες μετὰ ταῦτα, ὡς ὁ
Εὐμόλπος, Ὀρφεὺς καὶ Λῖνος, ἔλαβον τὸν ἐξά-
μετρον πρὸς ὕμνον τῶν θεῶν, τῆς θρησκείας,
τῶν μυστηρίων καὶ τῶν τελετῶν. Ἡ ποίησις τῆς
περιόδου ταύτης ἦτο ὅλως ἀφιερωμένη εἰς τὴν
θρησκευτικὴν λατρείαν, διαχαράττουσα περὶ αὐ-
τὴν κύκλον στενόν· καὶ ἡ γλῶσσα, τὸ ἄριστον
τοῦτο ὄργανον τῶν ἀνθρωπίνων διαλογισμῶν,
διαδιδόμενον διὰ τοῦ ἠθικοῦ μονοπωλίου τῶν
ἀπολύτων κυβερνήσεων, εἶχε ξηρὰν τινα ἀφθο-
νίαν πλούτου καὶ τὴν Ἀσιατικὴν λαμπρότητα.

Ἡ Ἑλλὰς διηρημένη ἀκολούθως εἰς μικρὰς
ἐπαρχίας, αἵτινες εἶχον ἐκάστη βασιλέα, ἦτο
ἀκαταπαύστως παλαίστρα μερικῶν πολέμων,
ὅπου διέλαμπεν ἡ ἀνδρία. Οἱ ἥρωες τῆς ἐποχῆς
ταύτης ὑπερησπίζοντο τοὺς καταθλιβομένους
κατὰ τῶν καταθλιβόντων, κατεπολέμουν τὰ
ἄγρια θηρία, ἐξήραινον τὰ ἔλη καὶ ἥνοιγον διώ-
ρυγας ὅπως ἐμποδίσωσι τὰς πλημμύρας τῶν
ποταμῶν. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἴο-
λαος, ὁ Περσεὺς, ὁ Ἰάσων, ὁ Βελεροφόντης, ὁ
Θησεὺς καὶ ὁ Πειρίθους.

Τότε ἡ φαντασία τῶν ποιητῶν, ὑπερπηδή-
 σασα τὰ ὅρια τῆς θεοκρατίας, ἤλλαξεν ἀντικεί-
 μενον καὶ παραιτοῦσα τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν ἡγια-
 σμένην γλῶσσαν τῶν χρησμῶν, ἐτράπη εἰς τὴν
 γῆν καὶ ἤρχισε νὰ ἐξυμνῇ τὰς μεγάλας ἐκστρα-
 τείας διὰ μικρῶν ἀσμάτων, ὁμοίων πρὸς τὰ τῶν
 ἄρματωλῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Τοιαῦτα
 ἦσαν τὰ μικρὰ ποιήματα τὰ ἀδόμενα ὑπὸ τοῦ
 Ἀχιλλέως ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ, συνοδευόμενα καὶ
 διὰ τῆς λύρας, « αἰεὶδε κλέα ἀνδρῶν ». Ὁ ποιη-
 τῆς Δημόδοκος ἔφαλλε τὴν ἄλωσιν τῆς Τρωά-
 δος, καθήμενος παρὰ τὴν τράπεζαν τοῦ βασι-
 λέως τῶν Φαιάκων, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ὀδυσ-
 σέως: « Ὅσσ' ἔρξαν τ' ἔπαθόν τε καὶ ὅσσ' ἐμόγη-
 σαν οἱ Ἀχαιοί »· δηλ. ἔφαλλε τὰ ὑψηλὰ ἔργα,
 τὰς κακοπαθείας καὶ τοὺς κόπους τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ποιητικῶν τούτων ἀσμάτων
 ἠῶξανε κατὰ λόγον τῆς πληθύος τῶν ἐκστρα-
 τειῶν· ἀλλ' ἐν ἐλλείψει τῶν διαρκῶν μέσων ἵνα
 μεταδοθῶσι τὰ ἔπη ἐκεῖνα εἰς τὰς ἐπερχομένας
 γενεάς, ἡ παράδοσις μόνη διετῆρει τὰ συμβάν-
 τα, δηλ. ἡ Μνημοσύνη θεοποιηθεῖσα παρὰ τῶν
 ἀρχαίων ὡς μήτηρ τῶν Μουσῶν ἐξησφάλιζε τὴν
 διατήρησιν τῶν πολυαρίθμων ἐκείνων ἀσμάτων.

Ἀλλ' ἐν τοσοῦτῳ, ὡς οἱ ῥυακες ῥέοντες ἀπο-

τελοῦσι τοὺς μεγάλους ποταμοὺς, οὕτω τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ποιήματα συνέτειναν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀριστουργήματος τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τῆς ἀθανάτου Ἰλιάδος. Οἱ προηγηθέντες τοῦ Ὅμηρου, φιλοτιμούμενοι νὰ διαπραγματευθῶσι περὶ παντοίων ἀντικειμένων, ἅτινα ἀπῆλθον ὀθησαυρὸν λέξεων, ἐπλούτισαν τὴν γλῶσσαν δι' ἐκφράσεων εὐφυῶν καὶ εὐστρόφων, ἐκαλλώπισαν δὲ αὐτὴν καὶ διὰ παραστάσεως αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Οἱ ἀοιδοὶ, θεωρούμενοι ὡς φίλοι τῶν θεῶν, ἦσαν ὑπεράνω τῶν ἐρίδων καὶ τῶν ἀκομμάτων καὶ ἀληθεῖς πολῖται τῆς Ἑλλάδος, ἣν νὶ ἐδόξαζον διὰ τῶν ᾠδῶν· συνέχεον δὲ τὰς διαλέκτους καὶ οὕτως ἐνέπνεον πρὸς τοὺς διηρημένους ἐπ' ἑλαιοὺς τὴν ἰδέαν μιᾶς μόνης καὶ κοινῆς πατρίδος.

Ἄχ. Ὁ Ὅμηρος, ὠφεληθεὶς ἐκ τοῦ ὕλικου τῶν ὀπ. μικρῶν τούτων εἰς τὰς Μούσας ὑπὸ τῶν προτα. κατόχων αὐτοῦ ἰδρυθέντων βωμῶν, ἐθεμελίωσε κατὸν περίδοξον ἐκεῖνον ναόν, ὃν οἱ αἰῶνες ἐσεβά-
 ἄγ. σθησαν ἀείποτε. Ὁ χρόνος, ὁ ἀδυσώπητος οὐ-
 ρυ. τος καταστροφεὺς, οὔτε τολμᾷ νὰ ἐγγίσῃ τὴν ποι. Ἰλιάδα, ἀλλὰ καὶ κρύπτων τὸ ὄρέπανον αὐτοῦ λαο. ἀπέναντι αὐτῆς κλίνει μετὰ σεβασμοῦ καὶ δια-
 Θ. θ. βαίνει.

Οἱ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες γίνονται ὡς πρὸς τὴν

ἐποχὴν αὐτῶν ὁδηγοὶ τῶν ἀγνώστων ὁδῶν εἰς τοὺς περιπλανωμένους περιηγητὰς, συντέμνουσι τὸν δρόμον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἀποτελοῦσι ταχυτέρας τὰς προόδους τοῦ πολιτισμοῦ.

Τὰ δύο ἐπικά ποιήματα τοῦ Ὀμήρου ὑπῆρξαν ὡς σχολή, ὅθεν ἐξήλθον οἱ νομοθέται, οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ γεωγράφοι. Ἐκ τούτων τῶν ἀθανάτων ποιημάτων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες νὰ ἐκτιμῶσι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, νὰ περιφρονῶσι τὸν ἀργὸν βίον καὶ νὰ ἐναμιλλῶνται ὑπὲρ τῆς δόξης. Τὰ ποιήματα ταῦτα ἀπαγγελλόμενα ἐκ στήθους κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἑορτὰς ἐν ταῖς ὁμηγύρεσι πάσης ἡλικίας καὶ πάσης τάξεως ἀπέφερον ἐπὶ τοῦ πνεύματος μεμαλῆτερον ἀποτέλεσμα, παρ' ὅσον σήμερον τὰ βιβλία ἀναγινωσκόμενα ἐν τῇ σιγῇ τῶν δωμάτων· διότι ὁ ἀναγνώστης ὡς μεμονωμένος ἀποβαίνει συχνάκις τοσοῦτον ψυχρὸς, ὅσον ὁ λίθος τοῦ μνήματος τοῦ συγγραφέως, ὃν μελετᾷ.

Ὁ αἰὼν τοῦ Ὀμήρου ἀρκεσθεὶς εἰς τὰ χλεῖνὰ ἐκεῖνα ἔπη κατ' οὐδὲν ἄλλο ἀξιόλογον συμβάν διακρίνεται. Ἐν τοσοῦτῳ ἀπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς ἐποχῆς χρονολογοῦνται αἱ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἰώνων ἀποίκων γενόμεναι ἀπόπει-

ραι ὑπὲρ τῆς ὁμοσπονδικῆς πολιτείας. Αἱ ἀποι-
 χίαι αὗται ὡς πολὺ μικραὶ ὀλίγον ἐσῆμαινον
 κατ' ἰδίαν ἐκάσῃ ὡς πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν βα-
 σιλέων τῆς Λυδίας· ἦσαν ὁμως ἱκανῶς δραστή-
 ριαι, ὥστε ἅπασαι ἠνωμέναι νὰ περιφρονῶσι τὴν
 ἀναλγησίαν τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων· ὅθεν συνα-
 φθεῖσαι κατὰ μικρὸν πρὸς ἀλλήλας δῶδεκα τὸν
 ἀριθμὸν καὶ ἀποτελέσασαι δεσμὸν τινα ἀμοιβαίας
 ὑπερασπίσεως, προώδευσαν ταχέως κατὰ τὰς
 ἐπερχομένας γενεάς. Αὗται ὑπῆρξαν ἡ Ἑλβε-
 τία τῆς παναρχαίας ἐκείνης ἐποχῆς. Οἱ κάτοι-
 κοι ταύτης τῆς Ἰωνικῆς ὁμοσπονδίας, κατέ-
 χοντες χώραν τερπνὴν ἅμα καὶ εὐφορον, ἀπο-
 λαύοντες ἐλευθερίας τεθεμελιωμένης ἐπὶ τοῦ
 κοινοῦ συμφέροντος, ἐμόρφωσαν τάχιστα λαὸν
 βιομήχανον καὶ ἐμπορικόν, ἀσχοῦντα τὰς ἐπι-
 στήμας καὶ τὰς καλὰς τέχνας, ὥστε ἡ διάλεκτος
 αὐτῶν κατέστη πλουσιωτέρα καὶ ὠραιότερα·
 μεγάλοι δὲ ἄνδρες ἐξελθόντες ἐκ τῶν κόλπων
 αὐτῆς διέδωκαν τὴν παιδείαν ἐπὶ τῆς κυρίως
 Ἑλλάδος, τῆς μεγάλης Ἑλλάδος καὶ τῆς νήσου
 Σικελίας. Εἰς τὴν Ἰωνικὴν σχολὴν ὤφειλον τὰς
 γνώσεις καὶ τὴν ἀθανασίαν αὐτῶν οἱ Πυθαγό-
 ραι, οἱ Θάλητες, οἱ Δημόκριτοι, οἱ Ἡράκλειτοι, Βερόισις
 οἱ Ἀρχίλοχοι, οἱ Ἀλκαῖοι, οἱ Ἀνακρέοντες καὶ

βραδύτερον οἱ Ἱπποκράτει, οἱ Σιμωνίδαι καὶ οἱ Ἡρόδοτοι.

Ἡ ἐλευθερία, ἥτις ἀγαπᾷ ἐξίσου τὰ δύο φύλα τῶν τέκνων αὐτῆς, οὐδαμῶς ἐμποδίζει τὰς γυναῖκας νὰ ἀτενίζωσιν εἰς τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀθανασίαν. Μόνη ἡ τυραννία προσρίζει ἀποκλειστικῶς τὸ ὠραῖον φύλον εἰς τὰς ἡδονὰς τῶν ὑψηλῶν οἴκων καὶ εἰς τὰ ἀηδῆ θωπεύματα τοῦ ἐγωϊσμοῦ, φιλαυτίας δῆθεν πεπολισμένης. Παντοῦ ὁμως ὅπου βασιλεύει ἡ ἐλευθερία, αἱ γυναῖκες λαμβάνουσιν ἀνατροφὴν ἀξίαν ἑαυτῶν, ἰσοφαρίζουσι πρὸς τοὺς ἀνδρας, ἐνίοτε δὲ μάλιστα καὶ ὑπερβαίνουν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἔξοχα αἰσθήματα, τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις καὶ τὰς ὑψηλὰς ἰδέας. Ἡ ἐποχὴ τῆς Ἰωνικῆς ὁμοσπονδίας δοξάζεται ὡς ἀναδείξασα, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἐνδόξων γυναικῶν, καὶ τὴν ὀνομασθεῖσαν Λεσβίαν Μοῦσαν. Ἡ Σαπφὼ ἐθαυμάσθη τῷ ὄντι καὶ σχεδὸν ἐθεοποιήθη διὰ τὰ ποιητικὰ αὐτῆς ἔργα. Ἀπαντες οἱ στίχοι αὐτῆς εἰκονίζουσι τὴν ἔξοχον εὐφυΐαν, ἥ δὲ θερμὴ καὶ ἰλαρὰ αὐτῆς φαντασία ἦτο ἡ μόνη ἐπιτήδειος νὰ ἐκφράσῃ τὰ ἀνεξήγητα αἰσθήματα τοῦ ἔρωτος. Ἀ! κατὰ τίνα κακὴν μοῖραν ὁ χρόνος, ἀντὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ᾠδῶν αὐτῆς, μετέδωκε πρὸς ἡμᾶς

μόνον τὴν θλιβεράν ἱστορίαν τοῦ ἄλματος αὐ-
τῆς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τῆς θηριώδους ἀναι-
σθησίας τοῦ Φάωνος !

Ἡ δόξα καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν ἰωνικῶν πό-
λεων ἐνέπνευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἔρωτα
τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ κατὰ τῆς ἀπολύτου ἐξου-
σίας μῖσος, προσέτρεψαν δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς
πόλεις ἵνα συστήσῃ ἐκάστη ἀνὰ ἓν σύνταγμα.
Λυκοῦργος καὶ Σόλων ὑπῆρξαν οἱ νομοθέται
ἐκαστος τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ πατρίδος, ὥσανεὶ ὁ
οὐρανός, ὑπερασπιζόμενος τὴν εἰμαρμένην τῆς
Ἑλλάδος, ἔσπευσε νὰ ὑψώσῃ τὰ δύο ταῦτα προ-
πύργια, Ἀθήνας καὶ Σπάρτην, ὅπως διαδεχθῶσι
τὰς ὁμοσπόνδους πόλεις τῆς Ἰωνίας, ὑποδου-
λωθείσας ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων προσβολῶν
τῶν Μήδων καὶ Περσῶν.

Ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι, ὅπερ δύ-
ναταί τις νὰ ὀνομάσῃ γέννησιν τοῦ δημοτικοῦ
δικαίου, οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος, καταγινόμενοι
εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ διοικεῖν, παρήτησαν τὴν
εἰκονικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ μέτρον τῆς ποιήσεως,
ἵνα προσλάβωσι τὸ ἀπλουν καὶ σοβαρὸν ὕφος
τοῦ πεζοῦ λόγου, δι' οὗ ἐπραγματεύοντο τὰ ἀ-
μοιβαῖα τῶν κοινωνικῶν ἀνθρώπων καθήκοντα. Βέροιας
Οἱ ἀρχαιότατοι πεζογράφοι ἔγραψαν ἐν ἰωνικῇ

διαλέκτῳ, ὡς ὁ Ἑκαταῖος, ὁ Διονύσιος ἐκ Μιλήτου, ὁ Ἡρόδοτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὧν ἀπωλέσαμεν τὰ συγγράμματα, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ ὀνόματα. Μετὰ ταῦτα ἀνεφάνησαν οἱ Ἀττικοὶ λογογράφοι καὶ πρῶτος αὐτῶν ὁ Περικλῆς, οὗτινος δέπιτάφιός τῶν ἀποθανόντων κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου Ἀθηναίων θεωρεῖται ὡς τὸ ἀρχαιότατον λείψανον τοῦ πεζοῦ ἀττικοῦ λόγου διασωθὲν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Αἱ λαμπραὶ νίκαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, πρὸς ἃς συνετέλεσαν πολὺ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἔδωκαν πρὸς τοὺς δύο τούτους λαοὺς τὴν προτίμησιν καὶ ὑπεροχὴν καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον αἱ Ἀθηναὶ ὑπερέβαλον τὴν Σπάρτην, ἥτις ὑπῆρχεν ἐξαιρετικῶς στρατιωτικὴ καὶ ἐκ συστήματος ἐχθρὰ τῆς φιλολογίας, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν. Αἱ Ἀθηναὶ τουναντίον ἀπέβησαν ὁ κανὼν τῆς φιλοκαλίας, ἥ δὲ ἀττικὴ διάλεκτος, ἐρειδομένη οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀξιώματος τῶν μεγάλων Ἀθηναίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ὑλικῆς δυνάμεως, ἀπέβη κοινὴ σχεδὸν γλῶσσα τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας.

Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ ἑλληνικὴ εὐφυΐα, ἔξαντλήσασα πολλὰ εἶδη ποιήσεως, ἐστράφη πρὸς τὴν μοῦσαν Μελπομένην, ὥς εὐθύς ὁ ὠραῖος ἐκεῖνος οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος εἶδε τετελειοποιημένην μὲν τὴν τραγωδίαν, ἀπαγγελλόμενα δὲ ἐπὶ τῶν ἀθηναϊκῶν θεάτρων τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου καὶ Ἀγάθωνος. Ὡ! πόσον ἡ Ἑλλὰς ἦτο σοφὴ καὶ μεγάλη μέχρι τοῦ καταστρεπτικοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου! Οἱ λυρικοὶ αὐτῆς ποιηταὶ ἐτόνιζον τοὺς ἐπαίνους τῶν ἀποθανόντων ἡρώων, οὐχὶ ὑπὲρ Σπάρτης, ἢ ὑπὲρ Ἀθηνῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς κοινῆς πατρίδος! οἱ δὲ τραγικοὶ ἐνέσπειρον κατὰ τῆς τυραννίας ἀδιάλλακτον μίσος, ἐπαναλαμβάνοντες ἐπὶ τοῦ θεάτρου τοὺς στίχους τούτους:

« Ὅστις γὰρ πρὸς τύραννον ἐκπορεύεται

Κείνου ᾗσι δούλος, καὶ ἐλευθερὸς μύλη. »

Ὡ! πόσον αἱ ἀληθεῖς ἀρχαὶ τοῦ ἠθικοῦ δικαίου ἦσαν γενικῶς γνωσταὶ τότε! Ἐπειδὴ οἱ πρέσβεις τῆς Κερκύρας, ἐν τῷ διευθυθέντι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους λόγῳ, ἵνα βοηθήσωσιν αὐτοὺς κατὰ τῆς μητροπόλεως αὐτῶν Κορίνθου, ἐξέφρασαν τοὺς ἀξιωμανημονεύτους τούτους λόγους:

« Ἦν δὲ λέγωσιν (οἱ Κορίνθιοι) ὥς οὐ δίκαιον τοὺς σφετέρους ἀποίκους ὑμᾶς δέχεσθαι, μαθέτωσαν, ὥς πᾶσα ἀποικία, εὖ μὲν πάσχουσα, τιμᾷ τὴν μητρόπολιν, ἀδικουμένη δὲ ἀλλοτριούται· οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅμοιοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. »*

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, διεγερθεὶς ὑπὸ κενοδοξίας καὶ περιφρονήσεως τοῦ δικαίου καὶ τοῦ τιμίου, παρήγαγεν ἀποτελέσματα θλιβερά ἐν Ἑλλάδι. Ὅποτεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς κυβερνήσεως θέλῃ νὰ ἔχῃ τοὺς συμπολίτας ὥς ὄργανα τῶν ἰδίων αὐτοῦ παθῶν, σπεύδει προηγουμένως ἵνα διαφθείρῃ αὐτοὺς, ὅπως εὖρῃ ἔπειτα αὐτοὺς εὐαγῶγους εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Οὕτω διέφθειραν ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης τοὺς Ἀθηναίους· διότι ὁ μὲν ῥαδιουργήσας παρήγαγε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὁ δὲ ὑπεκίνησε τὴν κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατείαν.

Οἱ ἀδικοὶ πόλεμοι χαρακτηρίζουσιν ἰδίως τὰ ἐξευτελισθέντα ἔθνη. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι διεφθαρμένοι ἐχειροκρότουν εἰς τὰ κατὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν φιλελευθέρων πολιτῶν σκώμματα τοῦ Ἀριστοφάνους. Ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς

ἀπέβη μάταιος, παρεδόθη ἀπολύτως εἰς τὰς ἀπατηλὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀκολασίαν, ἀπέβαλλε κατ' ὀλίγον τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ κατεφρόνει τὴν ἠθικὴν εὐγλωττίαν, ὅπως ἀκούῃ ἀσμένως τὰ ληρήματα τῶν σοφιστῶν, καὶ τὰς ἀντιθέσεις τοῦ Γοργίου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἡ ἀληθὴς εὐφράδεια τῶν δέκα ῥητόρων, τὸ καθαρὸν ὕφος τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος εὖρον συχνάκις μιμητὰς, οὐδέποτε ὁμῶς ἐφαμίλλους. Εἰς τούτους λοιπὸν καταλήγει ἡ ὠραιότατη περίοδος τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας. Μετ' αὐτῶν ἀπώλετο καὶ ὁ κομψὸς ἄνευ ὄγκου, ἀπλοῦς ἄνευ ἰσχνότητος, ἁρμονικὸς ἄνευ πλεονασμοῦ, καὶ γλαφυρὸς ἄνευ ἄκρας ἐπιτηδεύσεως λόγος.

Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, διαδοθεῖσα εἰς ἀπέραντον ἑκτασιν διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, παραμορφωθείσα ὑπὸ τῆς πληθύσεως τῶν ξένων, οἵτινες αὐτὴν ἐμάνθανον, ἀπέβαλλεν ἑκτοτε τὸν πρωτότυπον αὐτῆς χαρακτῆρα. Οὕτω καὶ ποταμός τις ἀδυνατιζόμενος ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀχετῶν, ἢ διωρύγων, ἀποβάλλει κατ' ὀλίγον ὀλίγον τὴν πρώτην ὁρμὴν, ῥέων δὲ μέχρι διαστήματός τινος, ὕστερον ἴσταται καὶ λιμνάζει, εἴτε μεταβάλλεται εἰς φανερόν ἔλος.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ τελευταῖα ἔργα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· διότι ἀπώλεσε τὸ προοδευτικὸν βῆμα μετὰ τὸν θάνατον τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, μᾶλλον δ' εἰπεῖν μετὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη, ὅπου ἡ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων κατέστη τὸ ἄθλον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀρεως, ἡ παγκόσμιος μοναρχία τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ ἀπροσδόκητον αὐτοῦ τέλος, αἱ ἀδιάκοποι μάχαι τῶν διαδόχων, ἡ κατακτητικὴ καὶ τύραννος τοῦ κόσμου Ῥώμη, πάντα τὰ ἀπαίσια ταῦτα συμβάντα κατέφερον πληγὰς ἐπανειλημμένας εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν.

Ἡ ἀλεξανδρινὴ σχολή, ἐξαιρουμένων τοῦ Θεοκρίτου, Μενάνδρου καὶ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου, παρήγαγε μόνον ποιητὰς λογοκλόπους, γραμματικοὺς ἀηδεῖς καὶ σχολιαστὰς, ἢ διαλεκτικοὺς λεπτολόγους. Ἀλλὰ καὶ ἡ κυριαρχία τῆς Ῥώμης κατέστη οὐχ ἥττον ἐπιβλαβής. Διότι σοφισταὶ ἐπαιτοῦντες, ἀγύρται πολυμαθεῖς καὶ φιλόσοφοι ἄνευ πραγματικῶν γνώσεων κατέκλυσαν τότε τὴν Ῥώμην, τὴν Ἀλεξανδρείαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἐκ διαλειμμάτων μόνον ἀνεφαίνοντο εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας ἑξοχοί τινες κατὰ τὴν εὐ-

φυῖαν ὡς πρὸς τὸν αἰῶνα ἄνδρες· ἀλλὰ τὰ συγγράμματα αὐτῶν, καίτοι δοκιμώτατα κατ' ἄλλην ἔποψιν, ἦσαν πολὺ κατώτερα κατὰ τὴν φιλολογικὴν ἀξίαν τῶν, ὅσα παρήγαγεν ἡ πρώτη περίοδος. Τὸ ὕφος αὐτῶν ἀπεδείκνυε τὸ δουλικὸν τῆς μιμήσεως, οὔτε εἶχε παντελῶς τὴν ἀσφαλῆ εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις καὶ ἡρωϊκὴν τόλμην, τὴν ἀξίαν ἐμπείρου ἀνδρὸς εὐστοχίαν, ἢ τὴν διακριτικὴν καὶ σοφὴν ἀνεξαρτησίαν περὶ τὰς ἐκφράσεις, πλεονέκτημα ἔμφυτον, ὡς ἀποτέλεσμα πολυτίμου πεποιθήσεως εἰς τὴν δημιουργικὴν τοῦ γράφοντος ἱκανότητα. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ Πολύβιοι, οἱ Ἀλικαρνασσεῖς Διονύσιοι, οἱ Ἀρρίανοι, οἱ Διόδωροι Σικελιώται, οἱ Λουκιανοί, οἱ Στράτωνες, οἱ Πλούταρχοι καὶ οἱ Πausανίαι. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὡς κηπουροὶ ποτίζοντες μικρὰν γῆν διὰ δεξαμενῶν, οὐχὶ δὲ ὡς ὑετὸς, ὁ κατακλύζων καὶ γονιμοποιῶν ἀπεράντους πεδιάδας.

Ἡ Ἑλλὰς ἤδη ἐστερεῖτο τῆς παραγωγῆς τοὺς ἐξόχους νόας ἰσότητος τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἡ ἐλληνικὴ νεολαία ἐταπεινοῦτο βαθμηδόν, ὡς προσβαλλόντων τὰ ὄντα αὐτῆς μόνον τῶν φοβερῶν ἤχων τῆς ἀπολύτου δυνα-

ναστείας, δηλ. λέξεων, αἵτινες μαραΐνουν τὴν ψυχὴν καὶ ἐξευτελίζουν τὰ αἰσθήματα. Ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ὁ βαθμὸς τοῦ ἐξουδενισμοῦ ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἐπαμινώδου καὶ Μιλτιάδου ὑπέκλινον ἐνώπιον ὕβριστοῦ ἀπελευθέρου χάριν ἐτέρου ὕβριστοῦ ὑπάτου. Ἐπὶ τέλους, ὅτε ἡ καθέδρα τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μετετέθη εἰς τὸ Βυζάντιον, παρηκολούθησεν ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ ὀκνηρία τῶν ἐκθληνθέντων πατρικίων, ἀναξίων τῶν ἐνδόξων ὀνομάτων τῆς οἰκογενείας, ὅσα ἔφερον, τὸ δὲ Βυζάντιον, πόλις ἑλληνικὴ δευτέρου βαθμοῦ, λαβὼν τὸ ἀξίωμα πρωτευούσης, ἠναγκάσθη μὲν εἰς τὴν ἀπάρνησιν τῆς καταγωγῆς, τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων αὐτῆς, ἀπέβη δὲ ἐξ ὀλοκλήρου Κωνσταντινούπολις, κατὰ τὸ παράδειγμά τινων πλουσίων κυρίων, οἵτινες νυμφευθέντες ἀπλᾶς πολίτιδας, ἐδίδασκον αὐτάς νὰ καταφρονῶσι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν κατάστασιν, λησμονοῦντες μάλιστα καὶ αὐτοὺς τοὺς συγγενεῖς.

Πάντες οἱ βαθμοί, εἴτε τίτλοι τῶν ἐν ἀξιώμασι τῆς νέας Ῥώμης ἦσαν ἐν γλώσσῃ λατινικῇ, καθὼς καὶ οἱ ὀρισμοὶ τῆς δικονομίας. Ἡ αὐλὴ, οἱ δημόσιοι ὑπουργοί, οἱ στρατιωτικοὶ καὶ ἡ ἀνωτέρα κοινωνία ἐπετηδεύοντο νὰ ὁμιλῶσι

τὴν γλῶσσαν τῶν κυριαρχῶν, ἡ δὲ ἑλληνικὴ διεκινδύνευε νὰ διαφθαρῇ ὀλικῶς διὰ τῆς βεβιασμένης καὶ δυσειδοῦς συγκράσεως ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς. Ἀλλ' ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ὡς ἐλευθέρα πάντοτε καὶ ὑπερτέρα τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν, διετήρει τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ὅθεν ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐξῆλθον τὰ πρότυπα τῆς ῥητορικῆς τοῦ ἁμβωνος, οἱ Βασίλειοι, Γρηγόριοι, Κύριλλοι καὶ Χρυσόστομοι. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ οὗτοι Ἕλληνες κηρύττοντες τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶχον τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀπὸ δὲ τοῦ ὕψους τοῦ χριστιανικοῦ βήματος βλέποντες καθ' ὅλον τὸ ἀκροατήριον ἀδελφοὺς ἐν Χριστῷ, ἐξίσουν τοὺς πλουσίους πρὸς τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἀδυνατοὺς πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνάκτων περιχυκλουμένους ὑπὸ δορυφόρων πρὸς τὰ ἐγκαταλελειμμένα ὀρφανά. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα προσῆγγιζεν ἤδη νὰ λάβῃ μέρος τῆς πρώτης ἰσχύος καὶ καθαρότητος ἐντὸς ὀλίγου χρόνου· ἀλλὰ σμῆνος αἵρετικῶν ὑψωθὲν πανταχόθεν ἐκάλυψε τῆς Ἐκκλησίας τὸν ὀρίζοντα. Ὅθεν ἔπαυσαν τότε κηρυττόμενα πρὸς τὸν λαὸν ἡ ἠθικὴ καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ κοινωνικοῦ ἀν-

Ορώπου, συνεζητοῦντο δὲ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος θεολογικαὶ παρατηρήσεις καὶ ἀνεσκευάζοντο οἱ νεωτερισταὶ αἰρεσιάρχαι, οἵτινες, ὥς ἡ ἀποκεφαλίζομένη Ὑδρα, ὀσημέραι ἐπληθύνοντο. Ὁ λαὸς ὁμῶς οὐδὲν ἐνόει ἐκ τῆς σκοτεινῆς γλώσσης τῶν ἀδιακόπων ἐκείνων ἀφηρημένων ἐννοιῶν, οὐδ' ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ ἄμβωνος, ὅς τις μόνος ἦτο ἐπιτήδειος τότε ὅπως ἀποτελέσῃ δημοτικὴν τὴν γλῶσσαν, ὥστε διαφθείρων ἐκάστοτε αὐτὴν διὰ τῆς ἀναμίξεως ξενογλώσσων λέξεων, μετέβαλεν ἐπαισθητῶς κατὰ τοὺς χρόνους μάλιστα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὥς πρωτεύουσα τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς αὐτοκρατορίας, προσέτι δὲ καὶ ὥς εὐφυῶς κειμένη, εἴλκυε πλῆθος ξένων. Τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν κράμα παντοίων ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν, οἱ ἀνώτεροι βαθμοὶ τοῦ στρατοῦ, τὰ ὑπέρτατα ἀξιώματα τῆς αὐτοκρατορίας, ἐδίδοντο ὁμοίως πρὸς ἀνθρώπους πάσης ἐθνικότητος. Οὕτω δὲ ἡ πρωτεύουσα ἀπέβαινε δοχεῖον βαρβάρων γλωσσῶν, αἵτινες ἐθόλουν τὰς πηγὰς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀνάξιος τοῦ διοικεῖν, ἐγκατέλειπεν εἰς τὴν τύχην τοῦ μέλλοντος τὰς σπουδαιοτάτας ὑποθέσεις, μὴ καταπαύων δὲ τὰς

ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς ταραχὰς τῆς αὐτοκρατορίας, ἐγένετο ἑτερόζηλος κριτὴς ἐν ταῖς αἵματηραῖς ἀλληλομαχίαις τοῦ ἵπποδρομίου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀρκεῖ καὶ μόνῃς τῆς ἱστορίας τοῦ Προκοπίου ἡ ἀνάγνωσις ὅπως ἴδωμεν τὰς ὕβρεις ὅσας ἐξεσφενδόνιζον κατ' ἀλλήλων τὰ δύο κόμματα, οἱ Βενετοὶ καὶ Πράσινοι καὶ πεισθόμεν περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς διαφθορᾶς, εἰς ἣν κατήντησε τότε ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα.

Ὁ Ἰουστινιανὸς συνέταξε τὸν περίφημον αὐτοῦ κώδικα· ἀλλὰ καίτοι νομοθέτης τῶν λαῶν, ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς παραβιάσεως τῶν νόμων, διὰ τῆς παραλυσίας τῶν ἡθῶν αὐτοῦ. Διότι, ἐνῶ αὐτὸς καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ ἐπραττον ἀσυστόλως φρικῶδη ἐγκλήματα, ἐπίστευεν ὅτι δύναται νὰ ἐμποδίσῃ διὰ θεσπισμάτων καὶ τὰ ἐλάχιστα σφάλματα τῶν ὑπηκόων· τέλος τιτλοφορούμενος « αὐτοκράτωρ ἐλέω Θεοῦ » ἡξίου νὰ διατελῇ σκληρὸς, ἐπίορκος, κακοήθης καὶ ἄδικος ἐλέω Θεοῦ! Προσβαλλόμενος ἀδιακόπως ὑπὸ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀρκτου καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν, οἵτινες κατεφρόνουν αὐτὸν, ἐπίστευσεν ὅτι δύναται νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ ἔδαφος τῆς αὐτοκρατορίας, οὐχὶ διὰ τῆς πειθαρχίας τῶν στρατῶν καὶ ἐκλογῆς

ἀρχιστρατήγων ἐμπείρων καὶ δεδοκιμασμένων,
ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ἀπεράντου πληθύος
φρουρίων· ἐκ τούτου δὲ προήλθον τοσοῦτον ὑπέ-
ρογκα ἔξοδα, ὥστε πρὸς ἐξίσωσιν αὐτῶν ἔκρι-
νεν ἀδιάφορον τὸν σφετερισμὸν τῶν κεφαλαίων
καὶ τῶν ἐτησίων εἰσοδημάτων πάντων τῶν σχο-
λείων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ τοῦτο κατέστη ἡ θα-
νασιμωτάτη πληγὴ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν
γραμματέων. Οὕτω τὰ σχολεῖα ἐκλείσθησαν,
οἱ διδάσκαλοι διεσκορπίσθησαν καὶ κατήντησαν
ἄθλιοι, τὰ σκότῃ δὲ τῆς ἀμαθείας, βοηθητικὰ τῆς
δεσποτικῆς ἐξουσίας, ἐξηπλώθησαν πανταχοῦ.
Ἡ ἀπαιδευσία, μήτηρ τῆς δεισιδαιμονίας καὶ
παίγνιον τῆς ὑποκρισίας, ἐπίστευεν ὅτι ἐκτελεῖ
ἀξιόλογον ἔργον καίουςα ὡς βεβήλους, τὰς περ-
γαμηνάς, τὴν πολύτιμον ἀποθήκην τῶν γνώ-
σεων καὶ τῆς μεγαλοφυΐας τῶν ἀρχαίων, ἀντικα-
θιστῶσα δὲ αὐτὰς διὰ συναξαρίων καὶ ὀπτασιῶν
μοναχῶν τινων ἐξημμένων. Οὕτω τὰ ἀντίτυπα
τῶν δοκίμων συγγραμμάτων ἀπέβησαν τοσοῦ-
τον σπάνια, ὥστε ὅσοι ποτὲ εὐτυχῶς ἀνεγίνω-
σκον αὐτὰ, ἠναγκάζοντο νὰ λαμβάνωσι τεμάχια
μόνον αὐτῶν, ἅπερ ὠνομάζοντο Χρηστομάθειαι.
Ἐπομένως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ
μέχρι τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἐκ-

πτωσίς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ἡ διαφθορὰ τῆς γλώσσης ἐξισώθησαν πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῶν πολιτικῶν δυνάμεων τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὡς τρομερὸν ἐπεισόδιον τῆς μακρᾶς ταύτης τραγωδίας, ἀναφέρομεν τὸν διαμελισμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν αἰσχρὰν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων. Διότι ὠθούμενοι ὑπὸ τῆς ἐριννύος τοῦ σχίσματος καὶ τῆς πλεονεξίας, οἱ δυτικοὶ ἐκεῖνοι χριστιανοὶ πρίγκηπες ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας, κατεκερμάτισαν εἰς μικρὰς ἡγεμονίας τὴν στερεὰν καὶ τὰς νήσους τῆς Ἑλλάδος, ἐλεηλάτησαν τὰς πλουσιωτάτας πόλεις, κατέκαυσαν πολλὰς βιβλιοθήκας, ἔθραυσαν τὰ ἀγάλματα καὶ ἀπετέλεσαν οὕτω τὸ σκότος τοῦ βαρβαρισμοῦ ζοφωδέστερον.

Διατρέχοντες τὴν μακρυνὴν ταύτην σειρὰν τῶν καταστροφῶν καὶ ἀναστατώσεων, μόλις ἀπαντῶμεν σποράδην ὀλίγα τινὰ ἀληθῆ πνεύματα, ἄνδρας δηλ. τινὰς πραγματικῶς ἀξίους, πᾶν δὲ τὸ λοιπὸν περιέχει μόνον στιχουργοὺς ἀφιλοκάλους, ἐπιγραμματοποιοὺς ἀνοήτους καὶ φιλολόγους ἀγύρτας. Οἱ πλεῖστοι χρονογράφοι τοῦ Βυζαντίου αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀνεπιτήδευτοι

περὶ τὸ ἔργον τῶν ἱστορικῶν, συνέγραφον βιβλία τόσον ἀηδῆ, ὅσον ἦτο ἡ ἐποχὴ αὐτῶν. Ἀλλ' οὐχ ἦττον πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀνεπιτηδεῖους ἐργάτας τῶν Μουσῶν ὀφείλομεν τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαίων γνώσεων. Καθὼς τῷ ὄντι οἱ περιηγηταί, ἡ ὁδοιπόροι καταλαμβανόμενοι ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρήμων τῆς Σιθηρίας, εὕρισκον καταφυγὴν μόνον ἐν ἀθλίαις καλύβαις, οὕτως αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ γράμματα, ὅτε διήρχοντο τὴν ἐρημίαν τῶν βαρβάρων τούτων αἰώνων, βεβαίως ἐκινδύνευον μέχρις ἐντελοῦς ἀπωλείας, ἐὰν μὴ εὕρισκον ἐκ διαλειμμάτων φιλοξενίαν τινα, ὅπως διασώσωσι τὴν ἀπειλουμένην αὐτῶν ὑπαρξιν. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀλώσει αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξαν ἄνδρες, οἵτινες διὰ τῆς ἀξιότητος καὶ τῆς παιδείας αὐτῶν ἐδόξασαν ἔτι τὴν πατρίδα καὶ ἐν τῇ σκληρᾷ αὐτῆς αἰχμαλωσίᾳ.

Ἡ μεταβίβασις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν Δύσιν ὑπάρχει ἔργον ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ. Ἐκεῖ ἐσπουδάζετο καὶ εἰσέτι σήμερον σπουδάζεται ὡς νεκρὰ μόνον γλῶσσα, τοῦναντίον δ' ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς διαφθοράν οὐδόλως ἔπαυσεν οὕσα ζῶσα καὶ ἐθνική. Γλῶσσα μανθανομένη ἐπὶ ξένης γῆς

οὐδὲν διαφέρει σώματος ἀψύχου, εἴτε νεκροῦ τεχνικῶς τεταριχευμένου· ἐπειδὴ καθ' ἅπαντα αὐτοῦ τὰ μέλη διατηρεῖται μὲν εἰς ἱκανοὺς αἰῶνας, ἀλλ' ἄνευ ἐλπίδος σημείων ζωῆς καὶ ἀληθοῦς ἀναστάσεως· τούναντίον δὲ γλῶσσα ἐν τῷ τῆς γεννήσεως τόπῳ, ὅσονδ' ἦ ποτε διεφθαρμένη καὶ δύσμορφος ὑποτεθῇ, ὁμοιοῦται πρὸς ἀσθενῆ ἄνθρωπον, ὅστις ἐξ ἀδυναμίας μένει μὲν ἐπὶ κλίνης μέχρι τινός, ἀλλ' ἐν τοσούτῳ δύναταί ποτε ἵνα ἀναλάβῃ τὰς ἐαυτοῦ δυνάμεις καὶ ἐντελῇ τὴν υἰεῖαν. Οὕτως ἄρα καταλείποντες κατὰ μέρος ὡς ἐξαίρετον τεταριχευμένον νεκρὸν τὴν ἑλληνικὴν ταύτην φιλολογίαν σπουδαζομένην ὑπὸ τῶν ξένων, καθὼς ἤδη ἐπραγματεύθημεν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν προόδων καὶ τῆς πτώσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῇ Ἑλλάδι, πραγματευόμεθα ἐφεξῆς καὶ περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως, τῶν προόδων καὶ τοῦ καλονικοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ αὐτῆς χώρᾳ.



ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΠΡΟΘΔΟΣ

ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Πρὸ νεωτέρα ἐλληνικῇ γλῶσσᾳ πηγάζει ἐκ τῆς διαφθορᾶς τῆς ἀρχαίας. Ἄν καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἀλληλοδιαδόχος, καθὼς παρέσχάμεν ἀναπτύξαντες ἀρκούντως τὰς αἰτίας, κατέστη ὁμῶς ἐπαισητοτέρα κυρίως μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ αὐξάνουσα ἀμάθεια ἐγκατέλειπε τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ἀπλὴν ἐξίν τοῦ κοινοῦ λαοῦ, ὥστε παρεισέφρησαν σφαλεραί φρά-

σεις ἀποβᾶσαι εἰς τὸ ἐξῆς δυσapόδλητοι. Οὕτως ἐξέλιπε κατὰ μικρὸν ἢ τῶν πεπαιδευμένων γλῶσσα, εἴτε ἢ διάλεκτος τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας, ἥτις κατὰ πάντας τοὺς ἐξευγενισμένους τόπους διαφέρει τῆς τοῦ ὄχλου. Ἐκτοτε δὲ ἔμεινε μόνον ἡ δημώδης, εἴτε χυδαία ἄνευ τινὸς κομψότητος καὶ μετὰ σφαλμάτων μάλιστα. Ἀλλὰ κυρίως παρήκμασεν ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων. Διότι τότε ἅπασαι αἱ τῆς Δύσεως διάλεκτοι εἰσέδυσαν βιαίως εἰς τὴν Ἑλλάδα, πληθὺς ξένων λέξεων ἀπέβησαν ἐθνικαί, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ διεφθάρη ἔτι μᾶλλον, αἱ δὲ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ γράμματα ἐκινδύνευον σχεδὸν νὰ μηδενισθῶσιν ἐξ ὀλοκλήρου διὰ τῆς περιφρονήσεως ἐκείνων τῶν ἡγεμόνων πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἴσως καὶ ἐντελῶς τότε ἀπώλλυτο, ἐὰν οἱ ξένοι οὗτοι κύριοι ᾗσαν ἐπιτήδειοι νὰ κερδήσωσι τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων, ὅπως ἀποτελέσωσιν ἐν κράμα νικητῶν καὶ νικηθέντων. Ἀλλ' ἐκ δεισιδαιμονίας οἱ ἄρπαγες οὗτοι χριστιανοὶ θεωροῦντες τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους ὡς σχισματικούς ἀξιούς ἀποστροφῆς, ἀπεχωρίσθησαν αὐτῶν ὡς διὰ τοίχου. Ὅθεν καὶ οἱ Ἕλληνες ἀποδιδόντες μῖσος ἀντὶ

μίους, διετήρησαν πιστῶς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθιμα καὶ πρὸ πάντων τὴν θρησκείαν αὐτῶν, διέκοψαν δὲ πᾶσαν ἠθικὴν συγκοινωνίαν πρὸς τοὺς δεσπότας. Ἡ διπλῇ αὕτῃ διάσασις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Δυτικῶν ἐχρησίμευσεν ὥς πρότυπον τῆς ἐπισυμβάσης ὕστερον μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων.

Εἰς τὴν ἀπαίσιον ταύτην ἐποχὴν ἀνήκουσιν αἱ ἐπαισθητόταται μεταβολαὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Οὕτω δὲ διαφθαρεῖσα διτηρήθη ἀναλλοίωτος ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἡ συντηρητικὴ δύναμις τῆς γλώσσης συνεκεντρώθη τότε εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις διετῆρει τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ πρὸς πάντας τοὺς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας χριστιανούς. Καὶ οἱ μὲν Πατριάρχαι ἡμῶν ἠλλάσσοντο συχνάκις διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν τῶν ἐποφθαλμιῶντων εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, τὸ πνεῦμα ὁμῶς τοῦ θρόνου ἦτο πάντοτε τὸ αὐτὸ καὶ ὁ κληρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδέποτε ἔπαυε γράφων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ θρησκευτικῇ συγγράμματα, ἵνα ἐμποδίσῃ τὸν προσηλυτισμὸν καὶ ἐνισχύσῃ τὴν πίστιν τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ

κατὰ τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ διαληφθέντι διαστήματι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἔλαβον σύστασιν ἀλληλοδιαδόχως σχολεῖα ἑλληνικὰ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθῶνι, Ἰωαννίνοις, Σμύρνῃ, Πάτμῳ, Κερκύρᾳ καὶ Λαρίσση* τῆς Θεσσαλίας. Ἐδιδάσκοντο δὲ αὐτόθι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ῥητορικὴ τοῦ Ἀφθονίου, ἡ θεολογία Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, τὰ στοιχεῖα γεωμετρίας τοῦ Εὐκλείδου, ἡ λογικὴ καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ Βλεμμίδου. Ἐκ διαλειμμάτων ὅμως ἀνεφαίνοντο καὶ ἑξοχοί τινες ἄνδρες οἵοι Κύριλλος ὁ Λούχαρις καὶ ὁ Καλλίνικος, Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως, Κορυθαλεὺς ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Χρυσάνθος Νοταρᾶς, ὁ Ζυγομαλᾶς, ὁ Δοσίθεος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, Γεράσιμος ὁ Κρής, ὁ Καριοφύλλης, ὁ Σεβαστὸς, Βασίλειος ὁ Σμυρναῖος, Φιλάρετος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Παναγιωτάκης, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μητροφάνης καὶ Δημήτριος ὁ Καντεμίρης. Ἄλλ' ἐν τοσούτῳ μόλις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤρξατο ἐξερχομένη ἀπὸ τῆς στασίμου καταστάσεως,

* Ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλα πολλὰ δευτέρου βαθμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ πρὸ πάντων καὶ Ἡπείρῳ. Σ. Μ.

ὅπου ἐμαραίνετο πρό τοσούτου χρόνου. Τότε μόνον πεπαιδευμένοι ἄνδρες ἀπεφάσισαν νὰ γράψωσιν ἐν τῇ καθομιλουμένῃ. Διότι εἶχε μὲν πρότερον ἡ Ἑλλὰς σοφοὺς καὶ συγγραφεῖς ἀξιολόγους· ἀλλὰ πάντες σχεδὸν συνέγραψαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ, κυριευόμενοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς προλήψεως, ἣτις καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ παρεκίνει τοὺς σοφοὺς νὰ καταφρονῶσι τὴν χρῆσιν τῶν κοινῶν διαλέκτων καὶ νὰ μεταχειρίζωνται ἐξαιρετικῶς τὴν λατινικὴν. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἔπεσεν ἡ σχολαστικὴ αὕτη πρόληψις, ἡ δὲ νεωτέρα ἐλληνικὴ γλῶσσα ἤρξατο γινομένη φιλολογικὴ, ἔχουσα δὲ ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἀρχέγονόν τινα τύπον.

Ὅπως καταστήσωμεν ὁμῶς ἐπαισθητοτέρας τὰς προόδους τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν γνώσεων, διαιροῦμεν τὴν ἱστορίαν τῶν προόδων αὐτοῦ εἰς τρεῖς περιόδους.

Ἡ πρώτη (1708—1750) περιλαμβάνει τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἡμετέρας φιλολογίας. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις παρεχώρησε πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀξιόλογα προνόμια, ἐκλέγουσα ἐξ αὐτῶν τοὺς διερμηνεῖς καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας. Ἡ πολιτικὴ ἐμπιστο-

σύνη τῶν ἡγεμόνων τούτων παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς ὑπουργοῖς ἐβελτίωσε τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Διὰ τῆς προσασίας αὐτῶν ἤρξαντο τὰ γράμματα ἀναφαινόμενα, σχολεῖα ἀνεγειρόμενα καὶ ἡ παιδεῖα διαδιδόμενη. Κατ'αὐτὴν τὴν πρώτην ἐποχὴν οἱ πλεῖστοι ἐνησχολοῦντο μάλιστα περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἡ δευτέρα ἐποχὴ (1750—1800) χαρακτηρίζεται διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἕλληνες τότε μετέφραζον πλῆθος ξένων συγγραμμάτων, ἠθικῶν καὶ φιλοσοφικῶν. Τὰ σχολεῖα ἐπολλαπλασιάσθησαν, πολλὰ μάλιστα αὐτῶν μετεσχηματίσθησαν εἰς λύκεια καὶ πανεπιστήμια. Πλῆθος Ἑλλήνων μετὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ σπουδὰς αὐτῶν ἐπανελθόντες εἰς τὴν πατρίδα ἀνέλαβον ὡς ἐντιμον ἔργον τὴν δημόσιον διδασκαλίαν. Ἡ περίοδος αὕτη ὑπῆρξεν ἐξαιρέτως ἐπιστημονική.

Ἡ τρίτη, ἐντελῶς νέα, χρεωστεῖ τὰς προόδους αὐτῆς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως εἰσαχθὲν τότε ἐν τῇ δημοσίᾳ διδασκαλίᾳ καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀνυψώσωσι τὴν πατρίδα αὐτῶν ἄνδρες σπουδαῖοι ἐπεμελή-

θησαν νὰ εἰσάξωσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν νεωτέρας μεθόδους, νὰ ἐμπνεύσωσι πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτῶν μεγάλας καὶ ὑψηλὰς ἰδέας, νὰ μορφώσωσι κανονικῶς τὴν γλῶσσαν καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ ἀποτελέσωσι τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἄξιον ν' ἀναλάβῃ ποτὲ τὴν ἀνάλογον θέσιν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ὁ ἀνὴρ, ὅστις διεκρίθη ἐξαιρέτως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ διεχάραξεν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους προοδευτικὴν τινα κίνησιν πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα, ὑπῆρξεν Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος. Γέννημα τῆς Χίου ὁ σπάνιος οὗτος ἀνὴρ τελειώσας τὰ φιλολογικὰ μαθήματα, μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐδιδάχθη τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔμει-

γεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου διὰ τὰς πολ-
 λὰς αὐτοῦ γνώσεις ἠξιώθη νὰ καταλάβῃ τὴν
 καθέδραν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλολογίας.
 Κατέχων τὴν θέσιν ταύτην ἐπὶ πολὺν χρόνον
 μετὰ μεγάλης τιμῆς συνέταξεν ἐν τῷ διαστή-
 ματι τούτῳ ἑλληνιστὶ ἀξιόλογον γραμματικὴν,
 ῥητορικὴν, πολλὰ σχόλια παντοίων συγγρα-
 φέων καὶ ποιητῶν Ἑλλήνων δοκίμων, μεταφυ-
 σικὴν καὶ ἱστορίαν ἐβραϊκὴν ἀπὸ Ἀβραὰμ μέχρι
 τέλους τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος. Ἡ συλ-
 λογὴ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ ἐτυπώθη ἐσχάτως
 ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἄλλ' ὁ ἐκδότης παρέ-
 λειψε πολλὰ χωρία, ἐν οἷς ὁ Μαυροκορδάτος
 διευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἐξαιρέτους αὐτοῦ φί-
 λους, ἰδιαίτέρως δὲ πρὸς τὸν Δοσίθεον, Πατριάρ-
 χην Ἱεροσολύμων, ἀνεκάλυπτε τὸ κατὰ τῶν
 καταδυναστευόντων τὸ ἔθνος αὐτοῦ μῖσος καὶ
 τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως. Τὸ ὕφος
 τῶν διαφόρων τούτων συγγραμμάτων εὗρίσκε-
 ται τοσοῦτῳ κομψὸν καὶ ἀκριβές, ὥστε παρα-
 βάλλεται πρὸς τὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφῶν
 δευτέρου βαθμοῦ.

Ἀπειρον πλῆθος σοφῶν ἀνδρῶν ἐξῆλθε τῆς
 σχολῆς τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἀναφέρονται δὲ
 μεταξὺ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περίφημοι ἱεροκή-

ρυκες, ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι, καθηγηταὶ καὶ ἄλλοι ἄνδρες λόγιοι, οἷον ὁ Μηνιάτης, Κακαβέλλας, Μελέτιος, Ἰάκωβος Ἀργεῖος, Σουγδουρῆς, Κατήφορος, Κριτίας, Χουρμούζης καὶ Παναγιόδωρος.

Ὁ Παναγιωτάκης, ἀνὴρ ἔξοχος, ὑπάρξας ὁ πρῶτος Ἑλλήν διερμηνεὺς τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης, ἐφιλοτιμήθη νὰ συστήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον ὡς ἐξαίρετον αὐτοῦ φίλον πρὸς πολλοὺς ὑπουργοὺς Τούρκους, ἐξαιρέτως δὲ πρὸς τὸν περίφημον Βεζύρην Κιουπρουλήν, ὥς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παναγιωτάκη ἔμεινε διάδοχος αὐτοῦ ὁ Μαυροκορδάτος ὡς διερμηνεὺς τῆς Πύλης, συνοδεύσας δὲ τοὺς πληρεξουσίους Τούρκους εἰς τὸ ἐν Κάρλοβιτς συνέδριον, ἀνηγορεύθη διερμηνεὺς ἐξ ἀπορρήτων.

Ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπολαύων εὐνοίας καὶ τιμῆς παρὰ τῷ Ὀθωμανικῷ Ὑπουργείῳ, ὑπερσπίζετο τὸ ἔθνος αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀρπαγῶν καὶ συκοφαντιῶν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διοικητῶν, ἐλάμβανεν ἄδειαν τοῦ συνιστᾶν σχολεῖα δημόσια ἐν διαφόροις τουρκιχαῖς πόλεσι τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀσιατικῆς Τουρκίας, ἠγόραζεν ἀμέσως καὶ ἐμμέσως τὰ συγγράμματα τῶν ἐγχείτων συγγραφέων ἐκδιδόμενα ἐν Εὐρώπῃ,

ὅπως προικίζῃ δι' αὐτῶν τὰ σχολεῖα καὶ διευκόλυνε τοιοῦτοτρόπως τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας ἐν τῇ Ἑλλάδι.

Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἕλληνα ἀναγορευθεὶς ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἠκολούθει τὰ ἔχνη τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὥς οὐδὲν ἥττον δὲ σοφὸς ἐκείνου, ὑπερησπίζετο δραστηρίως τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα. Ἐκτοτε ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤρξατο βαθμηδὸν καθαριζομένη καὶ καλλωπιζομένη τοσοῦτον ἐκ τῶν συντιθεμένων ἐν αὐτῇ διδασκῶν, ὅσον ἐκ τῆς φιλοτιμίας, ἣν εἶχον οἱ Ἕλληνες νὰ ὁμιλῶσι ταύτην μετὰ κομψότητος ἐν τοῖς συχνοῖς συμβουλίοις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ταῖς ἐπισήμοις συναναστροφαῖς.

Σχολεῖα ἤκμαζον τότε πολλαχού τῆς Ἑλλάδος, ἰδιαίτέρως δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἰωαννίνοις. Ἐκ τῶν δύο τούτων καταστημάτων ἐξῆλθον Σαμουήλ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Δωρόθεος Μιτυληναῖος, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης καὶ Θεοτόκης ὁ Κερκυραῖος. Πλήθος δ' ἄλλοι νέοι Ἕλληνες ἀποπερατώσαντες τὰς σπουδὰς αὐτῶν ἐκεῖ, μετέβησαν εἰς Εὐρώπην, οἱ μὲν ἵνα τελειοποιηθῶσι περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, οἱ δὲ

ἵνα σπουδάσῃ τὴν ἰατρικὴν ὑπὸ τὸν ἐνδοξον Βοερχάδιον (Boerhaave). Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ Εὐγένιοι, οἱ Θεοτόκαι, οἱ Τυανίται, οἱ Ἰακωβάκοι Ῥίζοι, οἱ Ἀθανάσιοι Ὑψηλάνται, οἱ Ἐμμανουῆλοι Ἀργυρόπουλοι, οἱ Σκαρλάτοι Καρατζᾶ, οἱ Μιχαῆλοι Μάνου, οἱ Ἀλέξανδροι Κασσίμοι καὶ οἱ Γεώργιοι Χαντζερῆ. Πάντες οὗτοι ἀφῆκαν παντοῖα συγγράμματα ἐν τε τῇ ἀρχαίᾳ καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐλληνικῇ, τὰ πλεῖστα τυπωθέντα ἐν Βουκουρεστίῳ, Βενετίᾳ καὶ Λειψίᾳ. Τινὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν ἔμειναν ἀνέκδοτα, μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ὑπάρχει καὶ ἡ ἱστορία τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ τελευταίου μέσου τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, συντεθεῖσα παρ' Ἀθανασίου Ὑψηλάντου. Ὁ πρίγκηψ Ἰωάννης Καρατζᾶς ἠθέλησε νὰ δημοσιεύσῃ τὴν πολῦτιμον καὶ σπουδαίαν ἱστορίαν ταύτην· ἀλλ' ἐπὶ ματαίῳ προσήνεγκε μεγάλην χρημάτων ποσότητα πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ συγγραφέως, κατόχους τοῦ χειρογράφου.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Σαμουήλ, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης, διαπρέπουσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ περιόδῳ ὡς ὠθήσαντες τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ὁ Σαμουήλ γεννηθεὶς καὶ σπουδάσας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπέβη διὰ τῆς φυσικῆς ἱκανότητος καὶ τῶν ἀδιακόπων ἐργασιῶν ὁ πρῶτος φιλόλογος τῆς ἐποχῆς. Εἰσελθὼν εἰς τὸν κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Δέρκων, κατέστη ἐνδοξος διὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἡθῶν αὐτοῦ, τὴν εὐρείαν πολυμάθειαν καὶ τὴν εὐγλωττον σαφήνειαν ὡς ἱεροκῆρυξ, ἡ συγγραφεὺς διδαχῶν, ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τὸν ὑψηλὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα περὶ τὸ διεξάγειν δυσκολωτάτας ὑποθέσεις τοῦ ἔθνους, ὥστε ὑψώθη ὕστερον ἐγκρίσει τῆς Συνόδου καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ χρόνος τῆς πατριαρχίας αὐτοῦ ὑπῆρξε

καθ' ὑπερβολὴν πολυτάραχος, ὡς συμπεσὼν κατὰ μέρος περὶ τὸν πρῶτον πόλεμον τῆς Β'. Αἰκατερίνης. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δυσχερῶν ἐκείνων περιστάσεων ὁ Σαμουήλ οὐχ ἥττον κατώρθωσε διὰ τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ζήλου νὰ ὠφελήσῃ μεγάλως τὸ ἔθνος. Χάριν παραδείγματος ἀρκεῖ ἴσως νὰ διηγηθῶμεν τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς δύο ἀρχιεπισκόπους Ἰπεκίου καὶ Ἀχριδῶν, ἐπαρχιῶν τῆς Ἰλλυρικῆς Μακεδονίας. Διότι αἱ δύο αὗται τῆς ἐκκλησίας ἀρχιεπισκοπαὶ ἦσαν πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀπεσπασμέναι ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριαρχικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνου, διὰ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην κατείχοντο ὑπ' ἀνθρώπων αὐτογνωμόνων καὶ ἀναξίων, ὥστε τὸ ἥμισυ τῶν χριστιανῶν τῶν πολυπληθῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων ὡς στερημένων ποιμένων ἐχόντων ζῆλον θρησκείας, ἠσπάσθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν.* Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἴσως ἐξηκολούθουν καὶ ἄλλοι, ἂν ὁ Σαμουήλ ὡς ἐνεργητικὸς καὶ ἐπιτηδεϊότατος, ἀλλὰ μετὰ κινδύνου τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς, μὴ ἐπανέφερε τοὺς δύο ἐκείνους θρόνους ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινου-

πόλεως. Διὰ τὴν πράξιν ταύτην ὁ Σαμουήλ ἤναγκάσθη νὰ κηρύξῃ ἄσπονδον πόλεμον πρὸς τοὺς σατράπας τῶν ἐπαρχιῶν, οἵτινες μὴ σκοποῦντες ἴσως κυρίως προσηλυτισμὸν θρησκευτικόν, εἶχον μέγιστον συμφέρον νὰ διατηρῶσι τοῦλάχιστον κατάσασιν πραγμάτων τοιαύτην, ὥστε αὐτοὶ νὰ διορίζωσι τοὺς δύο ἀρχιεπισκόπους. Ὁ Σαμουήλ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐβοηθήθη ὑπ' ἀξιολόγων τινῶν ἀνδρῶν Φαναριωτῶν, ὀνομαστὶ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου, ἀντιπροσώπου τότε τῶν δύο γαμβρῶν αὐτοῦ ἡγεμόνων ἐκ τῆς οἰκογενείας Γκίκα, οἵτινες κατεῖχον τὰς ἡγεμονίας Βλαχίας καὶ Μολδαυίας. Διότι κατορθώσας νὰ ἀπαλλαγῶσιν οἱ δύο ἐκεῖνοι θρόνοι τῆς ἐξουσίας τῶν διοικητῶν Τούρκων ὁ Πατριάρχης ἀπέστειλεν εὐθὺς ἱεροκήρυκας, ἐχειροτόνησε λογίους ἀρχιερεῖς, ἀνήγειρε σχολεῖα, κατέστησεν εἰς ταῦτα καθηγητὰς καὶ οὕτως ἐστερέωσεν ἐπὶ τῆς θρησκείας τῶν πατέρων τοὺς τῶν δύο ἐκείνων ἐπαρχιῶν κατοίκους.

Ὁ Σαμουήλ, φίλος καὶ προστάτης τοῦ Δωροθέου, καθηγητοῦ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ κεντρικῷ σχολείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνέσπειρεν εἰς τοὺς ἀπειραρίθμους σπουδαστὰς τὸν ἔρωτα τῶν ἐπιστημῶν

καὶ τῆς φιλολογίας. Καί τοι δὲ ὦν κατὰ βάθος
χάτοχος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἔγραφεν ὁμως
σχεδὸν πάντοτε ἐν τῇ νεωτέρᾳ, ἀλλὰ μετὰ σπα-
νίας τινος ἐπιτηδειότητος. Ὅθεν συνέταξε ῥη-
τορικὴν πολύτιμον, παρέφρασε πολλοὺς λό-
γους τοῦ Δημοσθένους, τὴν πολιτείαν καὶ τινὰς
διαλόγους τοῦ Πλάτωνος. Ἡ συλλογὴ τῶν λό-
γων, ἡ ἀνταπόκρισις καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα
τοῦ βίου αὐτοῦ διετηροῦντο εἰς χειρόγραφα ἐν
τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ, ἧτις μετέβη κληρονομι-
κῶς πρὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν πατέρα μου
Ῥίζον Νερουλόν. Ἀλλ' ἐδημεύθη μετὰ τῶν ἄλ-
λων κτημάτων τοῦ δυστυχοῦς ἀδελφοῦ μου, τοῦ
πρώτου θύματος τῆς ἐπαναστάσεως.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πατριαρχείας
αὐτοῦ ὁ Σαμουήλ οὐδέποτε ἔπαυσε καταδιώκων
τὴν πληθὺν τῶν περιοδευτῶν ἐκείνων μοναχῶν,
οἵτινες περιεφέροντο κατὰ τὰς πόλεις ἀπογυ-
μνοῦντες διὰ τῶν συνεχῶν ἐπαιτειῶν τοὺς πα-
τέρας πτωχῶν οἰκογενειῶν, ἐπεθύμει δὲ νὰ σμι-
κρύνῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων πλανητῶν διὰ
τῆς περιφρονήσεως, ἣν ἐδείκνυε πρὸς αὐτοὺς
δημοσίως. Ὅθεν ἡμέραν τινὰ ἰδὼν δύο ἐξ αὐτῶν
διαβαίνοντας προσεχάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν·
ἄθλιαί! ἀπηγόρευσα πρὸς ὑμᾶς νὰ συχνάζητε

εἰς τὰς οἰκίας τῶν λαϊκῶν, διὰ τί λοιπὸν ὑπάγετε εἰς τὰς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Ξενοφῶντος ; « Παναγιώτατε, ἀπεκρίθησαν ἑκθαμβοὶ ἐκεῖνοι, συκοφαντοῦσιν ἡμᾶς. Διότι πρῶτον ἤδη ἀκούομεν περὶ αὐτῶν τῶν ἀγνώστων ἡμῖν ἀνθρώπων. Ὅρκιζόμεθα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι ἀγνοοῦμεν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν. »

Ὁ Σαμουήλ πρῶτος περιέπαιξε τὴν ματαίαν φιλοτιμίαν περὶ τὸ συγγράφειν, προτρέψας πάντας εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν δοκίμων συγγραμμάτων τῆς νέας Εὐρώπης. Ὅθεν ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν νομικῶν αὐτοῦ ὁ πρίγκηψ Νικόλαος Καρατζᾶς μετέφρασεν εἰς τὴν νεοελληνικὴν τὸ Δοκίμιον περὶ τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἐθνῶν, τὸν Αἰῶνα Λουδοβίκου ιδ'. καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς συνωμοσίας τῶν Ἰσπανῶν κατὰ τῆς Βενετίας. Ἀλλὰ κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ἡγεμὼν Μολδαβίας, συνέγραψε λεξικὸν ἐλληνογαλλτικὸν, ἐπιθεωρήσει τοῦ γραμματέως αὐτοῦ τοῦ περιφήμου Δωτριβίου (d' Haute Rive). Ὁ γέρον πρίγκηψ Κωνσταντῖνος Μουρούζης μετεκαλέσατο ὡς παιδαγωγὸν τῶν τέχνων αὐτοῦ μυστικὸν τινα φίλον τοῦ Βολταίρου, ὀνόματι Τουπέτον (Turpet). Ὅθεν ὅτε ὁ σοφὸς Ἄνσης

Βιλοαζών (Anse Villoison) ἐπεσκέφθη τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξεπλάγη ἰδὼν αὐτὸν περιστοιχούμενον ὑπὸ πεπαιδευμένων Ἑλλήνων, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο καὶ Θωμᾶς ὁ Ῥόδιος, οὗτινος σώζονται μεταφράσεις τινὲς εἰς στίχους τῶν δραμάτων τοῦ Μεταστασίου καὶ τῶν ἐλεγείων τοῦ Ὀιδίου. Ὁ γέρων πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐβελτίωσε τὴν κατάστασιν τοῦ λυκείου τοῦ Βουκουρεστίου· διότι ἐπροίκισεν αὐτὸ δι' εἰσοδημάτων ἀξιολόγων, προσεκάλεσε δὲ καὶ εἰς τὴν καθεδρὰν τῆς φιλολογίας διακεκριμένον γραμματικόν, τὸν Νεόφυτον Καυσοκαλυβίτην μετονομασθέντα. Μετεκαλέσατο ἐπίσης καὶ μαθητὴν τινα τοῦ ἐνδόξου Σπαλαντζάνη (Spallanzani) πρὸς διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, πατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις ὕψωσε τὴν αἵματηρὰν σημαίαν τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον ἀνεφάνη καὶ ὁ ἐκ Κερκύρας Εὐγένιος ἐπονομαζόμενος Βούλγαρης. Διότι περάνας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν πολλοῖς τῆς Ἑλλάδος σχολείοις καὶ ἐξαιρέτως ἐν τοῖς τῶν Ἰωαννίνων, μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν ἵνα τελειοποιηθῇ περὶ τὰς ἐπιστήμας, διήλθε δὲ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν. Ὅθεν πλου-

τισθείς δι' ἀπασῶν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ κάτοχος τῆς λατινικῆς, ἰταλικῆς, γαλλικῆς καὶ γερμανικῆς ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔμεινεν ἐπὶ τινα καιρὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἡ εὐφράδεια καὶ ἡ γενικὴ παιδεία ἐτίμησαν ἐξόχως αὐτόν, ὥστε κατέσχε τὴν καθέδραν τῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ὄρους *Αθωνος. Ἐκεῖ ἡ φήμη αὐτοῦ εἴλκυσε πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἀξιόλογον πλῆθὺν σπουδαστῶν. Ὅθεν ἐδίδαξεν ἐπὶ ἑπτὰ, ἡ ὀκτὼ ἔτη τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, θεολογίαν, μαθηματικά, φυσικὴν καὶ μεταφυσικὴν. Ἐν τῷ διαστήματι δὲ τούτῳ συνέταξε λογικὴν καὶ φυσικὴν τυπωθεῖσας ἐν Λειψία. Ἡ σχολὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ φυτοκομεῖον τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν ἀπέβησαν διδάσκαλοι πολλῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος, διέδωκαν τὰς γνώσεις καὶ ἐνέπνευσαν τῇ νεολαίᾳ τὴν διαρκῆ ἐπιθυμίαν τῆς ἀποδημίας εἰς Εὐρώπην, ὡς ὁμολογουμένην αὐτῶν ἐστίαν.

Ὁ Εὐγένιος εἶχε πνεῦμά τι γενικόν· ὑπῆρχε δ' ἐξ ἐκείνων τῶν σπανίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐγεννήθησαν μετ' εὐτυχοῦς τινος εὐφυίας, ἡ ἐπίδε-

ξιοότητος περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς παι-
 δείας. Πάντα τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ πονήματα
 ἔγραψεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ μετ' ἐξόχου
 ἀκριβείας, συνέταξεν ἐπίσης πολλὰ συγγράμ-
 ματα καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ· ἀλλὰ μετέφρασε καὶ
 βιβλία τινὰ γαλλικὰ καὶ ἰταλικά. Τὸ ὕφος αὐτοῦ
 ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, καὶ τοι ἀνθηρόν, ἐκπί-
 πτει συχνάκις εἰς μακρολογίας καὶ ἐπιτηδεύσεις.
 Ἄλλ' ὅμως οὐχ ἥττον ὁ Εὐγένιος ὑπῆρξε τὸ πρό-
 τυπον πάντων, ὅσοι συνέγραψαν μετ' αὐτὸν ἐν
 τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ μέχρις τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοραῆ.
 Δυστυχῶς καταθελχθεὶς ὑπὸ τῆς ἐξαιρέτου εὐμε-
 νείας, μεθ' ἧς ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ὑπεδέ-
 χετο τοὺς Ἑλληνας, ὅσοι κατέφευγον εἰς τὰς
 ἐπαρχίας τῆς Ῥωσσίας, ὁ Εὐγένιος, ἀχάριστος
 πρὸς τὴν πατρίδα, ἐγκατέλιπε τὸν ὥραϊον οὐ-
 ρανὸν τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἀπελθὼν βλέπῃ τὸ βό-
 ρειον σέλας τῶν κλιμάτων τῆς Ἀρκτου.* προὔ-
 τίμησε δὲ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν
 συμπολιτῶν αὐτοῦ δόξαν ἄγονον καὶ παροδικὸν
 μειδιάμα ξένης ἡγεμονίδος. Ὅπως δὲ ποτ' ἂν
 ἔχῃ ὅμως τὸ πρᾶγμα, καὶ κατὰ τὴν ἐν Ῥωσίᾳ
 διατριβὴν αὐτοῦ συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ μετα-

δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

* Ἰδε σημειώσιν εἰς τὸ τέλος.

φράση τὸ σύστημα τοῦ Αἰναιίου· ἀλλ' ἔπειτα παρη-
 τήθη τῆς ιδέας ταύτης, ὅπως διαταγῇ τῆς Αἰκα-
 τερίνης μεταγλωττίση εἰς ἑλληνικοὺς στίχους
 τὴν Αἰνειάδα τοῦ Βιργιλίου. Ἡ μετάφρασις αὕτη,
 καθ' ἣν κενοδόξως ἀντέταξε στίχον πρὸς στίχον
 καὶ κατὰ τὸ ὕφος τοῦ Ὀμήρου, κατεδαπάνησε
 τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ τοι δὲ
 ἐνίοτε ἀσαφῆς καὶ βεβιασμένη, δεικνύει ὁμως
 ἱκανῶς τὴν ἀξίαν τοῦ μεταφραστοῦ, ὡς ἐτυπώθη
 ἐν Μόσχᾳ τὸ ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν κείμενον.
 Ὁ Εὐγένιος ἀντημείφθη τότε παρὰ τῆς αὐτο-
 κρατείας προβιθασθεὶς εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν
 θρόνον Χερσῶνος καὶ Ταυρίδος. Ἐν τασούτῳ
 προσηλωμένος ἐνδομύχως πρὸς τὴν γεννήσασαν
 αὐτὸν γῆν, ἀνεστέναζεν ἐν ταῖς ἀμμώδεσιν ἐρή-
 μοις τῆς Ἀρχτοῦ καὶ ἐβασανίζετο ὑπὸ μεταμε-
 λείας ὡς μακρυνθεὶς τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν ὅπως
 ἐξαλείψῃ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ, συνέταξεν
 ὑπόμνημά τι, ἐν ᾧ διαγράφων τὴν φρικτὴν τυ-
 ραννίαν τῶν Τούρκων, ἐξώρχιζε τὴν Αἰκατερί-
 νην, ἵνα στεφανοῦσα τὰς νίκας αὐτῆς, ἐλευθε-
 ρώσῃ τὴν Ἑλλάδα. Δυστυχῶς ὁ αἰφνίδιος θάνα-
 τος τοῦ Ποτεμκίνου ἐματαίωσε τὰς χρηστὰς αὐ-
 τοῦ ἐλπίδας· ἔπειτα δὲ καὶ τὸ γῆρας συνοδευό-
 μενον συνήθως ὑπὸ θλίψεως πρὸ πάντων ἐν τοῖς

ἀρκτικοῖς κλίμασιν, ὅπου ἐπὶ μέγα μέρος τοῦ ἔτους ἡ χιών καλύπτει τὴν φύσιν διὰ πενθίμου λευκότητος, τὸ γῆρας λέγω, ἀπέσπασε τὸν Εὐγένιον τῶν γηίνων πραγμάτων, ὅπως θεωρῇ τὸν κόσμον ὡς ἐκτεταμένην Σιβηρίαν καὶ ποθῇ τῆς μελλούσης ζωῆς τὴν αἰωνιότητα. Ὅθεν τὸ ἐπὶ λοιπον τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐδαπάνησεν εἰς τὴν σύνθεσιν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων, μεταφράσας τὰς Ἑξομολογήσεις τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου καὶ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Σχίσματος ὑπὸ Ἀδάμ Ζερνικαβίου, ὕστερον δὲ ἀπεβίωσεν προβεβηκώς τὴν ἡλικίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος ἤδη αἰῶνος.

Συγχρόνως ἠκούσθη καὶ ἄλλος λόγιος ἐκ Κερκύρας ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὅστις ἐξελθὼν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως τελειώσῃ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ γνώσεις, ἀκολούθως δὲ ὑπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἥτις ἦτο τότε στάδιον ἀνοιχτὸν εἰς τὴν ἀξιότητα καὶ ὁ τόπος τῆς κοινῆς συνεντεύξεως τῶν γλιχομένων τὴν φιλολογικὴν δόξαν. Ὁ Θεοτόκης προχειρισθεὶς ἱερεὺς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἔλαβεν ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξιν τὴν τιμὴν τοῦ διδάσκειν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, ὡς σχετικὸς δὲ μετὰ τῆς οἰκο-

γενείας τῶν πρίγκηπων Γκίκα, ἐξεφώνησε τὸν ἐπιτάφιον τῆς μητρὸς τοῦ Γρηγορίου Γκίκα, πρίγκηπος τῆς Βλαχίας, παρόντων τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ καὶ πάντων τῶν μελῶν τῆς Συνόδου ἐν τῇ τελευτῇ τῆς κηδείας ταύτης. Ἀλλὰ παραφερόμενος ὑπὸ τῆς λύπης αὐτοῦ ἐξέφρασε τὸν ἔπαινον τῆς ἡγεμονίδος μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς, ὥστε ὁ Σαμουήλ ὠργίσθη. Ὁθεν ὅτε ὁ Θεοτόκης καταβάς ἐκ τοῦ ἁμβωνος ἐπλησίασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὡς ἀσπασόμενος τὴν χεῖρα κατὰ τὸ ἔθος : « Ἡ ἐκκλησία, εἶπεν ὁ Σαμουήλ, θέλει ἱεροκήρυκας, οὐχὶ δὲ χαμερπεῖς κόλακας. » Ὁ Θεοτόκης προσβληθεὶς δικαίως ὑπὸ τῆς δημοφανοῦς ταύτης περιφρονήσεως, ἔδωκεν ἀμέσως τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ ἐγκατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀποχωρήσας δὲ εἰς μεμακρυσμένην τινὰ ἐπαρχίαν, συνέγραψε Γεωγραφίαν, πραγματείαν Φυσικῆς καὶ ὁλόκληρον σύστημα Μαθηματικῶν, ἔπειτα, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Εὐγενίου, μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς Ῥωσσίαν, ὅπου ὑπεδέχθη αὐτὸν εὐμενῶς ἡ Αἰκατερίνη καὶ εὐθὺς προεβίβασεν εἰς τὴν ἀξίαν ἀρχιεπισκόπου Ἀστραχανίου. Ἐκεῖ καθ' ὅλον τὸ ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐξετέλει τὰ χρέη λειτουργοῦ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου διδάσκων ἀδιακόπως τὴν

χριστιανικὴν ὀρησκειάν τοὺς Ταρτάρους, ἐξ ὧν εἴλχυσεν εἰς τὴν εὐσέβειαν πολλὰς χιλιάδας. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Θεοτόκη ὑπάρχει συλλογὴ τῶν λόγων κατὰ πάσας τὰς κυριακάς τοῦ ἔτους (Κυριακοδρόμιον) τυπωθεῖσα ἐν Μόσχᾳ. Τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως τούτου εὐρίσκεται σαφές, ἀλλ' ἄχαρι καὶ ἀπλοῦν μέχρις ἰσχνότητος. Ἡ Φυσικὴ αὐτοῦ καὶ τὸ Σύστημα τῶν Μαθηματικῶν τυπωθέντα ἐν Μόσχᾳ ἐγένοντο δεκτὰ καὶ διетηρήθησαν ἐν πᾶσι τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις μέχρι τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Τὸ παράδειγμα Εὐγενίου καὶ Θεοτόκη, ἀποκατασταθέντων ἐν Ῥωσσίᾳ οὐδαμῶς ἐθέλξε τοὺς ἄλλους σοφοὺς τῆς Ἑλλάδος. Διότι ἡ τόσον ὠραία, ἀλλὰ δυστυχὴς χώρα αὕτη ἐνέπνεε πρὸς τὰ τέκνα αὐτῆς, καίτοι ἀλυσσόδετος, αἰσθήματα υἱκῆς στοργῆς καὶ ἀγάπης. Ἡ πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσις αὐτῶν ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον σταθερά, ὥστε προετίμων τοὺς κινδύνους καὶ τὰς θλίψεις τῆς δυστήνου πατρίδος πάντων τῶν θελγῆτρων τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης. Μάρτυρες τῆς εὐτυχίας, ἧς ἀπῆλαυνεν ἡ Εὐρώπη, ἔσπευδον καὶ ἠύχοντο ἵνα ἴδωσιν ποτε καὶ τὴν πατρικὴν αὐτῶν γῆν ἀπολαύουσαν ταύτης θυσιά-

ζοντες οὐ μόνον τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν εὐτυχίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν μάλις τὴν ζωὴν. Ὁ λοιμὸς, αἱ πυρκαϊαί, ἡ ἀθλιότης, ἡ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν χρεμαμένη σπάθη, οὐδόλως αὐτοὺς ἐφόδιζον, ἀλλ' ἔτρεχον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα συμμετάσχωσι καὶ αὐτοὶ τῶν στερήσεων καὶ θλίψεων ἀποτελοῦντες αὐτὰς τοῦλάχιστον ἥττον ἐπαισθητὰς εἰς τὴν δυστυχῇ πατρίδα.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις κλονίσασα τὰς ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς βάσεις τῆς Εὐρώπης, ἐξέσχισε τὰς συνθήκας τῆς Βεσφαλίας καὶ διέλυσε τὴν ἰσορροπίαν, ἣν διπλωματικὴ τις ἐξίς μόνον ὁπωσοῦν διетήρει, προσέβαλε δὲ τοὺς θρόνους διὰ τῆς ἀκαταγωνίστου ἐμπνεύσεως νέων ἰδεῶν μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ὕλικῆς δυνάμεως. Ἡ Εὐρώπη μετεβάλλετο ἤδη ὡς ὑπὸ μαγικῆς τινος ράβδου, ἥτις ὑπέσχετο αὐτῇ τὸ πᾶν. Οἱ ἄνθρωποι τεθαμβωμένοι μᾶλλον, ἢ καθαρῶς βλέποντες περιεπλανῶντο τυχαίως, ὠθούμενοι μετὰ βίας ἔνθεν κακεῖθεν μηδαμῶς δὲ πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν ὁδηγούμενοι, ἂν καὶ ἐνόμιζον ὅτι προσήγγιζον. Τότε λοιπὸν καὶ ὁ περίφημος Ῥήγας γεννηθεὶς ἐν Βελεστίνῳ τῆς Θεσσαλίας, συνέλαβε τὸν γιγαντιαῖον σκοπὸν τῆς ὑψώσεως καὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ

ἀνὴρ οὗτος διατελῶν ἐν ὑπηρεσίᾳ κατὰ τὸ 1796 παρὰ τῷ πρίγκιπι Μιχαὴλ Σούτσῳ, ἡγεμόνι τῆς Βλαχίας, παρήτησεν αἰφνιδίως τὴν ἡγεμονίαν ταύτην, ὅπως ἀπέλθῃ εἰς Βιένναν, ἔνθα ἐσχετίσθη μετὰ τινων Ἑλλήνων ἐξ ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἔμποροι, οἱ δὲ φιλόλογοι, ἀλλὰ πάντες ἄνθρωποι μεγάλων προτερημάτων, πάντες εἰς ἄκρον σπουδαῖοι, πάντες φλεγόμενοι ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς ἐπιθυμίας νὰ ἀποβῶσιν ἐλευθερωταὶ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ τόσῳ ὁμως μέγα καὶ κινδυνῶδες τοῦτο σχέδιον ἐσχεδίασαν μὴ γνωρίζοντες θετικῶς καὶ κατὰ βάθος τὴν δύναμιν καὶ τὰς πληγὰς τοῦ λαοῦ, ὃν ἤθελον νὰ ἐλευθερώσωσιν, ἔτι δὲ μᾶλλον τὰ ἀδύνατα, ἢ δυνατὰ μέρη τοῦ ἐχθρικοῦ ἔθνους, οὗτ' ἐσκέφθησαν ἐκ τοῦ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῶν ὅτι ἄτομά τινα μόνον οὐδαμῶς δύνανται νὰ κινήσωσι κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ὁλόκληρον ἔθνος καὶ νὰ καταπείσωσιν αὐτὸ νὰ μεταβάλῃ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, πρὶν ἢ βραδεῖα καὶ μυστικὴ πορεία τῶν περιστάσεων διατάξῃ βαθμηδὸν τοὺς τρόπους καὶ παρασκευάσῃ ἐπιχείρησιν τόσῳ μεγάλῃν ὅσῳ ἦτο ἡ ἐπανάστασις.

Μὴ γένοιτό ποτε νὰ ἁμαυρώσω ἐγὼ τὸν ἥρωϊκὸν σκοπὸν, ὃν ἐπεσφράγισαν διὰ τοῦ αἵματος

αὐτῶν! Πάντες, ὅσοι αἰσθάνονται πάλλουσιν ἐν τῷ στήθει ἑλληνικὴν καρδίαν, ἐκχέουσι δάκρυα εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῶν τάφων τῶν πρώτων ἐκείνων μαρτύρων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας. Ἄλλ' ὅταν σκέπτηται τις εἰς ὁποίαν ἄβυσσον ὁ Ῥήγας ἔρριπτε τὴν Ἑλλάδα, ἐὰν μὴ συνελαμβάνετο ἐν Τεργέστη καθ' ἣν στιγμὴν ἐπεδιβάζετο εἰς πλοῖον ἀποπλέον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀδύνατον νὰ μὴ φρίξῃ τις καὶ μεμφθῇ οὐχὶ τὸν σκοπὸν αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὴν πρόωρον καὶ ὅλως ἀπερίσκεπτον αὐτοῦ ἐκτέλεσιν. Ἐν τοσοῦτῳ ὅμως ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Ῥήγα ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν ἰδέαν ὅτι ἴσως δυνηθῶσιν ποτε νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν, ἐπηύξησε τὸν ἔρωτα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὰς προσπάθειας περὶ τὴν διάδοσιν τοῦ ζήλου τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἐκ τῆς ἐκπαιδεύσεως προερχομένων εὐεργεσιῶν.

Κατὰ τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Βιέννῃ ὁ Ῥήγας συνέταξεν ἐν νεοελληνικῇ γλώσσῃ Φυσικὴν δημῳδὴν, ἣτις ἐτυπώθη ἐν Βιέννῃ, ἐσχεδίασε δ' ἐπίσης καὶ γεωγραφικὸν χάρτην τῆς Ἑλλάδος. Ταῦτα ἦσαν τὰ δύο ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ συγγράμματα, ἐπειδὴ ὁ μέγας σκοπὸς αὐτοῦ ἐπέβαλλεν ἄλλας ἐνασχολήσεις. Ἐγκαταλείψας τῷ

ὄντι τὸν Νεύτωνα (Newton) καὶ τὸν Εὐлерον (Euler) ἔλαβεν ὡς ὑπογραμμὸν τὸν Τυρταῖον καὶ ἐποίησε πατριωτικὰς ᾠδὰς, αἷς ἐπίστευεν ἴσως νὰ ψάλλῃ ἡμέραν τινὰς ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἐλληνικῶν ταγμάτων. Γεγραμμέναί αἱ ᾠδαὶ αὗται ἀκριβῶς ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλώσσῃ καὶ διὰ τοῦ θελγῆτρου τῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως κεκαλλωπισμένα, ὑπερτέρουν ἔτι καὶ διὰ τῆς μουσικῆς, εἰς ἣν ἐτονίσθησαν. "Ὅθεν ἤχουοντο καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Πάντες οἱ νέοι αὐτοὺς ἐπανελάμβανον ἔντε ταῖς συναναστροφαῖς καὶ ταῖς ἑορταῖς, τὸν μὲν χειμῶνα παρὰ τὴν γωνίαν τῆς ἐστίας, τὸ δὲ θέρος ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ἐλαιῶν καὶ τῶν πλατάνων. Ἀλλὰ παραδόξως αἱ ᾠδαὶ αὗται εὐφραῖνον καὶ αὐτὰ τὰ τῶν βαρβάρων ὧτα μέχρι τῆς πρωτευούσης τοῦ Σουλτάνου. Ἐγὼ αὐτὸς τυχὼν κατὰ τινὰς εὐωχίας τῶν Τούρκων ὑπουργῶν, ἤκουον αὐτοὺς ὅτι διέταττον τοὺς μουσικοὺς Ἑλληνας νὰ ψάλλωσι τὸ ᾄσμα «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων.» Ὁ ὕμνος οὗτος ἦτο τόσον διαδεδομένος, τὸ δὲ μέλος αὐτοῦ τοσοῦτον ἤρεσκε τοῖς Τούρκοις, ὥστε ἐγνώριζον ἐκ στήθους τὰς πρώτας τρεῖς λέξεις, οὐδέποτε ὁμῶς ἔλαβον τὴν περιέργειαν νὰ μάθωσι καὶ τὴν ἔννοιαν! Διότι ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι, βεβαίως ἀπεστρέ-

φοντα τὸ πατριωτικὸν καὶ πολεμικὸν τοῦτο ἄσμα ὡς μίμησιν τοῦ γαλλικοῦ ἐμβατηρίου Marseillaise.*

Ἡ συλλογὴ τῶν ᾠδῶν τοῦ Ῥήγα ἐτυπώθη χρυφίως ἐν Ἰασίῳ τῷ 1814, προστεθέντων καὶ ἄλλων τεμαχίων τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἀλλὰ πολὺ κατωτέρων τοῦ πρωτοτύπου.

Ἡ ἀπώλεια τοῦ Ῥήγα καὶ τῶν συνωμοτῶν αὐτοῦ, οἵτινες παρεδόθησαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν ἐν Βελιγραδίῳ, οὐ μόνον οὐδόλως κατεύνασε τὸν θερμὸν ζῆλον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἀνεζωπύρησεν αὐτόν. Ἐπ' ἀληθείας ὅσοι κατώκουν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αὐστρίας, ὅλως ἐκπληκτοὶ καὶ ὑπὸ φόβου κυριευόμενοι, παρήτησαν ἐπὶ τινα χρόνον τὸν σκοπὸν, οἱ πλεῖστοι μάλιστα ἐγκατέλιπον τὴν Βιένναν καὶ κατόκησαν ἐν Λειψία, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς τοὺς νέους αὐτῶν συμπολίτας, οἵτινες ἐπορεύοντο ἐκεῖ πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς ἄνω Γερμανίας. Ἐν τοσούτῳ ὅμως πλῆθος σοφῶν Ἑλλήνων φεύγοντες

* Αὕτη ἡ ᾠδὴ ὡς καὶ ἄλλαι ᾠδαὶ τοῦ αἰοδίου αἰοδοῦ Ῥήγα ἀναγινώσκονται ἐν διαφόροις συλλογαῖς ἁσμάτων ἐκδοθείσας ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλοῦ. Σ. Μ.

τὴν Εὐρώπην ἔτρεχον εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, ὅπως διδάξωσι τὰς ἐπιστήμας, οἱ μὲν ὡς ἰδιαίτεροι διδάσκαλοι, οἱ δὲ ὡς καθηγηταὶ δημόσιοι ἐν τοῖς λυκείοις τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἀββᾶ La Fontaine αὐτὸς προσεκλήθη τῷ 1798 ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἵνα διδάξη τὰ μαθηματικὰ πρὸς πολλοὺς νέους Ἕλληνας, παροικοῦντας τότε ἐν Βουκουρεστίῳ. Οἱ μαθηταὶ τῶν διαφόρων καθηγητῶν τούτων, ἀντανακλῶντες καὶ ἐκεῖνοι τὰς ἀκτῖνας τοῦ φωτός, ὅπερ ἔλαβον, συνετέλουν εἰς τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος οὐ μόνον διὰ τῶν μεταφράσεων καὶ συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας.

Ἐπιτραπήτω μοι ἐνταῦθα παρέχθαις τις ἀναγκαία, ὅπως ἀπαντήσω εἰς τὴν ἐξῆς ἐνδεχομένην ἐρώτησιν· « Πῶς κυβέρνησις, ὅποια ἡ ὀθωμανικὴ Πύλη, συνεχώρει τὴν ἀνέγερσιν τόσων σχολείων καὶ γυμνασίων ἐν Ἑλλάδι ; »

Ἡ θρησκευτικὴ θεοβλάβεια καὶ ἡ ὑποπτος πολιτικὴ τῶν Τούρκων, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν πρώτων χρόνων τῆς κατακτήσεως αὐτῶν, ἐμπόδιζεν ἰσχυρῶς τὴν θρησκείαν καὶ φιλολογίαν τῶν χριστιανῶν, μὴ κατατρέχουσα ὁμῶς πάντοτε αὐτὰς καὶ ἀναφανδόν. Μᾶλλον

δεισιδαίμονες καὶ ὑποπτοι τῶν Σαρακηνῶν οἱ
 Τοῦρκοι ἀπηγόρευον ἐπὶ κεφαλικῇ ποινῇ τὴν
 οἰκοδομὴν νέων ἐκκλησιῶν, ὥστε καὶ αὕτη ἡ
 ἐπισκευὴ τῶν μικρῶν ναίσκων, οἵτινες ἔπιπτον
 διὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀπὴντα ἄπειρα ἐμπόδια.
 Ἐπειδὴ ὅμως τὸ παραβιάζειν χριστιανούς ὑποκει-
 μένους ἤδη εἰς ζυγὸν καὶ τελοῦντας κεφαλικὸν
 φόρον, ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν μωαμεθανισμόν, ἀπά-
 δει εἰς τὰς παραγγελίας τοῦ Κορανίου, προσε-
 πάθουν νὰ φέρωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς
 ὀρησκειᾶς αὐτῶν διὰ πλαγίων μέσων, ἐμπόδιζον
 δὲ διὰ τῆς αὐτῆς αὐστηρότητος καὶ τὴν καθί-
 δρυσιν δημοσίων σχολείων, φοβούμενοι μήπως
 οἱ χριστιανοὶ διδασκόμενοι ἀποθῶσι δοῦλοι ἐπι-
 κίνδυνοι καὶ δυσκυβέρνητοι. Τὸ σχέδιον τῶν
 βαρβάρων τούτων ἦτο καλῶς ἐπινενοημένον·
 διότι κατάθλιψις τόσον διαρκῆς καὶ βιαία παρή-
 γεν ἐξ ἀνάγκης τὸ ποθητὸν αὐτοῖς ἀποτέλεσμα.
 Οἱ χριστιανοὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπῆρξαν τὰ
 πρῶτα θύματα τοῦ συστήματος τούτου· διότι ἡ
 ἐξακολούθησις αὕτη τῶν παρεμποδίσεων κατὰ
 πᾶν πρᾶγμα, ὅπερ ἡδύνατο νὰ διατηρήσῃ τὰς
 διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ἐπὶ τέλους ἐξηυτέ-
 λισεν αὐτοὺς τόσον, ὥστε ἅπαντες ἐκινδύνεον
 νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὸν μωαμεθανισμόν, ἐὰν ὁ

πατριαρχικός θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅς τις διετῆρει τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπὶ πασῶν τῶν ἐπισκοπῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μὴ ἐπηγρύπνει ὅσον τὸ δυνατόν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας. Ἄν καὶ οἱ Τοῦρκοὶ ἀδιακόπως ἐξηκολούθησαν κατὰ τε τὰς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεις τὸ αὐτὸ σχέδιον, αἱ ὑπόκωφοι ὅμως προσβολαὶ οὐδόλως ἐπέφερον πανταχοῦ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἐπειτα οἱ ἐν Εὐρώπῃ Ἕλληνες ἔτυχον κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἀνώτεροι τῶν πορθητῶν, οὕτε ὑπῆρχον μεμονωμένοι, ὥς οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀσίας, ἐξ ἐναντίας δὲ συνεδέοντο διὰ τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου τοσοῦτον, ὅσον καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ὁμογενῶν ἀδελφῶν, οἵτινες ἦσαν ὑποκείμενοι εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων. Πραγματικῶς μὲν ἡ ἀνέγερσις δημοσίων σχολείων ἀπετρέπετο ὑπὸ τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως· ἀλλὰ πάντες οἱ πρόδομοι, εἴτε νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν μετεσχηματίζοντο εἰς προκαταρκτικὰ σχολεῖα, ὅπου τὰ παιδιά ἐμάνθανον τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν. Αὐτὰ ἀπήγγελλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὰς ἐπιστολάς, ἡ πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ἀπετέλουν τὸν χορὸν μετὰ τῶν μουσικῶν. Τὰ δὲ ἀνώτερα σχολεῖα

τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλολογίας ἠγνοίγοντο μόνον ὡς δῆθεν σωφρονιστήρια, εἴτε φυλακαί. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁ διερμηνεὺς Παναγιωτάκης καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος κατῴρθωσαν νὰ στερεώσωσι σχολεῖα ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Διὰ τῆς τοιαύτης πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνης, οἱ Ἕλληνες ὑπουργοὶ οὗτοι ἐλάμβανον παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν ἄδειαν ν' ἀνεγείρωσι τὰ τοιαῦτα καταστήματα, ἐκλείον δὲ τὰ στόματα τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διοικητῶν ὅτε μὲν διὰ δώρων, ὅτε δὲ διὰ τῆς ἰσχυρᾶς πρὸς τοὺς πάτρωνας αὐτῶν μεσιτείας.

Οἱ Τοῦρκοι φέρουσιν εἰδὸς τι σεβασμοῦ πρὸς τοὺς παράφρονας καὶ τοὺς ἱερεῖς ὅποιασδήποτε ἐθνικότητος καὶ θρησκείας· καὶ τοὺς μὲν πρώτους εὐλαβοῦνται ὡς νομίζοντες αὐτοὺς ἀγαπητοὺς τοῦ Θεοῦ, τοὺς δὲ δευτέρους διὰ τὴν αὐταπάρνησιν, τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὰ οὐράνια καὶ τὸν θεωρητικὸν αὐτῶν βίον. Οὕτως ἀνεχόμενοι πάντα τὰ μοναστήρια, παρεχώρουν εἰς αὐτὰ οὐ μόνον προνόμια, ἀλλὰ καὶ ἐλέη μάλιστα. Κατὰ συνέπειαν τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηρίων μεταβαλ-
ΒΕΡΟΙΑΣ
 λόμενα εἰς σχολεῖα, ἀπέβαινον ἄσυλον ἀπαρ-

βίαστον τῶν ἐπιστημῶν καὶ γραμμάτων, κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν, ἡ περιτροπὴν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐσπουδάζοντο οἱ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἐν ταῖς αὐτοῖς τόποις, ὅπου μάλιστα παρὰ τῶν μοναχῶν περιεφρονοῦντο καὶ κατεδιώχοντο.

Μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Σελὶμ Γ'. οὐ μόνον τὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ λύχεια, ὡς τὰ τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Σμύρνης, τῆς Χίου καὶ τῆς Ξηρᾶς Κρήνης (Κουροῦ Τσεσμέ) συνεχωρήθησαν παρὰ τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Σελὶμ Γ', οὐχὶ τοσοῦτον ὑπὸ πνεύματος ἀνεξιθρησκείας, ὅσον ὑπὸ ἀδυναμίας καὶ φόβου τῆς Ῥωσσίας, ὑπῆρξεν ἐπιεικὴς πρὸς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ πρίγκηπος Δημητρίου Μουρούζη. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, φλεγόμενος ὑπὸ πατριωτικοῦ ἔρωτος, ζηλωτὴς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων, προσέτι δὲ καὶ πλήρης ποικίλων γνώσεων διωρίσθη δι' αὐτογράφου διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ γενικὸς διευθυντὴς τῶν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ νοσοκομείων. Ὅθεν ἕκτοτε αἱ βελτιώσεις ἐπληθύνθησαν, ἡ δὲ δημόσιος διδασκαλία ἐπισήμως προστατευομένη, προώδευσε πολὺ ἐν Ἑλλάδι.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ κύρια αἷτια τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐλληνικῶν σχολείων· ἀλλὰ παραπέμποντες

ἀλλαχοῦ τὰς ἐκτενεστέρας περὶ τούτου λεπτομερείας ἐπανερχόμεθα ἤδη εἰς τὸ προκείμενον ἡμῶν θέμα.

Ὁ Ῥήγας παραδοθεὶς πρὸς τοὺς Τούρκους ὑπὸ δυνάμεώς τινος γαιτονικῆς,* ἀπήχθη εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης ἔχων δεδεμένας τὰς χεῖρας. Ἡ μεγάλη σωματικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς, αὐξηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐξάψεως τῆς ἀπελπισίας, ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν οὐ μόνον νὰ θραύσῃ τὰ δεσμὰ, ἀλλὰ καὶ νὰ κτυπήσῃ δύο ἐκ τῶν δημίων ρίψας αὐτοὺς κατὰ γῆς ὡς νεκροὺς σχεδόν. Καταδασθεὶς ὁμως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν στρατιωτῶν, ἐδεσμεύθη ἐκ νέου καὶ ἀπεκεφαλίσθη. Ὁ Ῥήγας ἀπέθανεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ· ἀλλὰ πᾶσα βράνις τοῦ αἵματος αὐτοῦ καταπατουμένη ὑπὸ τῶν ποδῶν τῶν βαρβάρων ἐμελλέ ποτε νὰ ἀποδοθῇ παρ' αὐτῶν διὰ χειμάρρων αἵματος. Ἐπειδὴ ὁ πίπτων μάρτυς ὑπὲρ ἱερᾶς τινος ὑποθέσεως ἐπιφέρει ἐνίοτε τεράστια ἀποτελέσματα. Ὅθεν καὶ οἱ Ἕλληνες μαθόντες τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος τούτου ἐδάγκασαν τὰ χεῖλη, κινουῦντες τὰς κεφαλὰς καὶ μελετώντες σχέδια ἐκδικήσεως.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ἐσπούδαζον, ὅπως ἀναδειχθῶσί ποτε καθηγηταί, ἢ φημισθῶσιν ὡς λόγιοι, ἐδιδάσκοντο δὲ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν, ὅπως ἀποθῶσι καὶ αὐτοὶ φιλολόγοι. Ἐθαύμαζον τὸν Ξενοφῶντα ὡς ἱστορικὸν πλήρη ἀττικῶν χαρίτων, οὐχὶ δὲ ὡς στρατηγὸν κατορθώσαντα τὴν θαυμασίαν ἐπιστροφὴν τῶν δέκα χιλιάδων. Ἀνεγίνωσκον τὸν Ἡρόδοτον διὰ τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον καὶ τὴν ἀμίμητον ἀφέλειαν τοῦ ὕφους, οὐχὶ δὲ ὅπως σπουδᾶσωσιν ἐν αὐτῷ καὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οἵτινες ἐγέννησαν τοσούτους φιλοπάτριδας ἥρωας. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ δεινότης καὶ ἡ βαθύτης τοῦ Θουκυδίδου, ἦσαν τὸ μόνον ἀντικείμενον τῆς συζητήσεως αὐτῶν· ἀλλ' οὐδόλως ἐφρόντιζον νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς τὰ αἷτια τῆς ζηλοτυπίας, τῶν διχονοιῶν καὶ τοῦ μίσους, ἅτινα διήρουν τοὺς Ἕλληνας, διήγειραν τὸν αἰσχροὺς Πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ ἐπέσυραν κατόπιν τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀνεγίνωσκον τὸν Δημοσθένην μόνον διὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ ῥητορικὴν ἰσχύν· ἀλλ' οὐδαμῶς ἐσκέπτοντο τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς καὶ τὴν ἀκλόνητον ἐπιμονήν, δι' ᾧν ἀντεπολέμει συγχρόνως τοὺς τε ἰσχυροὺς προδότας τῆς πατρίδος καὶ τὸν Φίλιπ-

πον, τὸν ἐξολοθρευτὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας.

Μετὰ τὸν θάνατον ὁμῶς τοῦ Ῥήγα ἡ ἀνάγνωσις τῶν δοκίμων συγγραφέων ἔλαβεν ἄλλην τινὰ διεύθυνσιν. Οἱ καθηγηταὶ τῶν γραμμάτων ἐξήγουν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν νεολαίαν οὐχὶ τοσοῦτον τὴν ὠραιότητα τοῦ ὕφους καὶ τὰ θέληγτρα τοῦ λεκτικοῦ, ὅσον τὰ ἥθη καὶ τοὺς χαρακτῆρας, καθὼς καὶ τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς ἀναδεικνυομένας ἐν τοῖς ἀθανάτοις αὐτῶν συγγράμμασιν. Οἱ καθηγηταὶ οὗτοι παρίσανον πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῶν μεγάλων τούτων συγγραφέων ὡς ἐν κατόπτρῳ τὰ αἷτια τῆς προόδου καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς Ἑλλάδος. Τὸ διδακτικὸν τοῦτο σύστημα παρεδέχθησαν μάλιστα ὁ Λάμπρος, ὁ Δανιήλ Φιλιππίδης, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Βενιαμὴν, ὁ Ψαλλίδας ἐξ Ἰωαννίνων, Βαρδαλάχης ὁ Χῖος, Δωρόθεος ὁ Πρώιος, ὁ Στέφανος Δούγκας, πρὸ πάντων δὲ ὁ Κοραΐς. Ἀλλ' ἀναβάλωμεν εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον τὸν περὶ Κοραΐ λόγον ὡς ἀνδρὸς, ὅστις ἐχαρακτήρισε τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ καὶ μετέβαλε τὸν τρόπον τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας.

Ὁ Λάμπρος, γεννηθεὶς ἐν Ἰωαννίνοις, ἔλαβεν ἐκ φύσεως ἔξοχα πλεονεκτήματα, εὐτυχὲς μνημονικόν, νοῦν εὐφυέστατον, φιλοκαλίαν κρί-

νουςαν ἰδιαζόντως τὰς χάριτας τῶν δοκίμων συγγραφέων. Ἡ καρδιά αὐτοῦ οὐδέποτε ἐξέπεσεν εἰς ἀγενῆ μαλθακότητα· ἀλλ' ἦτο πλήρης εὐαισθησίας, εἰλικρινείας, χρηστότητος καὶ φιλοπατρίας. Προσκληθεὶς παρὰ τοῦ πρίγκηπος τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, εἰς τὴν καθέδραν τῆς φιλολογίας ἐν τῷ λυκείῳ τοῦ Βουκουρεστίου συσταθέντι κατὰ τὸ 1795, ἀνεδέχθη τὸ βᾶρος τοῦτο οὐχὶ διὰ φήμην καὶ ἰδιαίτερον συμφέρον, ἀλλ' ὥς ἐπιθυμῶν πρό πάντων ἵνα φανῇ χρήσιμος πρὸς τὴν ἐλληνικὴν νεολαίαν. Οὕτως αἱ ταχεῖαι πρόοδοι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τὸ μεθοδικὸν πνεῦμα, δι' οὗ ἡρμήνευε τοὺς συγγραφεῖς, εἴλκυσαν ταχέως καὶ πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος πληθὺν φοιτητῶν. Ὁ καθηγητὴς ἐκεῖνος ἐνεχάραττεν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν λαμπράς καὶ ὑψηλὰς ἰδέας, ὥς παρίστανε καὶ τοὺς μεγάλους χαρακτῆρας πολιτῶν ἐναρέτων καὶ ἡρώων εὐεργετῶν τῆς πατρίδος. Διέφερε παντελῶς τῶν καπήλων καθηγητῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀριθμοῦσι τὰ μαθήματα αὐτῶν κρατοῦντες ἐπὶ χειρὸς τὸ ὥρολόγιον.* Κάτοχος ὑπὸ τοῦ ἐν-

* Δυστυχῶς, ὡς φαίνεται, καὶ νῦν ἔτι τὸ σύστημα τοῦτο ἀκολουθοῦσι πολλοὶ ἐν Ἑλλάδι, ἐμμιμήθησαν δὲ αὐτοὺς καὶ ἄλλοι ἔξω τῆς Ἑλλάδος. Ὅτι δὲ τοῦτο καταστρέφει τὰ σχολεῖα, μόλις ἴσως παρέλ-

Θεουσιασμοῦ ἐπέβαινε πᾶσαν διδασκαλίαν μετὰ λύπης καὶ πόθου. Καταβαίνων δ' ἐκ τῆς καθέδρας, ἀνελάμβανεν ἥθος φιλοστόργου καὶ κοινοῦ πατρὸς πάντων τῶν μαθητῶν, ὁποιαδήποτε δ' ἂν ἦτο ἡ τάξις, ἡ κατάστασις αὐτῶν, ἐπῆναι ἐκείνους, ὅσοι πραγματικῶς διεκρίνοντο, οὕτω δὲ διήγειρεν εὐγενῆ τινα ἁμίλλαν αὐτῶν ἀνευ ζηλοτυπίας. Ἀλλὰ διεμέριζε προσέτι τοὺς καρποὺς τῶν κόπων αὐτοῦ, εἴτε τὸν μισθόν, μετὰ τῶν πτωχῶν μαθητῶν. Ὅθεν καθηγητῆς τοιοῦτος ταχέως ἐμόρφωσε φιλολόγους βαθεῖς, συγχρόνως δὲ καὶ ἐναρέτους πολίτας. Ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἦτο ὡς βιομηχανικὸν κατάστημα ἀπλούστατα κατηρτισμένον, ὅθεν ἐξέρχονται ταχέως καὶ ὡς διὰ θαύματος πλήρη καὶ ἐντελέστατα φιλοτεχνήματα.

Νεόφυτος Δουκας ἐξ Ἑπείρου, εἰς τῶν πρώτων μαθητῶν τοῦ Λάμπρου, κατέσχε μετ' αὐτόν ἐπὶ δέκα ἔτη τὴν πρώτην καθέδραν τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ λυκείου. Μετέφρασεν εἰς τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου μετὰ σημειώσεων καὶ γεωγραφικοῦ χάρτου τῶν χωρῶν, ὅπου παρίστατο τὸ θέατρον τοῦ Πελοποννη-

σιακοῦ πολέμου. Ἡ παράφρασις αὕτη ἐτυπώθη ἐν Βιέννῃ ἔχουσα ἀπέναντι τὸ ἐλληνικὸν κείμενον. Ἐξέδωκεν ὡσαύτως τοὺς Δέκα Ῥήτορας, τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἀρρίανου καὶ Ἡροδότου καὶ ἄλλους τινὰς συγγραφεῖς τῆς δευτέρας τάξεως. συνέταξε δὲ καὶ διαλόγους ἐπὶ διαφορῶν ἀντικειμένων ἠθικῶν καὶ φιλολογικῶν. Ὡς ἐξοχος πατριώτης διένεμε δωρεὰν τὰς ἐκδόσεις αὐτοῦ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην φοιτητάς. Σήμερον ὅμως αἱ ἀσθένειαι τοῦ γήρατος κωλύουσιν αὐτὸν τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπως ὠφελήσῃ τὴν πατρίδα ἐν τῷ μέσῳ τῶν τρομερῶν κινδύνων. "Ὅθεν στεναῶν ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἐργάζεται ἴσως ἔτι εἰς συγγράμματα μέλλοντα νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα."

Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν τοῦ Λάμπρου ὑπῆρξαν ἐπίσης ὁ Ἐμμανουὴλ Τενέδιος, ὁ Χρησταρῆς ἐξ Ἰωαννίνων καὶ πολλοὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐξελθόντες τῆς σχολῆς τοῦ καθηγητοῦ τούτου, ἐσπούδασαν διαφοροὺς κλάδους ἐπιστημῶν

* Μεταθὰς βραδύτερον εἰς Ἀθήνας ἐξέδωκε πολλὰ συγγράμματα, ἐκδόσεις μάλιστα Ἑλλήνων συγγραφέων δωρεὰν διανεμηθείσας καὶ ἐτελεύτησε διευθυντῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς βιβλιοθήκης ἀρχλῆς ἔπου καὶ ἐτάφη. Σ. Μ.

καὶ πρὸ πάντων τὴν ἰατρικὴν. Ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Ἑλλάδα πάντες καὶ ἐξασκοῦντες τὴν ἐπιστήμην τοῦ Ἱπποκράτους, ἐνησχολήθησαν οὐχ ἥττον συντιθέντες καὶ πολλὰ βιβλία περὶ χημείας, φυσικῆς καὶ φυσικῆς ἱστορίας, καθὼς καὶ διάφορα συγγράμματα ἄλλα φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά.

Ἡ τέχνη τῆς ἰατρικῆς παρ' αὐτοῖς εἶχε σκοπὸν οὐ μόνον τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενούντων, ἀλλ' ἦτο ὡσαύτως τὸ μέσον τῆς διαδόσεως καὶ εὐγενῶν ἰδεῶν καὶ ἐξόχων αἰσθημάτων. Χάριν τῆς ἐπιστήμης, ἦν ἐξήσκουν πολλάκις ὑπὸ εὐγενοῦς φιλανθρωπίας, οἱ ἱατροὶ ἤξιουντο φιλοφρονεστάτης ὑποδοχῆς παρὰ τῶν διαφόρων τάξεων τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, διὰ τῆς τιμίας δὲ διαγωγῆς, ὡς καὶ διὰ τῶν θελγήτρων εὐγλωττίας τινος διδακτικῆς, ἐνήργουν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν συμπολιτῶν, γινόμενοι, οὕτως εἰπεῖν, ἱεροκήρυκες τῆς ἀγάπης τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἔχοντες, τρόπον τινά, πᾶσαν οἰκίαν ὡς ἄμβωνα, πᾶσαν δὲ οἰκογένειαν ὡς ἀκροατήριον. Εἰς τῶν φιλανθρώπων τούτων ἱατρῶν ἦτο καὶ ὁ Μιχαὴλ Χρησταρῆς ἐξ Ἰωαννίνων. Διότι ὡς ἐπιτήδειος φιλολόγος ἐγένετο γνωστός εἰς τὸ δημόσιον καὶ διὰ τῆς μεταφρά-

σεως συγγράμματός τινος μαθηματικοῦ συντεθέντος παρὰ τοῦ περιφήμου Μέτσβουργ (Metzbourg). Μετέφρασεν ὡσαύτως ἐκ τοῦ γαλλικοῦ καὶ ἄλλο σύγγραμμα ἀνώνυμον ἐπιγραφόμενον «Στοιχειώδης πραγματεία ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας,» ἔπειτα δὲ καὶ τὴν «Πολιτικὴν οἰκονομίαν» τοῦ Σέι (Say). Ὁ Χρησταρῆς ἦτο εἷς τῶν κυριωτέρων ὑποσηριγμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου ἐν Βουκουρεστίῳ, προστατεύων καὶ ἐνθαρρύνων τοὺς ὑποκριτὰς τῶν δραμάτων, προσφέρων δὲ καὶ μεταφράσεις πολλῶν γαλλικῶν καὶ ἰταλικῶν τραγωδιῶν, ὥστε οὕτως ἐνέπνεε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν ὑψηλὰ καὶ ὠραῖα αἰσθήματα. Ὡς πατριώτης πλήρης ζήλου, ἀλλὰ λόγιος ἐπίσης καὶ ὀξύνους ἀνὴρ ἦτο ἐπιτήδειος ὅπως κρίνῃ τὸ μέγεθος καὶ τοὺς κινδύνους ἐπαναστάσεως, οἷα ἢ τῆς Ἑλλάδος· ὅθεν προσεπάθει ν' ἀναβάλῃ τὸν καιρὸν αὐτῆς· ἀλλὰ παρασυρόμενος, ὥς καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὑπὸ τοῦ ὀρμητικοῦ χειμάρρου τῶν περιστάσεων, ἐξαπατηθεὶς δὲ μάλιστα ὑπὸ σχεδίου τινὸς κατὰ τὸ φαινόμενον καλῶς διωργανισμένου ἐρρίφθη εἰς τὸ στάδιον καὶ ὑπῆρξεν εἷς τῶν πρώτων ὑπερασπιστῶν τῆς ἐλευθερίας. Ὅθεν ἐθυσίασεν ὅλην τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος, ἰδιαι-

τέρως δὲ ἀρχηγὸς γενόμενος τοῦ ἱεροῦ λόχου τοῦ Ὑψηλάντου, ὑπέστη πάντας τοὺς κινδύνους τοῦ ἀκροθινίου ἐκείνου τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας, ἀξίου βελτίονος τύχης, οὔτε κατεδέχθη νὰ συλληφθῇ· ἀλλὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς φάλαγγος ταύτης καὶ τοῦ ὑψηλάντικοῦ στρατοπέδου ὁ Χρησταρῆς στερούμενος τῶν ἀναγκαίων ὑπέφερε μετὰ στωϊκῆς ὑπομονῆς τὰς δυστυχίας καὶ εἰργάζετο ἔτι ὑπὲρ τῆς πατρίδος, συγγράφων νέον βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Κατήχησις πολιτική.»

Περαίνοντες τὸν κατάλογον τῶν ἀξιοτιμοτάτων ἀνδρῶν, ὅσοι ἐξῆλθον τῆς σχολῆς τοῦ καθηγητοῦ Λάμπρου, γινόμεθα ἄδικοι, ἐὰν ἀποσιωπήσωμεν καὶ τοὺς Βλάχους, οἵτινες ἐμορφώθησαν ἐν αὐτῇ ὁμοίως. Οὕτω παραδείγματος χάριν ὁ Νέστωρ, εἰς τῶν πρώτων, ἐγένετο ἐν Βλαχία σοφὸς νομοδιδάσκαλος, ὁ δὲ Γρηγόριος Βραγχοθάνης, καταγόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν πριγκήπων τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, μετέφρασεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τὴν Λογικὴν καὶ Μεταφυσικὴν τοῦ Ἑϊνεκίου (Heineccius).

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἤδη πρὸς τοὺς λοιποὺς σοφοὺς, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος. Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἀπῆλθον χάριν σπουδῆς εἰς Εὐρώπην, ἦτο

καιρὸς ταραχῆς. Πανταχοῦ ὑπῆρχεν ἀναθρασμός. Πρὸς ἀποδείξιν δὲ φιλοσοφικῶν ὑποθέσεων ἀνεφαίνετο τότε συμβεβηκός τι ὅλως πρόσφατον, ὅλως ἐξαίσιον, ὅλως ἄξιον θαυμασμοῦ καὶ σπουδαιότερον τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Νέου Κόσμου, λέγω δὲ τὴν Ὁμοσπανδίαν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἔργον τοῦ Φραγκλίνου καὶ Οὐασιγκτῶνος. Τὸ ἔκτακτον τοῦτο φαινόμενον ἀνεξωπύρρησεν ἠθικῶς ὅλην τὴν πεπολιτισμένην Εὐρώπην, διεδόθη δὲ πανταχοῦ μᾶλλον, ἢ ἦττον εὐκόλως. Οἱ τότε σπουδάζοντες Ἕλληνες ἐν Εὐρώπῃ ἔμαθον ὅτι τὰ γράμματα οὐδόλως περιωρίζοντο εἰς τὴν σχολαστικὴν λεπτολογίαν, ἣν ἀποκαλοῦσι στολισμὸν τοῦ πνεύματος, οὔτε δὲ ἡ φιλοσοφία πέπρωται νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀπλοῦν ἐπιπλὸν τοῦ σπουδαστηρίου σοφοῦ τινος· ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης ὑπάρχει τὸ κοινὸν συμφέρον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἡ τῆς κοινωνίας εὐημερία. Ὅθεν νομίζω καθήκον νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν ἀξιοτίμων σοφῶν ἐκείνων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπανῆλθον τότε, ὅπως χρησιμοποίησωσι τὰς γνώσεις αὐτῶν ἀφιερῶντες αὐτὰς εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ ρυθμίζει τοὺς πολίτας.

Ὡς πρῶτον αὐτῶν ὀνομάζω τὸν Δανιὴλ Φι-

λίππιδην, γεννηθέντα ἐν Μηλέαις, κόμη παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πηλίου ὄρους. Διότι ὡς κάτοχος βαθείας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἣν ἐσπούδασεν ἐν τοῖς σχολαίαις τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀνὴρ οὗτος μετέβη εἰς Γαλλίαν, ἵνα τελειοποιηθῇ περὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, καταντήσας δὲ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἐπεθύμησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἑλλάδα. Ἐπειδὴ ὑπῆρχε τότε πόλεμος μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ ὑψηλῆς Πύλης, τὰ θριαμβεύοντα ὅπλα τῆς Αἰκατερίνης ἐνεθάρρυνον τοὺς Ἕλληνας, ὅπως ἐλπίζωσι τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, οὐδ' ἐνθυμήθησαν τὴν καπνίζουσαν εἰσέτι κατὰ τὸν προηγηθέντα πόλεμον καταστροφὴν τῆς Πελοποννήσου, ἥτις ἀπέβη τὸ θῦμα ἀντιπερισπασμοῦ αὐτόχρημα στρατιωτικοῦ. Ὁ περίφημος ἀρχιστράτηγος τῆς Ῥωσσίας, ὁ ἐνδοξος Potemkin, τότε ἐνέπνευσε πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὰς φαντασιώδεις ταύτας ἐλπίδας.* Ὁ Δανιὴλ Φιλίππιδης καὶ ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ μὲν ἐπιστρέφων ἐκ Γαλλίας, ὁ δὲ ἐξ Ἰταλίας, μετέ-

* Εἶναι βέβαιον ὅτι πάντοτε τοιαῦτα ἦσαν καὶ εἶναι τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας, ἥτις οὐδαμῶς ἐπιθυμεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, προθύμως δὲ θυσιάζει αὐτὸ εἰς τοὺς φιλοδόξους αὐτῆς σκοποὺς μὲ τὴν τυφλὴν πεποιθήσιν νὰ δυναστεύσῃ ποτὲ ἐν Ἀνατολῇ βοιωτῆς, ἢ καὶ θυσιάζει τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Σ. Ε.

βησαν εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ νομίζοντες ὅτι ὁ Ποτέμκης ἦτο ὁ μόνος ἐπιτήδειος ἀνὴρ εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἔμειναν πλησίον αὐτοῦ, ὅπως κερδήσωσι τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ· ὁθεν συνέθεσαν καὶ προσεφώνησαν αὐτῷ περίφημον Γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος γεγραμμένην ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλώσσῃ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς οὗτος κατέβη αἴφνης εἰς τὸν τάφον, ὥς ἐπελθοῦσα μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Ὑψηλῆς Πύλης εἰρήνην ἀπέβη ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας νέον μάθημα τῆς ἀδυναμίας τῶν Τούρκων καὶ τῆς φιλαυτίας τῶν ἀνακτοβουλίων. Διὰ τοῦτο οἱ δύο εἰρημένοι σοφοὶ ἡμῶν ἱερεῖς ἀναχωρήσαντες τότε ἐκ Βλαχίας ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίον αὐτῶν γῆν, ὅπου ἐδίδασκον ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀπάσας τὰς γνώσεις, ὅσων ἦσαν κάτοχοι. Τότε μετέφρασαν εἰς νεοελληνικὴν, ὁ μὲν τὴν « Λογικὴν » τοῦ Κονδὶλλιὰκ, ὁ δὲ τὰ « Στοιχεῖα τῆς Λογικῆς, Μεταφυσικῆς καὶ Ἠθικῆς » τοῦ ἀββᾶ Σοαβίου. Ὁ Κωνσταντᾶς ὁμῶς βοηθούμενος παρὰ τοῦ ἱατροῦ Κάβρα, μετέφρασεν ἔτι τὴν « Γενικὴν Ἱστορίαν » τοῦ ἀββᾶ Μιλλιῶτου (Millet). Ἀλλὰ τῆς μεταφράσεως ταύτης ἐφάνησαν μόνον δύο τόμοι ἐξελθόντες ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Βενετίας. Καίτοι δὲ προβεβηκῶς ἤδη

τὴν ἡλικίαν, ὅτε ἡ ἐπανάστασις ἐξεῖράγη ἐν Ἑλλάδι, ὁ Κωνσταντᾶς κατέβη εἰς τὴν κονίστραν μετὰ μεγάλης σταθερότητος καὶ ἔμεινε μετὰ τῶν Ἑλλήνων, οὓς οὐδέποτε ἔπαυσε διδάσκων τὴν ὁμόνοιαν, τὴν σταθερότητα καὶ τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τοῦ πατριωτισμοῦ.

Ὁ δὲ Δανιὴλ ἐπιστρέψας εἰς Γαλλίαν ὑπῆγεν ὕστερον εἰς τὴν Γερμανίαν, διῆγε δὲ τὸν βίον περὶ τὸ μεταφράζειν καὶ συγγράφειν. Ἐπειδὴ ἐκτὸς τῆς « Λογικῆς » τοῦ Κονδιλλιάκ, ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐλληνικῇ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἰουζίνου, τὴν Φυσικὴν τοῦ Βρισσόνου (Brisson), τὴν Χημείαν τοῦ Φουρκρουά (Fourcroy) καὶ τὴν Ἀστρονομίαν τοῦ Λαλάνδ. Τὸ νεώτερον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φιλιππίδου ὑπῆρξε σοφὴ τις « Ἱστορία τῶν ἐθνῶν, Βλάχων, Μολδαυῶν καὶ Βασαράβων, » προσφωνηθεῖσα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, ὅστις ἐδώρησεν αὐτῷ δακτύλιον ἀδαμαντοκόσμητον. Βεβαρυμένος ὅμως ὕστερον ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν τοῦ γήρως καὶ τῆς ἐργατικῆς ζωῆς ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀναλάβῃ τὸν εἰς Ἑλλάδα δρόμον μετὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἄν καὶ τοσαῦτα ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ συγγράμματα ἤρκειν πρὸς φήμην αὐτοῦ, λογίζομαι εὐτυχῆς χαράττων ἐνταῦθα τοῦ

δλίγους τούτους στίχους, ἵνα ἐκπληρώσω πρὸς αὐτόν, ὡς μαθητῆς, τὸ ἱερὸν χρέος τῆς εὐγνωμοσύνης.

~~Μέγα μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀπολαῦον~~ ἀνέσεώς τινος ὑπὸ τὴν ἐπεικῇ κυβέρνησιν τοῦ Καρᾶ-Ὁσμάν-Ὀγλοῦ, ἤρξατο αἰσθανόμενον τὴν ἀνάγκην ἐκπαιδεύσεως ἐκτενεστέρας, ἢ διανοητικῇ δὲ αὕτῃ ἀνάπτυξις ἐμελλε νὰ γείνη ὑπὸ τινος πτωχοῦ ἐκκλησιαστικοῦ. Ὁ Βενιαμὴν γεννηθεὶς ἐν Μιτυλήνῃ, μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, μετέβη εἰς Ἰταλίαν, ὅπου διέμεινεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον, ἵνα τελειοποιηθῇ ἐν τοῖς πανεπιστημίαις τῆς ὡραίας ἐκείνης χώρας. Ὡς γεννηθεὶς ἐκ πτωχῶν γονέων, μόλις ὠκονόμει τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὥστε ἄλλος νέος Κλεάνθης διῆγε βίον εὐτελεῖ θαλπόμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ἐμελλέ ποτε νὰ ἀποβῇ χρήσιμος πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ. Ἐπέστρεψε λοιπὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολὺ προωδευκῶς ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπισήμαις. Τὰ αὐτῆρὰ ἦθῃ αὐτοῦ, ἀξία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρος, ὃν εἶχεν, ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἔξοχος σωφροσύνη ἀπετέλουν πολὺ τιμιωτέρας τὰς μοναδικὰς καὶ ποικίλας αὐτοῦ γνώσεις. Σχεδὸν ἀπέναντι τῆς ὡραίας νήσου Μιτυλήνης, ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἔκειτο

ἡ πόλις Κυδωνίαί (Ἡράκλεια), τότε μὲν ἀχμάζουσα, σήμερον δὲ φρικώδης σωρὸς ἐρειπίων.* Ἡ πόλις ἐκείνη κατωκημένη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἀπολαύσασα ἐπεικοῦς διοικήσεως ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καρᾶ-Ὁσμάν-Ὀγλοῦ ἀπέβη ἐμπορικὴ χώρα καὶ ἡυδοχίμησε πολὺ. Οἱ Κυδωνιεῖς ὤφειλον πρὸ πάντων τὴν εὐημερίαν αὐτῶν εἰς τὴν φυτείαν ἐλαιῶν καὶ τὴν ταχεῖαν πώλησιν τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐλαίου· ὅθεν ἐπεμπον ὁλόκληρα φορτία τούτου εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὀδησσοῦ καὶ Τανάϊδος (Ταυγανίου), τὸ δὲ λοιπὸν ἐπώλουν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ συνήθως κατὰ τιμὴν κανονισμένην ὑπὸ τῆς αὐθαιρέτου ἀστυνομίας τῆς πρωτεύουσας ταύτης. Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιέων ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ συνελεύσεως δημογερόντων, ἐκαλῶντο δὲ ἐκάστοτε καὶ διὰ τακτικῶς οἰκοδομουμένων οἰκιῶν, ὁδῶν καλῶς ἐστρωμένων καὶ πληθύος κήπων. Ἡ τοποθεσία αὐτῆς ἦτο συνάμα εὐάρεστος καὶ ὑγιεινὴ. Πολλαὶ μικραὶ καὶ ἀκατοίκητοι, ἀλλ' ἐςολισμέναι διὰ πλουσιῶν καὶ πάντοτε χλοερῶν φυτειῶν νῆσοι, ἔθελγον τὴν

* Διὰ τὰ γενναῖα φρονήματα καὶ τὴν φιλομάθειαν τῶν κατοίκων αἱ Κυδωνίαι ἀνεκτίσθησαν, ὥστε ἐλπίζεται ταχέως νὰ ἀποτελεσθῇ πόλις ἀξία ἀμίλλης ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς ἀποτεφρωθείσας ἐν τῇ διαστάσει τῆς ἱερᾶς ἐπαναστάσεως. Σ. Μ.

ὄψιν ἐκτεινομένην διὰ τῶν ὀφρωδῶν καὶ καμπύλων στενῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πελάγους, ἐσχημάτιζον δὲ ἐν ταῖς Κυδωνίαις οὐ μόνον ἀσφαλῆ λιμένα, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ πλουσίαν ἀποθήκην ὀστρακοδέρμων καὶ ἰχθύων παντὸς εἶδους.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Κυδωνεῖς εἶχον μόνον ἐν σχολεῖον, ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ γραμματική. Ἄλλ' ὁ Βενιαμὴν μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐπιστροφὴν, μὴ εὐτυχήσας νὰ συστήσῃ συστηματικὸν σχολεῖον ἐν Μιτυλήνῃ τῇ πατρίδι αὐτοῦ ὡς πτωχῇ, ἐξελέξατο τὴν πόλιν τῶν Κυδωνιέων ὡς ἐπιτηδαιοτέραν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ, ὃ δὲ ζῆλος τοῦ Οἰκονόμου, δημογέροντος τῶν Κυδωνιῶν, ἐξωμάλυνε πάντα τὰ προσκόμματα. Ὅθεν ἐν τόπῳ πινὶ ὀλίγον ἀπέχοντι τῆς πόλεως ἐκτίσθη εὐρύχωρον σχολεῖον. Ὁ Βενιαμὴν ἀνέλαβε τότε τὴν καθέδραν τῶν ἐπιστημῶν, προσεκάλεσε δὲ ὡς βοηθὸν ἕτερον καθηγητὴν τῆς φιλολογίας καὶ ὑποκαθηγητὴν ἄλλον. Διὰ τοῦτο πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἔδραμον εἰς ταύτην τὴν σχολήν, ἥτις ἤχησεν ἐπὶ Βενιαμὴν διαρκῶς εἰς δεκαπέντε ὅλα ἔτη, ὥστε ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθε πληθὺς πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, ὧν πολλοὶ ἔλαβον δημοσίας ὑπηρεσίας ἐν τῇ προσωρινῇ τότε κυβερ-

νήσει τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ καθηγητὴς τῆς φιλολογίας, ζήλοτυπῶν πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ Βενιαμίν, διέσπειρε τὴν διαφωνίαν μεταξὺ τῶν προκρίτων τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἤγειρεν οὕτω φάπριαν τινὰ τοσοῦτον ἐναντίαν πρὸς τὸν Βενιαμίν, ὥστε οὗτος ἐβουλεύετο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ τὸ λυκεῖον κατὰ τὸ 1805, ὅτε ὁ Ἑλλήν πρίγκηψ Δημήτριος Μουρούζης κηρυχθεὶς προστάτης ἐστερέωσεν αὐτὸν μετὰ μεγίστης τιμῆς εἰς τὴν καθέδραν, ἣν κατεῖχε τόσον ἐνδόξως. Οὐχ ἤττον ὅμως ὁ Βενιαμίν ἀηδιάσας μετὰ τινα χρόνον ἐκ τῶν ὑποκώφων ἐνεργειῶν τῆς ῥαδιουργίας, ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε προσεκλήθη εὐθὺς ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Ἰωάννου Καρατζᾶ, ἵνα καταλάβῃ τὴν καθέδραν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ λυκείῳ τοῦ Βουκουρεστίου. Ἄλλ' ὅτε ὁ πρίγκηψ οὗτος κατέφυγεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἵνα διασώσῃ τὴν ἀπειλουμένην αὐτοῦ ζωὴν, ὁ Βενιαμίν στερηθεὶς τῆς ὑποσηρίξεως αὐτοῦ, καθὼς καὶ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (ὡς μεγάλου ποστελνίκου τῆς Βλαχίας) μὴ καταδεχόμενος δὲ νὰ θεραπεύῃ τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους τῆς Βλαχίας, ἀπελύθη ταχέως καὶ περιεφρονήθη ὑπ' αὐτῶν μετ' ἀπάνθρωπίας, ἥτις

ἐνίοτε χαρακτηρίζει ἰδιαιτέρως τοὺς προνομιού-
χους ἐκκλησιαστικούς, ὅταν ἀνέτως ἀναπτύσσωσι
τὴν ὀργὴν αὐτῶν καὶ μνησιχακίαν. Ἄλλ' ὁ Βενια-
μὴν, ὅστις ἐγνώριζε τὰ διαβήματα τῆς Ἑταιρίας,
ὅτε ἡ μεγάλη σκηνὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπρό-
κειτο νὰ ἀρθῇ μετ' ὀλίγον, ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ
μέρος τι ἐνεργητικὸν καὶ νὰ συγκινδυνεύσῃ μετὰ
τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Ὅθεν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ
αἵματῃρου ἐκείνου ἀγῶνος εὐρέθη ἐν τῷ θεάτρῳ
τῶν συμβεβηκότων. Ἀπλοὺς ὡς ἱερεὺς τῆς ἀρ-
χαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀτάραχος ἐνώπιον μεγά-
λων κινδύνων διέτρεχε τὰς νήσους Ὑδραν, Σπέ-
τσας καὶ Ψαρά, περιήρχετο δὲ πανταχοῦ τὴν Πε-
λοπόννησον καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα κηρύτ-
των ἐν ὀνόματι τῆς Θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος
τὸ θάρρος καὶ τὴν περιφρόνησιν τοῦ θανάτου.
Αἱ προτροπαὶ αὐτοῦ εἶχον τὴν εὐγλωττίαν τῆς
καρδίας, τὸ δὲ παράδειγμα διήγειρε πάντας εἰς
μίμησιν. Διότι ἦτο ὁ μακάριος ἐξ ἐκείνων τῶν
σπανίων ἀνδρῶν, οἵτινες ὁμιλοῦντες ὀλίγα πεί-
θουσι τοὺς ἄλλους διὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς
διαγωγῆς αὐτῶν. Ὑποφέρων τοὺς μεγίστους
κόπους, τὰς δεινοτάτας στερήσεις, τὸ πᾶν προσ-
φέρων ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ οὐδὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ
φυλάττων, ἦτο ὡς λύχνος, ὅστις καταναλίσκε-

ται φωτίζων τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ τέλος καταντήσας ἐσχάτως εἰς τὸ τέρμα τοῦ ωραίου σταδίου, ἐθερίσθη ὑπὸ τῆς τρομερᾶς ἐπιδημίας τοῦ τύφου, ὅστις προὔξενησε τόσην φθορὰν ἐν Ναυπλῖα.

Ὁ Ψαλίδας ἐξ Ἰωαννίνων, μαθητῆς τοῦ περὶ φήμου Καντίου, κατεῖχεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τὴν καθέδραν τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἰωαννίνοις. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐκ Τεπελενίου διέσπειρε τότε τὴν φρίκην εἰς ἅπασαν τὴν ἑκτασιν τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτάς σχεδὸν τὰς πλησιόχωρους τοπαρχίας. Μετερχόμενος κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ποτὲ μὲν τὴν ὁρμὴν, ποτὲ δὲ τὴν πανουργίαν, οὐ μόνον ἐσφαζεν ὅσους ἐφοβεῖτο, ἀλλὰ καὶ ὅσους ὑπώπτευσεν ὡς δραπέτεύσοντας· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐφύλαπτεν ὡς βέβαιον ἔρμαιον. Μὴ κατατρέχων τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἦτο μάλιστα καὶ εἰς ἄκρον ἀνεξίθρηκος, ὅπως ἀναγκάζῃ οὕτω τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποφέρωσιν ἐν ὑπομονῇ τὰς πράξεις τῆς τυραννίας. Ὑπερησπίζετο τοὺς ἀρχιεπισκόπους ὅπως ἔχη αὐτοὺς ὡς ὄργανα τῆς ἀχορέστου ἀπληστίας. Τὸ γυμνάσιον τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὰ λοιπὰ δευτερεύοντα σχολεῖα ἠναιχθήσαν διὰ πλήρους αὐτοῦ ἀδείας. Οὐδόλως ἠνωχλεῖτο ὅτι

ἐδιδάσκοντο ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ τὰ μαθηματικά
καὶ ἡ φιλοσοφία, ἐὰν μὴ ἀνεμιγνύοντο εἰς τοὺς
λογισμοὺς τῶν κακώσεων καὶ τὴν αἰμοχαρῆ αὐτοῦ
διάθεσιν. Ἐνόμιζεν ἀδυνάτους τὰς Μούσας ὅπως
παρεμποδίσωσιν αὐτὸν ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ
σταδίῳ, οὗτινος σκοπὸς ἦτο ἡ ἐξασφάλις τῆς
ζωῆς, ἡ ἀπόλαυσις τῶν βαναύσων ἡδονῶν καὶ
ἡ θεωρία τῶν ἐπισωρευομένων θησαυρῶν. Ἐπε-
θύμει μὲν καὶ ἔπραττε τὸ πᾶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ
ἀπεστρέφετο ὅμως ὅ,τι ἀπέβλεπε τοὺς μετ' αὐ-
τὸν, ὡς οἱ φιλάργυροι, οἵτινες προσπαθοῦσι νὰ
ὑποκλέψωσι τὸν πλοῦτον καὶ ἀπὸ τὴν κληρονο-
μίαν τῶν υἱῶν μάλιστα. Οὕτω καὶ ὁ Ἀλῆς οὐδα-
μῶς ἐξέτεινε τὰς ιδέας αὐτοῦ πέραν τοῦ τάφου,
ἀλλ' ἐθεώρει τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὡς αἰωνιότητα, τὸ
δὲ τέλος τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως εἶχεν ὡς τελευ-
ταῖον σκοπὸν πασῶν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ σκέψεων.
Ὁ καθηγητὴς Ψαλίδας ὅμως μὴ ἐμβατεύσας εἰς
τὸν χαρακτῆρα τοῦ σατράπου, ἐνόμισεν ὅτι ἐφι-
λοτιμεῖτο νὰ καθιδρύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κυριαρχίαν
καὶ νὰ μεταβιβάσῃ πρὸς τοὺς διαδόχους ἀνε-
ξάρτητον θρόνον ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης,
ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλῆς ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῆς
θρησκείας, ὁ καθηγητὴς προέτεινεν αὐτῷ νὰ
ἐναγκαλισθῇ τὴν χριστιανικὴν καὶ νὰ βαπτισθῇ

ἐπισήμως, ὅπως κερδήσῃ τὴν ἀφοσίωσιν παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὥστε νὰ δυνηθῇ ὑστερον νὰ ὀνομασθῇ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Ὁθεν ὁ πονηρὸς τύραννος ὅπως ἰσχυροποιηθῇ ὡς ἐκ τῶν Ἑλλήνων διὰ τοιαύτης μεγάλης ἐλπίδος, προσεποιήθη ὅτι ἐπεδοκίμαζε τὴν συμβουλήν ταύτην, ὥστε ἐφάνη εὐνοϊκὸς πρὸς τὸν Ψαλίδαν καὶ προστάτης ἰσχυρὸς οὐ μόνον τοῦ λυκείου, οὔτινος ἐκεῖνος ἦτο καθηγητὴς, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν καταστημάτων τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως τῶν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἰωαννίνων. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ καταστροφῇ τοῦ τυράννου, ὁ Ψαλίδας ἐδραπέτευσεν ἐκεῖθεν καὶ κατέφυγεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου διέμενε μέχρι τέλους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λάμπρου τὴν πρωτίστην καθέδραν τοῦ λυκείου ἐν Βουκουρεστίῳ κατεῖχε καθηγητὴς ἄλλος ἄξιος ἐκείνου διάδοχος· ἦτο δὲ οὗτος ὁ Βαρδαλάχος ἐκ τῆς νήσου Χίου, προσκληθεὶς εἰς τὴν καθέδραν τῆς φιλοσοφίας τῷ 1807 ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰγνατίου τοῦ ἐκ Μιτυλήνης, προστάτου τῶν γραμμάτων, ὅστις ἀγοράσας τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην τοῦ Sonpini ἐδώρησεν αὐτὴν εἰς τὸ λυκεῖον τοῦ Βουκουρεστίου. Ὁ Βαρδαλάχος ἐξέτελεσε τὰ καθήκοντα καθηγητοῦ μέχρι τοῦ 1814.

Διαρχοῦντος τοῦ διαστήματος τούτου, συνέταξεν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ «Φυσικὴν τινα πειραματικὴν» καὶ ἐξαίρετον «Ῥητορικὴν», ἃς ἀφιέρωσε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τοὺς υἱοὺς τοῦ πρίγκιπος Καρατζᾶ. Ἄν δὲ καὶ ἀπῆλανε τῆς τιμῆς τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὡς φίλου τῶν Μουσῶν καὶ ἀκριβοῦς ἐκτιμητοῦ τῶν προτερημάτων, ὁ Βαρδαλάχος ἐγκατέλιπε τὸ λύκειον τοῦ Βουκουρεστίου, ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ἣτις αὐτὸν ἐκάλει. Ὅθεν φθάσας ἐκεῖ ἐγκαθιδρύθη ὡς καθηγητῆς τῆς φιλολογίας καὶ ἐξετέλεσε τὴν λειτουργίαν ταύτην ἐπὶ τρία ἔτη μετὰ μεγάλης φήμης. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀδύνατος αὐτοῦ ὑγεία ἐβλάπτετο ἐκ τῆς φλογερᾶς θερμοκρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς Χίου, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ ὑπῆγε νὰ διδάξῃ τὰς ἐπιστήμας ἐν τῷ ἑλληνικῷ λυκείῳ τῆς Ὁδησσοῦ.

Πρὸ καιροῦ τὸ γυμνάσιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο μικρὸν ὡς πρὸς τὴν πληθὺν τῶν φοιτητῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ, ἔπειτα καὶ ἡ τοποθεσία αὐτοῦ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς πόλεως δυσηρέσκει ἐπίσης καὶ καθηγητὰς καὶ μαθητὰς. Ὅθεν ὁ πρίγκηψ Δημήτριος Μουρούζης συνέλαβε σχέδιον ἀνεγέρσεως ἄλλης σχολῆς ἐντε-

λεστέρας καὶ ἐν ἀρμοδιωτέρῳ τόπῳ κειμένης. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁ πρίγκηψ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἶχε πρὸ ὀλίγου κατωρθωμένην καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δαμαλίδος νεωστὶ μετενεχθείσης εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τοῦ ἱατροῦ Ἑσσίου (Hesse). Ὡς θέσιν δὲ τοῦ νέου λυκείου, ἐξελέξατο τὸ χωρίον τῆς Ξηρᾶς Κρήνης (Κουροῦ τσεαμέ) ἐν τῷ Θρακικῷ Βοσπόρῳ. Ὁ πρῶτος διδάσκαλος, ὅστις κατέλαβε τὴν καθέδραν τῆς φιλοσοφίας τῷ 1799, ἦτο ὁ Δωρόθεος Πρώτος καὶ αὐτὸς Χῖος. Ἐπὶ τρία ἔτη διδάσκων τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φυσικὴν μετὰ ζήλου καὶ ἐπιτυχίας ἀντημείφθη ἀξίως παρὰ τῆς Συνόδου· διότι ὑψωσεν αὐτὸν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Φιλαδελφείας. Ἀλλὰ προβιβασθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως, ἐγένετο ὕστερον, ὥς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοί, θῦμα τῆς λύσεως τῶν Βαρβάρων, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἔργον φιλοπατρίας τοῦ Μουρούζη, τὸ λύκειον τῆς Ξηρᾶς Κρήνης, ἐπετηρεῖτο διαρκῶς ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη. Τοῦ Πρωτοῦ τὸν τόπον ἀνεπλήρωσεν ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Πλάτων ἐν τῷ γυμνασίῳ τούτῳ, μετέπειτα δὲ ὁ

Στέφανος Δούγκας ἐκ Τυρνόβου (Τρινόβου) τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Στέφανος, ὅστις ἐτελείωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἀλλῆς (Halle) καὶ τῆς Γοτίγγης (Goettingen), εἶχε τὰς φιλοσοφικὰς γνώσεις τῆς σοφῆς καὶ φιλεργοῦ Γερμανίας. Πλήρης καθαρᾶς ἠθικῆς, ἥτις κατοικεῖ ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας, ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀνευφημεῖτο πανταχοῦ. Συνέταξεν ἐντελὲς σύστημα τῶν μαθηματικῶν, Φυσικὴν καὶ Πραγματείαν Αἰσθητικῆς καὶ Ἠθικῆς. Κατὰ προτροπὴν τοῦ σοφοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη ἐδέχθη τὴν καθέδραν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ λυκείῳ τῆς Ξηρᾶς Κρήνης, ὅςπερ ἐκτελέσας διὰ τοῦ Κούμα,* ἀπῆλθεν εἰς Μολδαβίαν, ὅπου ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἡγεμόνος Καλλιμάχου ἔλαβεν ἀξίωμα ἀρχιμανδρίτου τῆς πατριαρχικῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἡγουμενίαν τοῦ Ῥοχιτόσα (Rochitossa) ἐν Μολδαβίᾳ, μοναστηρίου καθιερωμένου εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος.

Ὁ Στέφανος ἔχων περιουσίαν ἀξιόλογον ἐδᾶπάνησε μέρος αὐτῆς ὅπως ἀγοράσῃ ὄργανα φυσικῆς, χημίας καὶ ἀστρονομίας, ἐπεμψε δ' οὐτὰ

εἰς Ἀμπελάκια, κωμόπολιν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πηλίου ὄρους, ὅπου μετὰ τοῦ ποιητοῦ Χριστοπούλου, τοῦ Κωνσταντᾶ καὶ τῶν ἀδελφῶν Καπετανάκη συνέλαβε τὸ σχέδιον ἵνα ἀνεγείρῃ πανεπιστήμιον. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ ὄργανα ταῦτα διεσκορπίσθησαν παρὰ τῶν Τούρκων, ὅτε κατέστρεψαν πλείστον μέρος τῶν πόλεων καὶ χωρίων τῆς Θεσσαλίας.

Τοιοῦτός ἐστὶν ὁ κατάλογος τῶν σοφῶν, οἵτινες συνιστῶσι τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ἡμετέρας φιλολογίας. Ἐὰν ὠνόμαζον ἅπαντας τοὺς συντελέσαντας εἰς τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, παρεσυρόμην ἔξω τοῦ κυρίου θέματός μου. Ὅθεν ὠνόμασα μόνον τοὺς διασημοτάτους ἄνδρας, οἵτινες, καίτοι μὴ ὄντες πάντες καθηγηταὶ τῆς φιλολογίας, πάντοτε ὁμως διὰ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι περὶ αὐτῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου, ἐμόρφωσαν ταχέως οὐχὶ γραμματικούς ξηροὺς, ἀλλὰ πεφωτισμένους φιλολόγους.

Μέχρι τοῦδε ὠμίλησα περὶ τῶν σοφῶν ἑλλήνων, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐξ Εὐρώπης κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ μετήλλαξαν τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ

ἔθνους, ἀνοίγοντες νέαν ὁδὸν εἰς τὴν δημόσιον ἐκπαίδευσιν. Ἐσημείωσά τινες τῶν αἰτιῶν τῆς εὐτυχοῦς ταύτης μεταβολῆς καὶ πολλάκις παρένεβαλον ἡγεμόνας, διερμηνεῖς τῆς ὁθωμανικῆς Πύλης καὶ πρίγκηπας Ἑλλήνας, ὡς συντελέσαντας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν σχεδίου τινὸς τοσοῦτον εὐρυχώρου, ὡς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος. Οἱ διάφοροι οὗτοι πρίγκηπες Ἑλληνες ἐλέγοντο γενικῶς Φαναριῶται· ὅθεν νομίζω σκόπιμον νὰ τελειώσω τὸ ἔργον ἐξιστορῶν συντόμως τὸ σπουδαῖον τοῦτο μέρος τοῦ ἐθνικοῦ σώματος. Εἰδῆσεις τινὲς σφαλεραί καθ' ἑαυτὰς καὶ ὅλως ἀντιθέτου γνώμης ἦσαν ἐκ διαλειμμάτων περὶ αὐτῶν διαδεδομένα ἐν Εὐρώπῃ. Περιηγηταὶ προκατείλημμένοι ἐπίστευον ἀνεξέταστως τὰς πιθανολογουμένας αὐτὰς ἰδέας καὶ ἐπανελάμβανον κατὰ τινας ζηλοτύπους τὰς αὐτὰς συκοφαντίας κατὰ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Φαναρίου. Ἐν τοσοῦτῳ ὁμως οἱ Φαναριῶται οὗτοι ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπηγρύπνουں συνεχῶς εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους· αὐτοὶ ἐνησχολοῦντο περὶ τῶν ὑπουργικῶν ὑποθέσεων τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, αὐτοὶ διεπραγματεύοντο σχεδὸν πάσας τὰς διπλωματικὰς σχέσεις τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, αὐτοὶ μόνοι εἶχον τὰς ἡγεμονίας

Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, σκιάν ἐφημέρου τινὸς
 δυνάμεως, ἀλλὰ καταφύγιον πληθύος Ἑλλήνων
 βεβαρυμένων ἐκ τῆς ἀμέσου παρουσίας τῶν
 τυράννων. Ὅποιοί τινες ἄρά γε ἦσαν λοιπὸν οἱ
 Φαναριῶται οὗτοι; Ὅποία ἦτο ἡ ἀρχὴ αὐτῶν;
 Ὅποία ἡ κατάστασις καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς
 τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ τὴν τουρκικὴν διοίκη-
 σιν; Ὅποιαν τέλος ἐνέργειαν ἐξήσκουν εἰς τὴν
 πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παιδείας; Τὰ
 ζητήματα ταῦτα θεωρῶ οὐσιώδη ὡς πρὸς τὸ
 πρακείμενον θέμα.

Ἦμην καὶ ἐγὼ εἰς ἐξ ἐκείνων τῶν Ἑλλή-
 νων, οἵτινες ὠνομάζοντο Φαναριῶται! ἀλλὰ
 νομίζω ἑμαυτὸν πολὺ ἀνώτερον τῶν προλήψεων
 τῆς γεννήσεώς μου, ὅπως ὁμιλήσω ἀμερολή-
 πτως καὶ ἀπαθῶς περὶ τῶν ἀνθρώπων, μεθ' ὧν
 εἶχον τόσον στενὰς σχέσεις. Ἐπειτα ἡ ἐπανά-
 στασις συνεχώνευσεν εὐτυχῶς ἅπαντα τὰ τέχνα
 τῆς Ἑλλάδος, λείπουνσι δὲ ἤδη πλέον αἱ διακρί-
 σεις τῶν τάξεων καὶ τῶν προνομίων. Πρὸ τῆς
 ἐπαναστάσεως, ἂν καὶ εἶχον χρείαν τῆς προστα-
 σίας τῶν Φαναριωτῶν, ὥφειλον δὲ νὰ ἐξασκῶ
 τὴν φιλίαν αὐτῶν, οὐχ ἥττον ἤμην πάντοτε ἀνώ-
 περος τῶν χαμερπῶν αὐτῶν παρατηρήσεων. Καὶ
 σήμερον δὲ, ὅτε ὁ φονικὸς πόλεμος ἐρρίψε τὰς

κεφαλὰς πάντων τῶν δυστυχῶν ἐκείνων, ὥστε οὔτε ὑπάρχουσι πλέον Φαναριῶται, εἰμὴ λείψανά τινα ὑπηρετήσαντα καὶ αὐτὰ τὴν πατρίδα ἐπὶ θυσία τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς, σκοπεύω νὰ εἶπω τὴν ἀλήθειαν, ὥστε οὐδεὶς ἴσως δυνηθῇ νὰ μὲ κατηγορήσῃ μήτε ὡς ὑπὸ συμφέροντός τινος κινούμενον, μήτε ὡς φοβούμενον.

Ἡ ἀρχὴ τῶν Φαναριωτῶν ἀναβαίνει μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς πρωτεύουσας ταύτης μικρὸς τις ἀριθμὸς τῶν ἐπισημοτάτων οἰκογενειῶν μὴ δυναμένων νὰ δραπετεύσωσιν ἀπετέλεσαν ὁμάδα τινὰ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἐκ τῶν πρώτων ἤδη ἐτῶν τῆς κατακτήσεως ὁ πατριάρχης Γεννάδιος ἔλαβε παρὰ τοῦ Β'. Μωάμεθ ὡς πατριαρχικὴν ἐκκλησίαν ναὸν τινα κείμενον ἐν μέσῳ τῆς πόλεως καὶ ἀφιερωμένον τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ ἐπ' ὀνόματι «Ῥόδον τὸ ἀμάραντον.» Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία αὕτη περιεστοιχεῖτο πανταχόθεν ὑπὸ τουρκικῶν οἰκιῶν, ὁ μωαμεθανικὸς ἐνθουσιασμὸς, ἐναθρυνόμενος εἰς τὰς κατακτήσεις, οὔτε νὰ ἴδῃ, οὔτε ν' ἀκούσῃ ἐδύνατο ἐκ τοῦ πλησίον τὰς τελετὰς ἀπεχθοῦς πρὸς αὐτὸν θρησκείας. Ὅθεν ἀφελὼν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκ τοῦ πατριαρχείου μετέβαλεν εὐθὺς εἰς

Τζαμί, ὅπερ διατηρεῖ εἰσέτι σήμερον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῇ τουρκικῇ διαλέκτῳ «Guïoul Dzamissi» (Τζαμί τοῦ ῥόδου), ἔδωκε δὲ πρὸς τὸν Πατριάρχην ἄλλην τινα ἐκκλησίαν, κατασκευῆς εὐτελοῦς καὶ ἄνευ θόλων, κειμένην ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Φαναρίου πλησίον πύλης τινος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνομαζομένης ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν «Πύλη τοῦ Φαναρίου.» Ἐκεῖ ἔκτισεν ὁ Πατριάρχης οἰκίαν πρὸς ἐνδιαίτησιν αὐτοῦ· αὐτόθι καὶ τὰ μέλη τῆς Συνόδου κατῴκουν πάντοτε, ἵνα διευθύνωσι τὰς κοσμικὰς καὶ πνευματικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους· αὐτόθι συνηθροίσθησαν καὶ τὰ λείψανα τῶν διασημοτάτων οἰκογενειῶν τῆς πρωτεύουσας συγκροτοῦντα τὸν λαϊκὸν κλῆρον, ἰδιαιτέρῳ σῶμα τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τέλος ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ ἀνηγέρθη σχεδὸν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ τὸ σχολεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως λεγόμενον «Πατριαρχικὴ σχολή.»

Ὁ λαϊκὸς κλῆρος οὗτος, ὅστις ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἀπετέλει τὴν συνοδίαν καὶ τὴν αὐλὴν τοῦ Πατριάρχου, ἔμεινε σχεδὸν κενὸν ὄνομα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατήντησε πτωχός. Ἀλλ' ἀφ' οὗτο ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Πα-

ναγιωτάκης ἔλαβε πρῶτος τὸ ὑπουργήμα διερ-
μηνέως τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης, ὃ δὲ Ἀλέξαν-
δρος Μαυροκορδάτος διεδέχθη αὐτὸν ἐν τῷ σπου-
δαίῳ τούτῳ ἀξιῶματι, μάλιστα δὲ ἀφ' ὅτου ὁ
υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἀνηγο-
ρεύθη ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἡ δὲ Βλαχία καὶ
Μολδαυία ἐδόθησαν ἐξαιρετικῶς πρὸς τοὺς Ἑλ-
ληνας τῶν ἐπισήμων οἰκογενειῶν τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως, ἕκτοτε ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοικούν-
των ἐν Φαναρίῳ ἡῤῥανε καὶ ἐπλούτει κατὰ συνέ-
χειαν. Διότι καταγινόμενοι μᾶλλον καὶ μᾶλ-
λον εἰς τὰς ὑπουργικὰς ὑποθέσεις τῆς Πύλης
οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερόν τι σύ-
στημα ἐπισήμως ἀναγνωρισθὲν παρὰ τῆς τουρ-
κικῆς κυβερνήσεως.

Ἄν καὶ ἦσαν δούλοι, ὥς καὶ οἱ λοιποὶ αὐτῶν
συμπατριῶται, οἱ Φαναριῶται οὗτοι κατεῖχον
θέσεις σεβαστὰς καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Τούρκοις,
ἀξιολόγους δὲ παρὰ τῇ Κυβερνήσει. Σχεδὸν
ὁλοκλήρως ἀναδεχόμενοι τὰς ἐξωτερικὰς ὑπο-
θέσεις, ἅς ὥς ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι οἱ Τούρκοι
καὶ ἀκουσίως ἐνεπιστεύοντο πρὸς αὐτοὺς, ἤναγ-
χάζοντο ν' ἀποκτήσωσι πολυαρίθμους γνώσεις
ἀπαιτουμένας ὑπὸ τοῦ εἵδους αὐτοῦ τῆς κυβερ-
νήσεως, ἐπαιδαγώγουν δὲ χάριν τούτου καὶ τὰ

τέχνα αὐτῶν ἐπιμελέστερον. Ἡ κατὰ βάθος σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς, τῆς λατινικῆς, τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς γλώσσης καθὼς καὶ τῶν ἐριῶν κυριωτέρων ἄλλων τῆς Ἀνατολῆς, τουρκικῆς, ἀραβικῆς καὶ περσικῆς, ἦσαν τὰ στοιχειώδη καὶ ἀναπόφευκτα ὄργανα πρὸς ἐπιτυχίαν ἐν τῷ περιορισμένῳ μὲν, ἀλλὰ περισπουδάστῳ σταδίῳ τῶν λειτουργιῶν, εἰς ὅσας οἱ Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠδύναντο νὰ ἐποφθαλμιῶσιν. Ὅθεν βλέποντες ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο πηγὴ τῆς προόδου, τῆς ὑπολήψεως καὶ τῶν προνομιῶν, οἱ Φαναριῶται περιεποιοῦντο τοὺς πεπαιδευμένους ἄνδρας καὶ ὑπερησπίζοντο δι' ὅλης τῆς δυνάμεως ἐκείνους ἐκ τῶν συμπολιτῶν, οἵτινες εἶχον προτερήματα καὶ γνώσεις. Οὕτως οἱ σοφοὶ Ἕλληνες συνέρρεον πανταχόθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς τόπον, ὅπου διεκρίνοντο καὶ ἐτιμῶντο τὰ πλεονεκτήματα καὶ αἱ ἀρεταί. Οἱ υἱοὶ τῶν Φαναριωτῶν προσδιωρισμένοι ἰδίως εἰς πολιτικὰς ὑποθέσεις ἀνετρέφοντο διὰ σπουδαίας μερίμνης τῶν γονέων, ἐνεφοροῦντο ἐγκαίρως ὑψηλῶν αἰσθημάτων καὶ ἐμάνθανον νὰ ὁμιλῶσι διάλεκτον ὀρθοτέραν τῆς χυδαίας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες τῶν Φαναριωτῶν ὠμίλουν μετὰ καθαρότητος καὶ ἔγραφον κομψῶς

τὴν μητρικὴν γλῶσσαν. Ὄταν διαπραγματεύ-
 θῶμεν ἰδιαιτέρως περὶ τῶν συγγραμμάτων τῆς
 νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας, σκοπεύομεν νὰ
 ἀναφέρωμεν τὰ ὀνόματα γυναικῶν τῆς Κων-
 σταντινουπόλεως, αἵτινες συνέγραψαν βιβλία
 ἄξιὰ τίνος μνήμης. Ἐὰν ἐταπεινούμην, ὥστε
 νὰ ἐκπέσω εἰς φωνασχίας καὶ φράσεις μόνον,
 ἡδυνάμην νὰ ἐκταθῶ ἔτι περισσότερον περὶ τὰς
 ὑπηρεσίας, ὅσας οἱ Φαναριῶται ἀπέδωσαν πρὸς
 ἅπαν τὸ ἔθνος καὶ νὰ ἀνακαλύψω μετὰ πομπῆς
 ἀλήθειάν τινα, ἣν πολλάκις ἐξέφρασα. Ἀλλ' ἀρ-
 χόμενος τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἐνόμισα κα-
 θήκον νὰ περιορισθῶ ἐνταῦθα καὶ νὰ μὴ προχω-
 ρήσω εἰς οὐδέν, ὅπερ ἡδυνάτουν καὶ αὐθωρεῖ
 ν' ἀποδείξω, οὔτε ν' ἀναφέρω εἰμὴ πράγματα
 μόνα καὶ ἐπίσημα πάντοτε, ἱκανὰ δὲ ν' ἀποδεί-
 ξωσι τοῦ ἱστορικοῦ τὴν φιλαλήθειαν.

Ἐὰν ἐν πάσαις ταῖς ἀπολύτοις μοναρχίαις ἡ
 θέλησις τοῦ κυριάρχου ἀποτελῇ μόνη τὸν κώ-
 δηκα τῶν νόμων ῥιπτόμενον ὕστερον εἰς γω-
 νίαν τινὰ τῆς βιβλιοθήκης αὐτοῦ μεταξὺ τῶν
 μυθιστορημάτων, διὰ τί θαυμάζομεν ὅτι ὁ Σουλ-
 τάνος, οὗτινος αἱ διαταγαὶ προσηγορεύθησαν
 «ψηφίσματα ἀπαράβατα ὡς τὰ τῆς εἰμαρμένης»
 καταπατεῖ τοὺς νόμους, τὰ ἅπαξ ποτὲ παραχω-

ρηθέντα προνόμια, τὰς ἑκπαλαι ἐπιτραπείσας χάριτας, πρὸ πάντων μάλιστα πρὸς ἔθνη, ἅτινα νομίζει ὡς γεννηθέντα αὐτοῦ ὑπόδουλα, ὥστε φέρεται πρὸς αὐτὰ ὡς πρὸς ὄντα ἀκάθαρτα, ἄξια δὲ μίσους καὶ ἀποστροφῆς τῆς ἀγρίας αὐτοῦ θεότητος ; Οἱ Τοῦρκοι κατακτηταὶ παρέχωρησαν πρὸς τοὺς πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ὡς καὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους, διπλώματα, δι' ὧν παρεχωροῦντο σπουδαῖα προνόμια. Ἀλλὰ διδόμενα παρὰ τυράννων πρὸς περιφρονουμένους δούλους, πῶς ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν ἀκριβῶς, ἐὰν μὴ ἐπηγρύπνει διαρκῶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν δύναμις τις, ἡ αἰτία δραστήριος ; Ὅστις ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν τῆς αἰτίας ταύτης, ἀναγνωρίζει τὴν ὀθωμανικὴν Πύλιν ὡς δικαιοτάτην, ἀκριβεστάτην, νομιμωτάτην καὶ πατρικωτάτην Κυβέρνησιν ἐπὶ δυναστείας καθαρῶς αὐθαιρέτου, ὥστε οὕτω πιστεύει ὅτι ἡ Κυβέρνησις αὕτη συνήνωσε τὰ δύο ἄκρα ἐναντία, τὸ ἀπόλυτον καὶ τὸ συνταγματικόν. Πρέπει λοιπὸν ἀναγκαίως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰδός τι φιλανθρωπου προνοίας ἐπηγρύπνει πάντοτε εἰς τὴν διατήρησιν τῶν προνομίων τούτων, μόνον καταφύ-

γιον τοῦ ἔθνους. Ὅσοι τῷ ὄντι τῶν Ἑλλήνων εἶχον δύναμιν τινα παρὰ τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ, παρηγόρουν καὶ ἀνεκούφιζον διὰ τῆς ἀδιακόπου μεσιτείας αὐτῶν τὴν δουλείαν τῶν συμπολιτῶν, ἀνελάμβανον ἐγκαρδίως τὰ συμφέροντα αὐτῶν, ἐμετρίαζον τὰς καταχρήσεις καὶ μετέτρεπον ἄλλως πως, ὥς ἡδύναντο, τὰς τυραννικὰς ἀποφάσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας διοικητῶν.

Τὰ ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν διατηρούμενα ταῦτα προνόμια ἀπέβλεπον ἰδίως τὸν κλῆρον καὶ ἐκ τούτου μάλιστα ἦσαν πολὺ οὐσιώδη εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οὔτε ὁ πατριάρχης, οὔτε οἱ ἀρχιεπίσκοποι ἐξελέγοντο ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Συνόδου καὶ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἔθνους, οἵτινες ἔμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ ἀρχιεπίσκοποι ὑπῆρχον ἀμετάθετοι, ὁ δὲ Πατριάρχης κατ' ἐγκρισιν σουλτανικὴν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐξορίζῃ τοὺς ἐξευτελιζομένους δι' ἐλαττωμάτων Ἑλληνας. Καθὼς οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, εἶχε καὶ ὁ Πατριάρχης ἓνα πράκτορα,* δι' οὗ παρίστα τὰς ἐπισήμους αὐτοῦ αἰτήσεις πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν Πύλιν. Οἱ διοικηταὶ καὶ σατράπαι ἐπ' οὐδεμιᾷ

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκῃ Βερόιας

* Κατὰ ὅλην ὀνομαζόμενον τουρκιστί. Σ. Μ.

προφάσει ἡδύναντο ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς πράξεις, οὔτε δὲ νὰ ἐκκαλέσωσι τὰς διαφορὰς τοῦ εἶδους τούτου εἰς τὰ προεῖρημένα ὑπ' αὐτῶν δικαστήρια. Ἀρμόδιοι δικασαὶ ἦσαν πάντοτε ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος συγκροτοῦντες εἰδὸς τι δικαστηρίου ὀρκωτῶν. Τὰ κτήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν οὐδόλως ἡρπάζοντο, οὔτε μετέβαινον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν, μόνοι δ' αὐτοὶ ἐξηροῦντο τοῦ νόμου, ὅστις ἀποκαλεῖ τὸν Σουλτάνον κληρονόμον παντός ἀποθνήσκοντος ἄνευ τέκνων. Ταῦτα ἦσαν τινὰ ἐκ τῶν κυριωτέρων ἄρθρων τῶν εἰρημένων διπλωμάτων, ἢ πρόνομίων· ἀλλ' ἀντέβαινον προφανῶς πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς προλήψεις τῶν Τούρκων, ὥστε οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῶσιν ἄνευ δραστηρίου καὶ ἐπαγρυπνούσης τινὸς δυνάμεως, ἦτο δὲ αὕτη ἡ τῶν κρατούντων εὐνοια πρὸς τοὺς Φαναριώτας. Διότι οὗτοι γνωρίζοντες ἐντελῶς τὴν διάλεκτον, τὰς προλήψεις, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν κυρίων, ὠφελούμενοι δὲ καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς ὑπεροχῆς, τῆς ποικιλίας τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς ὡς πρὸς τὴν ἀμάθειαν, παρεισέδυσον εὐκόλως εἰς τὰ πνεύματα τῶν μεγισάνων τῆς αὐτοκρατορίας, ἦγον δὲ καὶ ἐφε-

ρον αὐτοὺς ὡς ἤθελον. Ὁ Ἕλλην γραμματεὺς ἐξ ἀπορρήτων τῆς Πύλης διεξῆγε σχεδὸν πάσας τὰς διπλωματικὰς πράξεις, οἱ δὲ πράκτορες τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας διὰ χρημάτων καὶ δώρων εἰς τὰς χεῖρας ἔτρεχον ἀδιακόπως πρὸς πάντας τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς ἀπλήστους οὐλεμάδας (τουρκικὸν ἱερατεῖον), ὥς διὰ τοῦ μαγικοῦ θελγήτρου τῶν δουκάτων τῆς Ὀλλανδίας ἐξεθάμβουν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, ἔκαμπτον τὴν σκληρότητα τῆς καρδίας καὶ διευκόλυνον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δυσχερεστάτων καὶ σπουδαιωτάτων ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑποθέσεων. Ἐπιστηριζόμενοι εἰς τοὺς μεγίστους τοὺτους τοῦ κράτους, οἵτινες ἐγίνοντο, οὕτως εἰπεῖν, προστάται αὐτῶν, οἱ Φαναριῶται ἐξέτεινον τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνακτόρου, εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ εἰς τὸ ἱερατεῖον, ἐμπόδιζον δ' ὅσον τὸ δυνατόν τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν νὰ παραβαίνωσιν ἀναφανδὸν τὰ προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατείου καὶ νὰ καταδυναστεύωσι τοὺς ὑπηκόους.

Ἐὰν οἱ Φαναριῶται ἦσαν σύμφωνοι πάντοτε πρὸς ἀλλήλους, οὔτε κατεστρέφοντο ἀμοιβαίως ῥαδιουργοῦντες ἕκαστος ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ὅπως λάβῃ τὴν τιμὴν νὰ προχειρισθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ

ἡγεμόνος, ἥ εἰς τὸ λειτούργημα μεγάλου διερ-
 μηνέως· ἐὰν ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἦτο διαρκῶς τὸ
 κοινὸν συμφέρον τῆς κοινῆς πατρίδος, οὐχὶ δὲ
 τὸ ἀτομικὸν καὶ ἡ οἴψα τῶν τιμῶν, ἡδύναντο νὰ
 ὠφελήσωσι παντοιοτρόπως καὶ σπουδαίως τὸ
 ἔθνος.* Δυστυχῶς αἱ ἀντιζηλῖαι, ἡ κενοδοξία, ἡ
 ματαιότης καὶ ὁ θορυβώδης ὄμιλος τῶν ἀνθρω-
 πίνων παθῶν βλάπτουσι τοσοῦτον τὰ ἐλεύθερα,
 ἢ πεφωτισμένα ἔθνη, ὥς ἐισχωροῦσιν ὡσαύτως,
 ἂν καὶ γελοίως, ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῆς ὀρμητε-
 κότητος εἰς τὰ ἐξηυτελισμένα ὑπὸ τῆς δουλείας
 ἔθνη. Οὕτως οἱ Ἕλληνες τοῦ Φαναρίου, πάν-
 τοτε ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ χαμερπῆ ταῦτα πάθη,
 οὔτε ἐνήργουν ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῆς πα-
 τρίδος αὐτῶν πᾶν ὅ,τι ἐν γένει ἡδύναντο. Ἐν
 τούτοις, καίτοι ἐκδοτοὶ εἰς ἀλληλομαχίας καὶ
 διαπληκτιζόμενοι διὰ τῶν ἀλύσεων, ὅσας μόλις
 ἡδύναντο νὰ σύρῳσιν, οὐδόλως ἡμέλουν τῶν
 συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὑπερησπίζοντα
 τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα, ἀνήγειρον νέα, ἐσέβοντο
 μὲν αὐτοῖς, καθίστων δὲ σεβαστάς καὶ πρὸς τοὺς
 ἄλλους τὰς τέχνας καὶ ἐπισήμας. Κατὰ πολλὰς

* Καὶ οἱ νῦν ὑπουργοὶ τῆς Ἑλλάδος κατέχονται δυστυχῶς ὡς
 ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοιούτων ἀγενῶν παθῶν καὶ ὡς ἐκ ταύτων
 γίνονται ἀξιωματικότεροι ἐκείνων. Σ. Μ.

μάλιστα κινδυνώδεις περιστάσεις, ὅτε ἐπρόκειτο σχεδὸν περὶ ὑπάρξεως τοῦ ἔθνους, ἐδείκνυνον παράδοξόν τινα ἱκανότητα καὶ ζῆλον ἀνώτερον πάσης δοκιμασίας. Ἀναφέρω ἐνταῦθα παραδείγματα τινὰ κατὰ συγχυρίαν μόνον.

Ἐπὶ τοῦ πρώτου πολέμου τῆς αὐτοκρατορίας Β'. Αἰκατερίνης πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὅτε ἡ ὀθωμανικὴ ἰσχὺς κατεπολεμήθη ὀλοτελῶς ὑπὸ τῶν ῥωσσικῶν στρατευμάτων, ὁ σουλτάνος Μουσαφᾶς, ἄνθρωπος ὑψηλόφρων καὶ ὅλος ἐμπεφορημένος ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος τῶν Τούρκων, οἵτινες θεωροῦσι τὰς γυναῖκας ὡς ἡμιτελῆ ὄντα, ἐταράττετο μὴ ὑποφέρων τὴν αἰσχύνην νὰ νικηθῇ ἀνὴρ αὐτός, καὶ μάλισα μωαμεθανός, ὑπὸ γυναικὸς χριστιανῆς. Ἐξηρεύετο λοιπὸν πῦρ καὶ φλόγας κατὰ παντός μὴ Μουσουλμάνου. Οἱ Τούρκοι ἔμαθον ἔκτοτε κατὰ πρῶτον, ὅτι οἱ Ῥῶσοι, οἱ ἐχθροὶ καὶ νικηταὶ αὐτῶν, ἦσαν ὁμόθηρσκοι τῶν δούλων Ἑλλήνων. Ὅθεν ἐν τοιαύτῃ κρίσιμῃ περιστάσει ἡ ἐλάχιστη ὑπόνοια καὶ συκοφαντία ἀπέβαινεν ὀλεθρία. Ἀλλ' ὅμως φρικτοτάτῃ ἐπανάστασις, ἡ τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐξερράγη τότε, ἅμα ἐμφανισθέντος τοῦ ῥωσσικοῦ στολοῦ. Πλήθος Ἑλλήνων πειρατῶν, ἐξ ὧν ἦτο καὶ ὁ περιβόητος

Βαρβάκης ἐκ Ψαρῶν, διέτρεχον τότε ὑπὸ ῥώσ-
 σικὴν σημαίαν τὰς θαλάσσας τοῦ ὀθωμανικοῦ
 κράτους, τὸ δὲ πολεμικὸν ἔθνος τῶν Μαυροβου-
 νιωτῶν ἦτο ἑτοιμον εἰς ἐξέγερσιν κατὰ τῶν
 Τούρκων. Ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς Κωνσταντινουπό-
 λεως καὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος ἤκούοντο γέροντες,
 γυναῖκες καὶ παιδιά, ἄνθρωποι μανιώδεις κραυ-
 γάζοντες κατὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν ὕβριν ταύτην·
 «*Moscovites infidèles*» ἄπιστοι Μοσκοβίται!
 Ὁ Σουλτάνος ἐσκέπτετο κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν
 σχέδια ἐξολοθρεύσεως, οἱ δὲ δυστυχεῖς Ἕλληνες
 μὴ δυνάμενοι οὔτε νὰ δραπετεύσωσιν, οὔτε νὰ
 ἀντιστῶσιν ἐνητένιζον μόνον πρὸς τὸν Θεόν.
 Ἀλλ' ὁ πατριάρχης Σαμουήλ ἐκ συμφώνου μετὰ
 τοῦ Ὑψηλάντου, Μουρούζη, Καρατζᾶ καὶ Σού-
 τσου, συνέταξεν ὑπόμνημά τι ἐν εἴδει ἀναφορᾶς
 καὶ ἐτόλμησε νὰ προσφέρῃ αὐτὸ ἰδιοχείρως πρὸς
 τὸν Σουλτάνον. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐκείνῳ ἀπελο-
 γεῖτο ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐξητεῖτο τρό-
 πους ἐπιεικειᾶς καὶ ὑπεδείκνυνεν ἐπιδεξιῶς πρὸς
 τὸν Μουσαφᾶν, ὅτι βία τις σφοδρὰ φέρουσα τοὺς
 Ἕλληνας εἰς ἀπελπισίαν ἴσως ἐξῆπτε γενικὸν
 τινα ἐμπρησμόν. Οἱ Φαναριῶται, οὓς ὠνόμασα
 ἤδη, ἔχοντες ἕκαστος τοὺς ἰδιαιτέρους αὐτοῦ
 προστάτας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὑπεδήλωσαν

πρὸς αὐτοὺς τὰς αὐτὰς ἰδέας, οὕτω δὲ κατάρ-
θωσαν νὰ εἰρηνεύσωσι τοσοῦτον τὰ πνεύματα
τοῦ τουρκικοῦ ὑπουργείου, ὥστε ὁ Σουλτάνος
ἀλλάξας τὸ σχέδιον τῆς ἐκδικήσεως ἤρξατο νὰ
φέρηται ἡπιωτέρως πρὸς τοὺς ὑπηκόους.

Ὡσαύτως, ἂν καὶ τὸ σχέδιον τοῦ δυστυχοῦς
Ῥήγα παρεστάθῃ πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν Πύλῃν
μετὰ τῶν σκοτεινοτάτων χρωμάτων, οὐδεμία
θλιβερά συνέπεια ἐπῆλθεν, εἰμὴ ὁ θάνατος μὴ-
νον τοῦ γενναίου ἐκείνου πολίτου. Ἐπειδὴ οἱ Φα-
ναριῶται ἀναγκασθέντες νὰ διαψεύσωσι τὰς ἐπι-
σήμεους διαβεβαιώσεις αὐτοκρατορίας τινὸς γαι-
τονικῆς,* κατάρθωσαν νὰ ἐξαλείψωσιν ὀλοτε-
λῶς τὰς ὀλεθρίους ὑπονοίας ἐπαιωρουμένας εἰς
ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Τέλος ἐπὶ τοῦ πολέμου τῆς Ῥωσσίας κατὰ
τοῦ Ναπολέοντος, ὅτε ὁ ἀφειδῆς τοῦ πολυτίμου
τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ αἵματος ἐκεῖνος στρατη-
γὸς ἐκινήθη κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας,
τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον χαμερπῶς καὶ ἀσπλάγ-
χνως κατηγόρησε τὸ δυστυχὲς ἑλληνικὸν ἔθνος
πρὸς τὸν σουλτάνον Σελίμ ὡς ὀλοτελῶς ἀφιε-
ρωμένον εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ ἔτοιμον νὰ ἐπα-

Δημόσιον Κέντρον τῆς Βιβλιοθήκης Βέρροισ

* Τῆς Αὐστρίας ὡς ἐν τῷ τέλει. Σ. Μ.

ναστατήσῃ ἐν τῷ ἐλαχίστῳ σημείῳ τῆς δυνάμεως ταύτης. Ἡ τόσον πανούργως ἐξυφασμένη συκοφαντία αὕτη ἴσως τότε ἠρέθιζε φρικτῶς τὸν Σουλτὰν Σελίμ, ὡς ἐνθουσιῶντα ἐπὶ τῇ φιλίᾳ τοῦ Ναπολέοντος, ἐὰν ὁ ἡγεμὼν Καρατζᾶς καὶ ὁ ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης, κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν γραμματεὺς ἐξ ἀπορρήτων τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης, μὴ ἀνέπτυσσον ἅπαντα τὸν ζήλον καὶ ἅπασαν τὴν δύναμιν αὐτῶν, ὅπως ἐκβάλωσι τῆς ἀπάτης τὸν Σουλτάνον καὶ ἀποδείξωσι πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ τὸ ἀνυπόστατον τοιαύτης ιδέας.*

Ὑστερον πάλιν βλέπων τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ναπολέοντος εἰς ῥωσικὴν γῆν ὁ Μαχμοῦτ περιφρονουμένων τῶν μετὰ τῆς Ῥωσσίας συνθηκῶν, διεβίβασε τὰ στρατεύματα αὐτοῦ εἰς Σερβίαν καὶ ἐπεμψε πρὸς τὸν μέγαν βεζύρην αὐτόγραφον διαταγὴν νὰ δεσμεύσῃ δι' ἀλύσεων γυναῖκας καὶ παῖδια, ἀποκτείνῃ δὲ ἐν στόματι μαχαίρας πάντας τοὺς ἱκανοὺς νὰ φέρωσιν ὅπλα Σέρβους. Ὁ ἡγεμὼν Καρατζᾶς ὑπῆγε τότε ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν Σουλτάνον ὅπως παραστήσῃ ἐκ νέου

* Δυστυχὲς ἑλληνικὸν ἔθνος! ὅλοι σὲ κατέτρεξαν. Μάθε ἐκ τῆς ἱστορίας σου ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζῃς ἐπ' ἄρχοντας καὶ υἱοὺς ἀνθρώπων..... Σ. Μ.

ὅτι ἔπρεπε νὰ περιμείνῃ τὴν ἔκβασιν τοῦ ὑπάρχοντος πολέμου μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας, ὅπως μὴ ἐλκύσῃ τὴν μνησικακίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἂν ὁ μονάρχης ἐκεῖνος τυχὸν νικήσῃ. Ὁ εὐτυχὴς οὗτος τρόπος τῆς παραστάσεως ἐφόβισε τοσοῦτον τὸν Μαχμούτ, ὥστε ἀνέβαλε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν, αἱ σφαγαὶ ἔπαυσαν καὶ τὸ σερβικὸν ἔθνος ἐσώθη ἐκ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὸ ὀλέθρου.*

Ἐκ τῶν ἤδη συντόμως εἰρημένων ἐνναεῖται ὅτι οἱ Φαναριῶται ἦσαν ἄνθρωποι μὴ ἀγνοοῦντες ὅ,τι συνέβαινε σπουδαῖον ὡς πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος· οὔτε δὲ ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία, πρᾶξις ἐθνικωτάτη καὶ σημαντικὴ, ἐξέφυγε τὴν προσοχὴν αὐτῶν, ἂν καὶ ὑπὸ πολλῆς μυστικότητος περικαλύπτετο. Δυστυχῶς ὅμως ἐλάνθανον αὐτοὺς τὸ ἰδιαίτερον σχέδιον, ἡ ἔκτασις καὶ ὁ προσδιωρισμένος καιρὸς πρὸς ἐπιχείρησιν. Ἐὰν ἐξ ἐναντίας ἐζητεῖτο ἡ συμβουλὴ αὐτῶν καὶ εἰσηκούοντο ἐγκαίρως, ἴσως διευθέτουν τὴν σπουδαίαν καὶ δύσκαλον ταύτην ὑπόθεσιν μετὰ περισσοτέρας τάξεως, ἁρμονίας καὶ δραστηριότητος. Ὁ

* Ἀς βλασφημῶσιν, ἃς ἐχθρεύονται τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀνδραποδιστὰς αὐτῶν Σέρβοι, Βούλγαροι κλπ. Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Σ. Μ.

ἡγεμῶν τῆς Μαλδαυίας ἠδύνατο ἴσως διὰ μιᾶς μόνης λέξεως πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν ὑπουργεῖον νὰ προκαταλάβῃ καὶ ἀνατρέψῃ τὸ σχέδιον τοῦ Ὑψηλάντου· ἀλλὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦτο ἤδη τόσῳ ἔνοχον καὶ αἱ προδιαθέσεις γενικῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε ἂν ἐγίνετο ἡ ἐλαχίστη ὀήλωσις πρὸς τὴν Πύλην, ἡ Ἑλλὰς ἐβυθίζετο εἰς ἄβυσσόν· δυστυχημάτων. Ἐκτὸς τούτου ὡς πλήρης μετριοφροσύνης καὶ φιλοπατρίας ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐθεώρει τὴν μεγάλην ταύτην ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος ὡς ἀλήθειάν τινα δόγματικὴν καὶ ἀνωτέραν πάσης ἐρεῦνης· ὅθεν νομίζων τὰς μυστηριώδεις ἐκείνας ιδέας ὡς ἀνωτέρας τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἐπικρίσεως ὑπενέδωκε μετὰ θαυμασίας ἀρετῆς, ἐθυσίασε τὸν πλοῦτον, τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτὴν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς ἐλπίδα ἐθνικῆς εὐτυχίας, ἣν καθ' ἑαυτὸν ἴσως οὔτ' ἐπίστευε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἀρχιγραμματέως τῆς πατριαρχικῆς ἐκκλησίας, ὁ πατριάρχης Γρηγόριος (ἐκεῖνος, ὅστις ὀλίγω ὕστερόν ἐκρεμάσθη εἰς τὴν πύλιν τῶν Πατριαρχείων) συγκροτεῖ ἐν τῷ ὀδωματίῳ αὐτοῦ ἰδιωτικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ παρευρέθησαν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων,

τέσσαρες ἀρχιεπίσκοποι, ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Σκαρλάτος Καλλιμάχης, ὁ πρίγκηψ Κωνσταντῖνος Μουρούζης, γραμματεὺς ἐξ ἀπορρήτων τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης καὶ ὁ Στέφανος Μαυρογένους, ὅστις διεδέχθη τὸν ἀδελφόν μου ἐν τῇ ἀρχιγραμματείᾳ. Τότε ὁ Γρηγόριος ἐκτιθεὶς αὐτοῖς τὸ κατεπεῖγον τοῦ κινδύνου, προσεπάθει νὰ πείσῃ αὐτοὺς ἵνα φύγωσιν· ἀλλ' αἱ ἐπίμονοι προτροπαὶ αὐτοῦ ἀπευθύνοντο μάλιστα πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ τὸν ἐξ ἀπορρήτων γραμματέα, ὡς πατέρας οἰκογενείας καὶ χρησίμους μάλιστα πρὸς τὸ ἔθνος «Τὸ κατ' ἐμὲ (ἔλεγε) βλέπω ἤδη ὅτι ἡ καταδίκη μου πλησιάζει· ἀλλὰ τὸ καθήκον μὲ ἀναγκάζει ν' ἀποθάνω ὅπου ἤδη εὐρίσκομαι, ἵνα μὴ λάβωσιν ὡς ἐκ τῆς φυγῆς μου οἱ Μουσουλμάνοι εὐσχημον ἀφορμὴν καὶ κατασφάξωσι τοὺς χριστιανούς τῆς πρωτευούσης.» Τότε ὁμῶς ἅπαντες ὁμοφώνως διέκοψαν αὐτὸν λέγοντες : «Ἡ αἰτία, ἥτις ἀναγκάζει τὴν Παναγιότητά Σου νὰ διαμείνης καὶ ἀποθάνης, ἀναγκάζει ὁμοίως καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς νὰ προτιμήσωμεν ἀντὶ τῆς δραπετεύσεως τὸν θάνατον, καίτοι σκληρόν.» Ἐκτοτε οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἠθέτησε τὸν λόγον τοῦτον, ἂν καὶ εἶχον κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν ἀπάσας τὰς εὐκολίας, ὅπως διασωθῶσιν·

ἀλλ' ἅπαντες ἐκ συμφώνου ἐν γνώσει τῶν πραγμάτων ἔπαθον ὁμοίως ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν συμπατριωτῶν, γινόμενοι δὲ θύματα τῆς γενναίας αὐτῶν ἀποφάσεως, εὖρον πραγματικῶς τὸν θάνατον, ὃν ἐπεθύμουν. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Φαναριῶται ἦσαν προωρισμένοι νὰ ταφῶσιν ἡρωϊκῶς. Ὁ ἱερὸς λόχος τοῦ Ὑψηλάντου εἶχεν εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ νέους τινὰς ἐκ τῶν πρώτων οἰκογενειῶν τοῦ Φαναρίου. Ἀπασαὶ αἱ γενναῖαι καρδίαι ἐθρήνησαν τὴν τύχην τοῦ ἀνθους τούτου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὰ δὲ ἐγκώμια κατ' οὐδὲν ἀυξάνουσι τὴν δόξαν, δι' ἧς οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι περιεβλήθησαν. Ἀλλ' ἰστάμενος ἤδη ἐνώπιον τοῦ τάφου αὐτῶν ἀρκεῖ ὅπως εἶπω καὶ ἐγὼ πρὸς τοὺς τολμῶντας ἐνίοτε νὰ συκοφαντῶσι τοὺς Φαναριώτας :

Ils ne sont plus : laissez en paix leur cendre.
Par d'indignes clameurs ces braves outragés
A se justifier n'ont pas voulu descendre ;
Mais leur trépas les a vengés :
Ils sont tous morts pour vous défendre.

DE LAVIGNE.

Ἀπέθανον ἤδη, ἄφετε ἐν εἰρήνῃ τὴν κόνιν αὐτῶν—Ὑπὸ ἀναξίων συκοφαντῶν οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ὑβριζόμενοι—οὐδαμῶς ἡξίωσαν νὰ καταβῶσι μέχρι τῆς ἀπολογίας.— Ἀλλ' ἐξεδικήθησαν θανόντες. — Ἀπέθανον ἅπαντες πρὸς ὑπεράσπισιν ὑμῶν.

Ἐξετέλεσα τὸ καθήκόν μου. Ἐπεθύμουν νὰ ἀποδώσω πρὸς τοὺς δυστυχήσαντας συμπατριώτας μου τὴν ὀφειλομένην δικαιοσύνην πρὸς τὰς ἀρετὰς, τὰ ἀξιαγάπητα πλεονεκτήματα, τὰς ὑπηρεσίας καὶ τὰς δυστυχίας. Ἐὰν συνηγόρησα πολὺ ἀδυνάτως ὑπὲρ αὐτῶν, ἐμὲ μόνον ἐπιβαρύνει τὸ σφάλμα τοῦτο. Οὐδὲν εἶπον πρὸς χάριν αὐτῶν· ἀλλὰ σποράδην μόνον πράξεις τινὰς ὀλιγαρίθμους διηγούμενος, ὡμολόγησα τὴν ἀλήθειαν πολλῶν ἐλαττωμάτων, ἀπωθῶν δὲ τὰς συκοφαντίας, ἀπέφυγον ὁμοίως καὶ τὰς ἀντεγκλήσεις. Ὡφείλον ὅμως πάντοτε νὰ σημειώσω μεταξὺ τῶν ἀναρίθμων αἰτιῶν τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν μεγάλην ἐνίσχυσιν, ἣν ἔλαβεν ἡ διάδοσις τῶν γραμμάτων παρὰ τῶν λογίων ἐκείνων ἀνδρῶν· διότι ἡσθάνοντο ἐντελῶς τὴν ἀξίαν τῆς παιδείας. Μεταξὺ τῶν δυσυχῶν τούτων θυμάτων τοῦ ζήλου ὑπῆρχον ἰδιαιτέρως τινὲς ἄνθρωποι μεγάλων προτερημάτων, ὡς οἱ ἀδελφοὶ Καλλιμάχαι, οἱ δύο πρίγκηπες Μουρούζη, ὁ Μιχαὴλ Μάνος, ὁ Κωνσταντῖνος Νέγρης, ὁ πρίγκηψ Μιχαὴλ Χαντζερῆς, ὁ Γεώργιος Μαυροκορδάτος καὶ πληθὺς ἀνδρῶν ἄλλων ἐνδόξων καὶ ἀναγκαίων εἰς τὸ ἔθνος.

Αἱ σύζυγοι αὐτῶν ἔλαβον ἐπίσης ἀνατροφὴν

ἀξίαν τοῦ φύλου αὐτῶν. Διότι αἱ πλεῖσαι ἐσπού-
 δασαν καὶ ὠμίλουν τὴν γαλλικὴν, ἥσαν δὲ ἐπι-
 τήδαιοι εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, τὸν χο-
 ρόν, τὴν ἰχνογραφίαν καὶ ἄλλας πολυτίμους
 τέχνας. Εἶχον τρόπους κομψοῦς ἄνευ ἐπιτηδεύ-
 σεως, καὶ γλυκεῖς ἄνευ μικροπρεπείας, ἀναμι-
 γνύουσαι δὲ τὰ ἑλληνικὰ, ἀνατολικὰ καὶ εὐρω-
 παϊκὰ ἦθη, ἀπετέλουν μίγμα πλεονεκτημάτων,
 χαρίτων καὶ ἀρετῶν τερπνότατον καὶ ἀρκούν-
 τως σπάνιον. Σήμερον ὁμως ἡ θλίψις, ἡ ἀθλιό-
 της, ἡ περιπλάνησις καὶ ἡ ἐφήμερος ὑπαρξίς
 κατέστρεψαν ἤδη, ἡ καταστρέφουσιν ὁσημέραι
 καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὸν εὐάρεστον τοῦτον χαρα-
 κτῆρα τῶν γυναικῶν τοῦ Φαναρίου, ὅσαι σώ-
 ζονται ἔτι διεσκορπισμέναι ὧδε καχεῖσε. Ἀπα-
 σαι σχεδὸν διάγουσιν ἐν ἐγκαταλείψει καὶ ἀθλιό-
 τητι βίον τοσοῦτω μᾶλλον ἀξιοθρήνητον, ὅσῳ
 τὸ πρῶτον μέρος τῆς ζωῆς αὐτῶν διήλθον ἐν
 τοῖς κόλποις τῆς ἀφθονίας, τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς
 εἰρήνης. Σεβασαὶ ἔνεκα τῶν παθημάτων καὶ ἔτι
 μᾶλλον ἔνεκα τῆς γενναιότητος, δὲ ἡς ὑποφέρουσι
 τὰ δεινὰ, ἀναμένουσι μετὰ θρησκευτικῆς καρτε-
 ρίας ἡμέρας ἥττον σκοτεινὰς καὶ τύχην ἥττον
 ἀπαίσιον. Ὁ καιρὸς οὗτος ἴσως ἔλθῃ, ἐλπίζω
 τοῦτο· διότι πιστεύω γὰρ ἐκπληρωθῶσιν αἱ θεορ-

παὶ δεήσεις τοσούτων ἐναρέτων ὑποκειμένων.

Ἡ ἱστορία, ἡπατημένη συνεχῶς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων καὶ ἀείποτε ἔτοιμος εἰς τὰς ἀποφάσεις, ἴσως ἐπιβεβαιώσῃ τὰς κατὰ Φαναριωτῶν ὑπαρχούσας κρίσεις, καὶ σκληροτέρα τῶν δημίων ἴσως ἀναφέρῃ τὰ ὀνόματα αὐτῶν μετὰ τινος ὑβριστικοῦ ἐπιθέτου! Ἄλλ' ἐν τοσούτῳ ἅπαντες οὗτοι οἱ δυστυχεῖς ἠφανίσθησαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν ὑπῆρξε τοσούτῳ θλιβερώτερος, ὅσῳ ὠφελείας τινός, ἢ καὶ ὁδοῦ ἐγένοντο πρόξενoi. Διότι οἱ μὲν κρεμασθέντες ἔμπροσθεν τῶν θυρῶν τῆς οἰκίας αὐτῶν, ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τῶν τέκνων καὶ συζύγων, οἱ δὲ σφαγέντες, ἢ διαμελισθέντες οὔτε μετὰ θάνατον ἔλαβον τὴν τελευταίαν τῶν θνησκόντων ἀνθρώπων παρηγορίαν, τὸν ἐνταφιασμόν. Ἄπαντα αὐτῶν ἡ περιουσία ἐδημεύθη, αἱ δὲ χῆραι μετὰ τῶν ὀρφανῶν πλανώμεναι ἄνευ τροφῆς, κατήντησαν ἄθλιναι, ὥστε ἐπαιτοῦσι τεμάχιον ἄρτου. Ὀλίγαι μόνον οἰκογένειαι τῶν δυστυχῶν τούτων εὗρον καταφύγιον ἐν Ὁδησσῷ, ἢ ἄλλοθι, ὅπως παρατείνωσιν ὑπαρξιν ὀφειλομένην εἰς τὴν γενναιότητα τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης.

Παύῳ ὁμῶς τὸν λόγον ἐνταῦθα ἔχων κατα-

τεθλιμμένην τὴν καρδίαν ἐκ τοιούτων καὶ πο-
 σούτων συμφορῶν. Κατὰ τὴν ἀξιοδάκρυτον ταύ-
 την διήγησιν διεχάραξα μόνον, καίτοι λίαν συν-
 τόμως, τὴν ἱστορίαν τοῦ Φαναρίου. Βεβαίως οὔτε
 ἡ θλιβερά ἐνθύμησις τῶν τόπων, ὅπου εἶδον τὸ
 φῶς, οὔτε τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἐν οἷς ἀνετράφην
 μοι ὑπηγόρευσαν τοὺς οἰκτροὺς τούτους στί-
 χους. Ἀποβάλλων τὰς προλήψεις, τὰς διακρί-
 σεις καὶ τὰς γενεαλογίας οὐδέποτε ἐθεώρησα
 ἑμαυτὸν ὡς Φαναριώτην, ἀλλ' ἤμην πάντοτε
 καὶ τοῦ λοιποῦ ἔσομαι μέχρι τοῦ τάφου Ἕλλην.
 Θρηνῶ ὅμως ἐκ βάθους καρδίας τὰς δυστυχεῖς
 ταύτας οἰκογενείας, τοὺς ἀξιολόγους ἐκείνους
 ἄνδρας, οἵτινες ἀπώλοντο ἄνευ γενικῆς τιнос
 ὠφελείας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, λογι-
 ζομαι ἐτι εὐτυχὴς δυνάμενος νὰ ἀφιερῶσω αὐ-
 τοῖς ἐντιμὸν τι μνημόσυνον. Οἱμοὶ! ἔγραψα
 οὐχὶ τὸν ἔπαινον, ἀλλὰ τὸν ἐπιτάφιον αὐτῶν
 μόνον.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Αἱ ταχεῖται πρόοδοι τῆς σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, διέκρινον τὴν δευτέραν περίοδον. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ὀνομασθεῖσα ἀκαταλλήλως κοινὴ ἐπλουτίσθη διὰ μεγάλου ἀριθμοῦ μεταφράσεων καὶ πρωτοτύπων ἔργων· ἀλλὰ κυρίως ἐν τῇ τρίτῃ τρίτῃ περιόδῳ ἔλαβε σταθεροὺς νόμους καὶ σύστημα ἐντελῶς κανονικόν. Πρὶν προσεγγίσωμεν τὸ τελευταῖον μέρος τῆς φιλολογικῆς ἡμῶν ἱστορίας, νομίζω ὠφέλιμον νὰ γνωστοποιήσω αἰτίας τινὰς ἐξωτερικὰς, αἵτινες ἐπέσπευσαν τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν.

Ἡ Εὐρώπη καὶ πρὸ πάντων ἡ Τουρκία εὐρίσκοντο ἐν περιστάσεσιν εὐνοϊκαῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τὰ μεγάλα πολιτικὰ ζητήματα, ὅσα ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐκίνουν ἐπίσης τὴν Ἑλλάδα, ἥτις ἐφέρετο ἰσχυρῶς πρὸς πᾶν εἶδος βελτιώσεως καὶ ἠτοίμαζεν ἐν σιγῇ ὅπλα πρὸς τὴν προσεγγίζουσαν αὐτῆς ἀπελευθέρωσιν.

Καθὼς ἐν τῷ μέσῳ τρομερᾶς καταιγίδος μικρά τις γωνία γῆς εὐφυῶς κειμένη καὶ μὴ παρέχουσα εἰς τὴν θύελλαν ἄλλην λαβὴν ἐκτὸς ταπεινῆς τινος χλόης δέχεται μόνον τὴν βροχὴν καὶ γίνεται εὐκαρποτέρα ἐκ τῆς καταστρεπτικῆς ταύτης μάστιγος, οὕτω καὶ ἡ Ἑλλάς ἐν διαστήματι εἰκοσιπενταετίας ἐκέρδαινε τὴν πρόοδον αὐτῆς ἐκ τῶν αὐτῶν παραχῶν, ἐξ ὧν ἡ Εὐρώπη κατεστράφη. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἠπέιλει νὰ κατεδαφίσῃ πᾶν κοινωνικὸν οἰκοδόμημα. Οἱ θρόνοι κατεκλονίζοντο μέχρι θεμελίων, πάντες δὲ ἐφοβοῦντο τὸ ρόπαλον ἐκεῖνο τοῦ Ἡρακλέους εἴτε ὕλικῶς, εἴτε ἠθικῶς θεωρούμενον. Μόνον ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις, βλέπουσα τοὺς χριστιανοὺς κατασφαζομένους συναλλήλως, ἠλλάλαζεν ἀπλήστως καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ὁ προφήτης αὐτῆς εἰσακούσας τέλος τῶν πιστῶν, διήγειρε τὸν κύνα κατὰ τοῦ κάπρου καὶ τὸν κάπρον κατὰ τοῦ κυνός. Ἄλλ' ἡ ἀγαλλίασις αὐτῇ ὀλίγον διήρκεσεν. Ἄν καὶ μεμακρυσμένη τῶν τόπων, ὅπου ἡ Γαλλία διεύθυνε τὰς προσβολὰς, ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία προσεβλήθη εὐθύς ὑπὸ τῶν δημοκρατῶν κατὰ τὰ εὐαίσθητότατα αὐτῆς μέρη. Ἡ κατάκτησις τῆς ἁγίας γῆς τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος,

ἠπεῖλει συγχρόνως τὸν ἰσλαμισμόν καὶ τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου, ἀπεσταλμένοι δὲ Γάλλοι διετάχθησαν νὰ ἐπαναστατήσωσι τὴν Ἑλλάδα. Εὐθὺς ἡ Ῥωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία, ἵνα προλάβωσι τὴν καταστροφὴν, ἣν ἡ Γαλλία ἐσκόπει, συνεδέθησαν μετὰ τῆς Πύλης, ὥστε προέτρεψαν αὐτὴν νὰ θωπεύσῃ τοὺς Ἑλληνας κατὰ τὰς ἀκανθώδεις ἐκείνας περιστάσεις.

Σελὶμ ὁ Γ'. ἐπιστηριχθεὶς ἐν τῇ διπλῇ ταύτῃ συμμαχίᾳ, παρέδωκε πρὸς τοὺς Ῥώσσους καὶ Ἀγγλοὺς παράδοξόν τινα δύναμιν ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ναπολέων ἐθριάμβευεν ἐν Austerlitz, ἔπεισε τὸν Σουλτάνον νὰ θεωρήσῃ τὴν νίκην ἐκείνην ὡς εὐχολίαν τινα, ὅπως ἐκ νέου ἐγκατασταθῇ ὡς τὸ πάλαι ἐν τῇ Κριμαίᾳ. Ὁ Σελὶμ γινόμενος παίγνιον τῶν ἀπατηλῶν τούτων ὑποσχέσεων, ἐσκέπτετο ἔκτοτε τὴν προδοσίαν τῶν ἰδίων αὐτοῦ συμμάχων. Ὅθεν ὅπως ἀπατήσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν Ῥωσσίαν, προσεποιήθη περισσότεραν γενναιότητα πρὸς αὐτὴν, δοὺς ἄδειαν ὑπὸ ῥωσσικὴν σημαίαν νὰ πλέωσι τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα κατὰ πάσας τὰς θαλάσσας τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Οὐχ ἥττον ὅμως ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Σελὶμ

παρῆγεν ἐκάστοτε νέας μέμψεις κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης. Διότι ἡ μὲν Ῥωσσία κηρύξασα κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον, κατέλαβε ταυτοχρόνως τὰς εὐρυχώρους τοπαρχίας τῆς Βασσαραβίας, Μολδαυίας καὶ Βλαχίας, αὐτὴ δὲ διὰ τὴν ταχύτητα τῶν συμβεβηκότων παρέλειψεν ἀνενοχλήτους τοὺς Ἑλληνας, ὥστε ἐν τῷ διαστήματι τῆς εἰρήνης ἐφάνησαν ὑπερήφανοι διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ῥωσσίας. Ἐπειτα κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν καὶ ἡ Ἀγγλία κηρύξασα τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου παρεβίασε τὸν Ἑλλήσποντον διὰ καταπληκτικοῦ στόλου, ἀγκυροβολήσαντος παρ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τούτοις γενομένης εἰρήνης μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας (1807), ὁ Μουσταφᾶς, διάδοχος τοῦ Σελὶμ, ἔμεινε μόνος μαχόμενος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τότε τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἀνέλαβεν ἑκτασιν μεγάλην. Νέα τις ὁδὸς ἠνοιχθῇ ἐκ Λευκοπόλεως, εἴτε Βελεγράδων καὶ Σεμλίνου. Οἱ Ἕλληνες μετεκόμενον ἐκεῖθεν ἀπείρους ποσότητας πάμβακος εἰς Αὐστρίαν. Ἐκτὸς τούτου ὁ πόλεμος τῆς Ἰσπανίας ἦτο πηγὴ πλούτου ὑπὲρ τῶν ναυτῶν τῆς Ὑδραίας. (Ὑδρας), Ἀλικύσης (Σπετσῶν) καὶ

Ψυρῶν (Ψαρῶν)· διότι ἔφερον ἐφόδια εἰς τοὺς λιμένας τῆς γερσονήσου ταύτης. Συχνάκις μάλιστα οἱ ἀπτόητοι ἐκεῖνοι ναῦται περιφρονήσαντες τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἐμπολέμων δυνάμεων εἰσέδουν εἰς τοὺς στενότατα πολιορκουμένους λιμένας. Οὕτω τοῦ μὲν Ναπολέοντος κατασπαράττοντος τὴν Εὐρώπην, τῆς δὲ Τουρκίας πασχούσης οὐ μόνον ἐκ πάλης ἀνίσου πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐξ ἐπανειλημμένων ἐπαναστάσεων τῶν γενιτσάρων, οἵτινες ἐξεθρόνισαν τὸν Σελὶμ καὶ κατέσφαξαν τὸν μέγαν βεζύρην Μουσταφᾶ Μπαϊρακτάρ, οἱ Ἕλληνες ἐνισχυόμενοι διὰ τῆς συνδρομῆς ταύτης τῶν περιστάσεων, προεχώρουν ἀταράχως πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπου ἤδη εὐέλπιδες προσήγγιζον.

Ἄν καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ὑπῆρξε σκληροτάτη καὶ τυραννική, τοῦλάχιστον αἱ σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἐφώτιζον μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς Ἕλληνας, ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν ζήλοτυπία τοῦ Σουλτάνου, ἡνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ ἐπιμένωσιν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀπελευθερώσεως. Συμβάντα τινὰ σποραδικὰ ἦσαν τὰ συμπτώματα τῆς βραδύτερον ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως. Οὕτως ἐνῶ ὁ τότε Σουλτάνος, μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ

Μουσταφᾶ Γ'. ἐπάλαιε κατὰ τῆς κακοβουλίας τῶν γενιτσάρων, ἐγένετο ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι σχεδὸν τι ἰδιαιτέρας ἐπαναστάσεως, ἥς ἀφορμὴ ἦτο ἡ ἀφόρητος τυραννία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Οἱ συνωμόται Ἕλληνες ἐδυνήθησαν νὰ ἐλκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Θεσσαλίας Τούρκους ὡς ἡρεθισμένους καὶ αὐτοὺς διὰ τὰς βιαίας πράξεις τοῦ σατράπου τούτου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ὅσον καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὁ κεκρυμμένος σκοπὸς τῆς συνωμοσίας ταύτης, ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς πατρίδος. Ἱερεὺς τις εἰς ἄκρον τολμηρὸς, ὀνόματι παππᾶ Εὐθύμιος, γενόμενος ἀρχηγὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, προσχώρησε μετὰ μικροῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων· ἀλλ' οὗτος προλαβὼν ἐπιτηδεῖως προσέβαλε τοὺς ἐχθροὺς ἐξαίφνης καὶ κατέθραυσε τὴν δύναμιν αὐτῶν μετὰ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν. Ὁ Σουλτάνος μὴ παροργισθεὶς ἐκ ταύτης τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων, διετέθη μάλιστα εὐνοικῶς πρὸς αὐτοὺς καὶ ἔχαιρε βλέπων τοὺς δούλους αὐτοῦ συμφῶνους μετὰ τῶν Μουσουλμάνων πρὸς καταδίωξιν τῶν σατραπῶν, ὅσοι ἐφαίνοντο ἀπειθεῖς. Οὕτω δὲ ἀποφασίσας ἐπὶ τέλους νὰ τιμωρήσῃ καὶ ἐξαλείψῃ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀλῆ

Πασᾶ, διέταξε τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στρατοῦ νὰ προσλάβωσι πάντας τοὺς πολεμικοὺς ὅπλαρχηγούς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτοις ἡ Τουρκία ἐγκαταλελειμμένη παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὡς ἀναγνωρίσαντος ἐπισήμως τὰς κατακτήσεις τῆς Ῥωσσίας μέχρι Δουνάβεως, μόνην τὴν Αὐστρίαν εἶχε σύμμαχον, ὥστε ἔκτοτε ἤρξατο ἡ στενὴ σχέσηις τῆς δυνάμεως ταύτης μετὰ τῆς Πύλης. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τούτου χρόνου ὡσαύτως πᾶν τὸ προσερχόμενον ἐκ τῶν αὐστριακῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ἀνώτερον πάσης ὑπονοίας. Δύο ἐφημερίδες ὁ «Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος» καὶ ὁ «Λόγιος Ἑρμῆς» συνταττόμεναι ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ καὶ ἐκδιδόμεναι ἐν Βιέννῃ διεδόθησαν ἐλευθέρως εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφώτισαν τὸ ἔθνος ἄνευ τινὸς ἐμποδίου τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, οὔτε λογοκρισίας. Ἐν τούτοις ὁ πόλεμος μεταξύ Πύλης καὶ Ῥωσσίας ἐξηκολούθει πάντοτε· ἀλλ' αἱ τελευταῖαι δυστυχίαι τοῦ μεγάλου ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, οὔτινος μέρος μὲν ἐνίκηθη κατὰ κράτος, ἄλλο δὲ κατεκόπη δι' ἐπιτηδείου στρατιωτικοῦ κινήματος τοῦ παρατόλμου Κουτουςόφ, ἠνάγκασαν τὸν Σουλτάνον νὰ ζητήσῃ τὴν εἰρήνην. Τότε μεταξύ τῶν πληρεξουσίων τῆς Τουρ-

χίας ώρίσθη ὁ Ἕλλην Δημήτριος Μουρούζης, ὃν ὁ Σουλτάνος ἀντήμειψεν ὕστερον μετὰ τῆς συνήθους εὐνοίας· ἐπειδὴ διὰ θανάτου ἐβραβεύθησαν πᾶσαι αὐτοῦ αἱ ὑπηρεσίαι.

Μετὰ ταῦτα ἐπῆλθεν ὁ πόλεμος μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας, ἥ δὲ τρομερὰ αὕτη πάλη ἐκράτει ἐν μετεώρῳ πάντας. Ὁ Μαχμουτ, ὡς προσεκτικὸς εἰς τὰς ἐκβάσεις τῶν μεγάλων τούτων ζητημάτων, ἐνασχολούμενος δὲ καὶ εἰς τὸν ἐξολοθρευμὸν τῶν ἀπειθούντων σατραπῶν, οὐδ' ἐσχέφθη περὶ τῶν Ἑλλήνων. Αἱ συνθηκαὶ τῆς Βιέννης καὶ τῶν Παρισίων οὐδόλως ἐξησφάλιζον τὸν Σουλτάνον, ἀλλ' ἐφοβεῖτο μάλιστα μήπως ἐμπεριεῖχον κρύφιόν τι ἄρθρον πρὸς βλάβην αὐτοῦ. Οὐτ' ἐτόλμα ὁμῶς πάλιν ν' ἀπορρίψῃ αὐτὰς ἀναφανδόν· ἀλλ' ἐπὶ τινὰς μῆνας ἀπέφυγε τὸ ν' ἀναγνωρίσῃ ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν τοῦ βασιλείου τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τὴν προστασίαν τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τῶν Ἀγγλων. Τὸ μυστικὸν ὄνομα τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἡ βιβλικὴ ἐταιρία, ἡ ἀκύρωσις τῆς σωματεμπορίας, ὁ πυροβολισμὸς τοῦ Ἀλγερίου, αἱ ἀναβολαὶ, ὡς ὑφίστατο ἡ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης μεταξὺ Πύλης καὶ Ῥωσσίας, ἅπασαι αὐταὶ αἱ περιστάσεις ἐφόβιζον τὸν Σουλτάνον περὶ

ἐχθρικοῦ τινος σχεδίου τῶν συμμάχων δυνάμεων. Ματαίως ἐθυσιάζοντο οἱ Παργιανοί, ματαίως δὲ τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Βιέννης καὶ τῶν Βερσαλιῶν μετεβίβαζον εἰς τὴν ὑψηλὴν Πύλην διὰ κατεπειγόντων ταχυδρομείων εἰδήσεις βεβαιούσας τὴν ἀκεραιότητα τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῆς. Διότι ὁ ὑποπτος Σουλτάνος διαλογιζόμενος τὴν κυρίαν σημασίαν τῶν λέξεων, ἐθεώρει τὴν ἱερὰν συμμαχίαν ὡς συνωμοσίαν κρυφίως σκευωρηθεῖσαν, ὅπως ἀποσκορακίσωσιν αὐτὸν ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἰδέα αὕτη, ἣν οὐδὲν ἐκ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐξαλείψῃ, ἦτο τοσοῦτον σύμφωνος πρὸς τὰς ἄλλας αὐτοῦ σκέψεις, ὥστε ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐδιπλασίαζε τὸν ζῆλον, ὅπως εὐχαριστήσῃ τὴν Ῥωσσίαν, ἐταπεινούτο ἐνώπιον αὐτῆς, ἀπέφυγε δὲ μετὰ μεγάλης προσοχῆς μὴ παράσχῃ ἀφορμὴν μεμψιμοιριῶν, ὥστε τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πέτρουπόλεως εἶχε κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ὡς εἶπέρ ποτε, ἄκραν δύναμιν ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ὑπουργείου. Αἱ ἀμφίβολοι αὗται περιστάσεις συνέτεινον πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐξακολουθοῦντων τὰς προόδους αὐτῶν, διὰ τὴν κατὰ γράμμα πίστιν τοῦ Μαχμούτ πρὸς τοὺς ὁρους τῆς χριστιανικῆς διπλωματίας. Ἐν τοσοῦτῳ μετὰ τὴν αἱματώδη

διαγωγήν τοῦ Σουλτάνου κατὰ τῶν διασημοτάτων Μουσουλμάνων, τὸν πόλεμον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν κατ' ἐπαρχίας δυναστῶν, ἐὰν ὁ Μαχμούτ ἐπίστευεν ὅτι ἡ πολιτικὴ τῶν Εὐρωπαίων ἦτο τόσῳ ἀδιάφορος πρὸς τὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων, ὥς ἐδείχθη ὕστερον κατὰ τὸ 1821, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι καταστρέψας τὴν ἰσχύν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου ἔστρεφε τὰ βλέμματα πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ μετεχειρίζετο πᾶν τὸ δυνατόν πρὸς ἐξουδενισμόν τοῦ ναυτικοῦ ἡμῶν, καταστροφὴν τοῦ ἐμπορίου, δήμευσιν ἀπάσης τῆς περιουσίας καὶ καταδάφισιν ἀπάντων τῶν σχολείων.

Οὐδαμῶς προτίθεται νὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα τὰς αἰτίας τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τῶν λεγομένων ἐν παρόδῳ σκοπεύω μόνον καὶ μόνον νὰ γνωστοποιήσω, πῶς ἐβελτιώθη προοδευτικῶς ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Εὐτυχῶς ἐκ τῶν αἰσίων τούτων συμβάντων εἶδομεν ὅτι ἐξετάθησαν τὸ ἐμπόριον, ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ αἱ σχέσεις μετὰ τῶν ξένων λαῶν. Ἐν διαστήματι τριάκοντα ἐτῶν οἱ Ἕλληνες εἶχον ἤδη ἐμπορικὸν ναυτικόν, χειροτεχνήματα, ἐμπορικὰς οἰκίας συστηθείσας ἢ ἐν Ἑλλάδι, ἢ πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης

καὶ ἐγνώρισαν τὴν δύναμιν τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ πλούτου ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτω τὸ ἐμπόριον πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς ἐν ἐκ τῶν πρωτίτων αἰτίων τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑλλάδος.

Λαὸς τις ἄνευ ἐμπορίου ἐστὶ λαὸς ἐρημικὸς· διότι ἀπομακρύνεται τῆς κοινωνίας τῶν ἐθνῶν, ὡς ὁ μοναχὸς ἀρνεῖται τὴν κλίσιν, ἣν ἔλαβεν ἐκ φύσεως πρὸς τὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων συναλλαγὴν. Διὰ τῶν ἐμπορικῶν ὁμως σχέσεων ἐξ ἐναντίας ἀνεγείρεται ἡ βιομηχανία, συγκροτεῖται τὸ ναυτικόν, ἀνακαλύπτονται, ἢ τελειοποιοῦνται αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι, διαιροῦνται αἱ ἐργασίαι, ἵνα πολλαπλασιάσῃ τὰ χειροτεχνήματα, αὐξάνουσι τὰ προϊόντα καὶ φέρουσι τὸν πλοῦτον. Οἱ Τούρκοι ἐκθαμβούμενοι ὅτι εἶχον ἀνέτως γαίας τόσῳ καρποφόρους καὶ τερπνάς, φαίνονται ὡς εὐνοῦχοι φύλακες τῆς ὥραιας φύσεως· διότι βλέπουσι μόνον αὐτὴν μηδαμῶς ἐγγίζοντες. Διατηροῦντες πάντοτε τὰς κλίσεις τῶν νομάδων λαῶν, προτιμῶσι μᾶλλον νὰ παριπεύωσιν εἰς ἀνύδρους πεδιάδας, παρόσον νὰ διέρχωνται πεζοὶ καλλιεργημένας γαίας, καταφρονοῦσι τὴν γεωργίαν καὶ καταστρέφουσι τοιοῦτοτρόπως τὴν ἀρχὴν τῶν προϊόντων, τοῦ ἐμπορίου, τῶν καταναλώσεων, τῆς βιομηχανίας καὶ

τῶν χρημάτων. Μὴ ἀνατρέχοντες εἰς τὰς πηγὰς ταύτας τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν οὐδέποτε ἔπαυσαν φερόμενοι ἀντιστρόφως καὶ ζητοῦντες μόνον ἀργύριον, τὸν τελευταῖον δηλ. κρίκον τῆς ἀλύσου τοῦ πλούτου. Τοιαύτη τις κατάστασις πραγμάτων ἐξ ἀνάγκης ἔβλαπτε τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ πραγματικῶς καρποφόροι ἐπαρχίαι μετεβάλλοντο εἰς ἐρήμους. Πάντες οἱ ὑποδουλωθέντες ἤδη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ὀπλων τόποι ἐγένοντο ἀντικείμενον τῆς μάστιγος τοῦ φεουδαλικοῦ δικαίου,* ὥς τε τὰ δύο τρίτα τῆς γῆς ἀνῆκον εἰς τὴν στρατιωτικὴν τάξιν, εἰς τὰ τζαμία τῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὰς πόλεις Μαχορράβαν (Μέκκην) καὶ Μαδιάναν (Μεδινέ). τὸ λοιπὸν δὲ μέρος ἦτο πάντοτε ἥττον μὲν καρποφόρον, μᾶλλον δὲ πάσχον διὰ τὰς ἀρπαγὰς τῶν διοικητῶν. Οὕτω τῶν τοπαρχιῶν τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ὁ πληθυσμὸς ἠλαττοῦτο τρόπον τινὰ ἐπαισθητῶς.

Οἱ Εὐρωπαῖοι μεγαλέμποροι κατασταθέντες παρὰ τοὺς λιμένας καὶ ὅρμους τῆς Ἀνατολῆς, ἔχοντες δὲ τὴν προστασίαν τῶν προξένων, παρέλαβον ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς Τουρκίας καὶ

* Τὸ φεουδαλικὸν δίκαιον ἐνομαζόμενον παρὰ τοῖς Τούρκοις **Βέρουιας** σπαχλήκι ἀπὸ τινος ἤδη κατηγγήθη. Σ. Μ.

κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν νὰ καταπνίξωσι μέχρι καὶ τῆς ιδέας ἐμπορικῆς τινος ἀποπείρας τῶν Ἑλλήνων. Ἐν Κύπρῳ οὐδὲ ἐν ὑπῆρχεν ἐμπορικὸν πλοῖον ἐγγώριον. Ἐν Κρήτῃ ἦσαν μόνον πέντε, ἡ ἐξ τουρκικὰ πλοῖα, ἅτινα διεμπορεύοντο μετὰ τῆς Αἰγύπτου, Σμύρνης, Θεσσαλονίκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Πελοπόννησος, ἡ Εὐβοία, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σμύρνη ἐστεροῦντο παντελῶς πλοίων. Μόνον αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ ναυτικαὶ τινες πόλεις, μὴ κατοικούμεναι ὑπὸ Τούρκων, ἐνήργουν μικρὸν τι παραπλοϊκὸν ἐμπόριον, ἀλλ' ὅπερ προητοίμαζεν ἤδη ἀριθμὸν τινα ναυτῶν. Αἱ ἐν τοῖς παραλίοις τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος ἑλληνικαὶ πόλεις ἔφερον εἰς Κωνσταντινούπολιν ζωοτροφίας καὶ οἰκοδομῆς ξυλείαν· ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἀπέβαινε μηδαμινόν, ὥς κωλυόμενον ὑπὸ τοῦ αὐθαιρέτου φόρου τῆς ὀθωμανικῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν Γενιτσάρων.

Τὸ ἐμπόριον τῶν ἐσωτερικῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ἐπίσης εὐτελές. Ἡ Μακεδονία παρῆγεν ἐξαίρετον καπνόν· ἀλλὰ μετεκομίζετο ὅλος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὑπεβάλλετο εἰς τελώνιον ὑπέρογκον. Πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης πολλὰ χωρία εἶχον μεταλλεῖα ἀργύρου· ἀλλὰ δυσυχεῖς

κάτοικοι ἤναγκάζοντο νὰ διυλίζωσι νύκτα καὶ ἡμέραν τὰ σπλάγχνα τῆς γενεθλίας γῆς πρὸς ὄφελος τοῦ Σουλτάνου καὶ σμῆνους ὑποδεεστέρων ἄλλων, ἀλλὰ χιλιάκις σκληροτέρων τοῦ τυράννου. Ὑπῆρχον ἐν Ἀδριανουπόλει πλούσιαι φυτεῖαι συκαμίνων, ὧν ἡ πρόσδοδος ἦτο περιωρισμένη ἐπίσης ὑπὲρ τῶν μονοπωλῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπώλουν τὴν μέταξαν πρὸς ἄλλους Τούρκους πιλοφόρους,* κατασταθέντας ὡς ἐμπόρους ἐν αὐτῇ τῇ πόλει. Οὐδ' αὐταὶ αἱ ἐπαρχίαι Βλαχίας καὶ Μολδαυίας εἶχον ἐλευθερίαν ἵνα πωλῶσι τὰ ἄφθονα αὐτῶν προϊόντα. Ἐλέγοντο μὲν «ὀψοφυλάκιον τοῦ Σουλτάνου» ἀλλ' ἐχαρποῦντο αὐτὸ δύο ἐταιρίαι ἐμπόρων Τούρκων, αἵτινες ἐλάμβανον ἐν ἐλαχίστῃ τιμῇ πάντα τὰ τρόφιμα, ὅπως τρέφωσι τὸ ἀνάκτορον καὶ ἐφοδιάζωσι τὴν πρωτεύουσαν.

Τοιαύτη ἦτο πρὸ ἐβδομηκοντα σχεδὸν ἐτῶν ἡ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Ἐξετάσωμεν ἤδη τίνες αἰτίαι συνήργησαν εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἐμπορίου ἡμῶν ναυτικοῦ καὶ εἰς τὰς ταχείας προόδους τοῦ ἐμπορίου, τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολι-

* Ἐννοεῖ τοὺς Εὐρωπαϊκούς ἀποκατασταθέντας ἐμπόρους ἐν Ἑλλάδι Τσερκίζ, Σ. Μ.

τισμοῦ ἐν διαστήματι περίπου τριάκοντα ἐτῶν.

Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Καϊναρτζῆ, μικρᾶς πόλεως ἐν φάραγκι τοῦ ὄρους Αἷμου, συνθήκη ἐνδόξῳ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας καὶ ὑπαγορευθείση διὰ τῶν θριαμβευτικῶν ὀπλων, τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετροπόλεως ἀπήτησεν ἵνα οἱ πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι διατελῶσιν ἀνεγνωρισμένοι ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ὑπερασπίζωνται δραστηρίως τὸ ἐμπόριον, τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν καὶ τοὺς Ῥώσσους ὑπηκόους. Ἀλλ' ὅταν συνθηκολογῇ τις μετὰ βαρβάρων, ἐὰν τύχῃ ἀδύνατος, τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἀποβαίνει τεμάχιον χάρτου μόνον εἰς οὐδὲν σχεδὸν χρησιμεῖον· ἐὰν δὲ τύχῃ ἐξ ἐναντίας δυνατὸς, διατηρεῖται ἐντελές καὶ πλέον μάλιστα τοῦ ῥητῶς ὠρισμένου. Ὅθεν ἡ Πύλη παρεχώρησε πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἐλεύθερον πλοῦν ἐν τε τῷ Εὐξείνῳ καὶ πάσαις ταῖς λοιπαῖς θαλάσσαις τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ λιμὴν τῆς Ταναΐδος (Ταϊγανρόκ) ἐπὶ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης ὑπῆρξεν ἀντικείμενον τῆς πρώτης ἐμπορικῆς ἀποπείρας τῶν νησιωτῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ὑπὸ Ῥωσσικὴν σημαίαν ἐρρίψοκινδύνευσαν νὰ ἐπισκεφθῶσιν αὐτόν. Οἱ Ἕλληνες ἀπέβησαν ὑπήκοοι Ῥῶσσοι μόνον δι' ἀπλουστάτων ναυτιλιακῶν διπλωμάτων,

ἅτινα ἀφειδῶς ἐξέδιδον οἱ πρέσβεις καὶ πρόξε-
νοι Ῥῶσσοι.

Ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης, ἣτις ἐτελείωσε τὸν
δεύτερον πόλεμον (1792) ἐπεκύρωσε τὰς συμ-
φωνίας τοῦ Καϊναρτζῆ. Ἡ Πύλη ἀνεγνώρισε
τὴν προκατοχὴν τῆς Κριμαίας καὶ πάντων τῶν
κατακτηθέντων ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας τόπων μέχρι
τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Τύρα (Νίστρου.)

Αἰκατερίνη ἡ Β' δι' ἐπιδεξιότητος ἀξίας Πέ-
τρου τοῦ μεγάλου ἐγνώριζε νὰ ὠφεληται ἐκ
τῶν νικῶν, ἐνῶ ὁ ἀδύνατος Σελίμ ὁ Γ' κατέπι-
πτεν ἐκ τῶν δυστυχημάτων καὶ ἐξηυτελίζετο.
Ἡ Ὁδησσὸς ἐγένετο τότε εἰδός τι ἐλληνικῆς
ἀποικίας. Διότι ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν, καθ' ἃ
ἀνηγέρθη ἡ πόλις αὕτη, οἰκίαι τινὲς ἐμπορικαὶ
κατεσάθησαν αὐτόθι καὶ τὰ μικρὰ πλοῖα τῶν Ἰο-
νίων νήσων καὶ τοῦ Αἰγαίου ἐσύχναζον εἰς τοὺς
λιμένας τῆς Ὁδησσοῦ, τῆς Κριμαίας καὶ τῆς
Ταναΐδος (Ταϊγανρόκ). Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν
αἱ τρεῖς μικραὶ νῆσοι Ὑδρέα (Ὑδρα) Ἀλιούσα
(Σπέτσαι) καὶ Ψυρὰ (Ψάρα) ἄς οἱ ναυτικοὶ
ἐγνώριζον μόνον ὡς ἐκ τῶν βράχων, ἀνελάμ-
βανον τὸν πλοῦν τοῦ Εὐξείνου, ἡ δὲ ναυτιλία
αὕτη ἦτο προεισαγωγή τῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ καὶ ἐρυθρᾷ
ἄλλαις θαλάσσαις.

Ἡ Γαλλία, ἥτις ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἐπαναστάσεως ἐμάχετο καθ' ὅλοκλήρου τῆς Εὐρώπης, ἐξαιρουμένης τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης, ἔπασχε μέχρι τινὸς ἐξ ἐλλείψεως ζωοτροφῶν. Ἀλλ' οἱ ναῦται τῶν τριῶν εἰρημένων νήσων ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἡγόραζον σῖτον ἐν Ὀδησσῷ, ἢ ἐν Ταναΐδι (Ταΐγανρόκ), διήρχοντο τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ ῥωσικὴν σημαίαν, ἔπειτα δὲ μόλις εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Μεσόγειον ὑψουν ὡς ὑπήκοοι τῆς Πύλης τὴν τουρκικὴν σημαίαν καὶ ἀπεβίβαζον σιτηρὰ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Γαλλίας, ὅπου ἐπωλοῦντο βαρυτίμως· πλουτήσαντες δὲ ταχέως διὰ τόσον ἐπικερδοῦς ἐμπορίου, μετ' ὀλίγον κατεσκεύαζον μεγάλα φορταγωγὰ πλοῖα, ὠπλιζον αὐτὰ ὥστερον καὶ ὡς καταδρομικά, οὕτω δὲ μετὰ τῶν ἄλλων νησιωτῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους κατεῖχον τὸ ἐμπόριον, ὅπερ ἡ Γαλλία ἐξετέλει ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως.

Οἱ Ῥῶσοι πρέσβεις παρὰ τῇ ὀθωμανικῇ Πύλῃ ἦσαν ἀντιπρόσωποι ἐπιφόβου δυνάμεως διὰ τὰς νίκας αὐτῆς, ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τὰς ἀπειλάς, ὅσας τὸ ἀνακτοβούλιον αὐτῆς ἐντέχνως καὶ ἐγκαίρως μετεχειρίζετο. Ὁ Ῥώσος πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο ὁ μόνος, ὃν ἐφο-

βοῦντο οἱ Σουλτάνοι, οἱ δὲ διοικηταὶ καὶ σατράπαι
 ἔτρεμον ἔμπροσθεν τῶν προξένων καὶ ὑποπρο-
 ξένων τῆς Ῥωσσίας. Ὁφελούμενοι ἄρα ἐκ τοῦ
 φόβου τούτου οἱ πράκτορες τῆς δυνάμεως ταύ-
 της ἐχορήγουν πρὸς τοὺς Ἑλλήνας οὐ μόνον
 ἀπλᾶ ναυλοχικὰ ἐγγράφα, ἀλλὰ καὶ μπεράτια,
 ἢ διπλώματα ἐμπεριέχοντα μεγάλα προνόμια.
 Τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα ἐφωδιασμένα δι' αὐτῶν τῶν
 τῶν διπλωμάτων, δι' ὧν τὰ φορτία διήρχοντο
 ὡς ῥωσικαὶ ἰδιοκτησίαι, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον
 πρόσκομμα ἀπῆντων ὡς ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς διοι-
 κήσεως. Πανταχοῦ ἐφαίνοντο Ἕλληνες μεγα-
 λέμποροι, οἵτινες ἐγίνοντο ὑπήκοοι Ῥῶσσοι,
 ὥστε αἱ ἄλλαι πρεσβεῖαι ἐν Κωνσταντινουπόλει
 ἤρξαντο μιμούμεναι τὴν πολιτικὴν ταύτην τῆς
 Ῥωσσίας καὶ δίδουσαι πρὸς τοὺς Ἑλλήνας μπε-
 ράτια, δι' ὧν ἐγνωρίζοντο ὡς διερμηνεῖς τῶν
 πρεσβειῶν τούτων. Ἐγένετο μάλιστα τοιαύτη
 κατάχρησις τῶν διπλωμάτων τούτων, ὥστε Σε-
 λίμ ὁ Γ' χάριν θεραπείας ἐχορήγησε πρὸς τοὺς
 ὑπηκόους αὐτοῦ νέα προνόμια καὶ συνεκρότησε
 σῶμα Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων μεγαλεμπόρων
 προσαγορευόμενον «μεγαλέμποροι μπερατλίδες,
 ἢ προνομιοῦχοι.» Ὁ σουλτάνος Μαχμούτης ἠθέ-
 λησεν ὡσαύτως πρὸ ὀλίγων ἐτῶν χαρίζων προ-

νόμια πρὸς τοὺς Ἕλληνας ναυτικούς ν' ἀποτρέψη αὐτοὺς τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν ῥωσικὴν πρεσβείαν, ὅπως ἐφοδιάζωνται μετὰ δολίων ἐγγράφων, ἅτινα ἡ τουρκικὴ διοίκησις ἠναγκάζετο νὰ παραδέχεται. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν Μιχαήλ Σοῦτσος, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν γραμματεὺς ἐξ ἀπορρήτων τῆς Πύλης, προβλέπων ὅτι ἡ τάξις αὐτῶν πραγμάτων ἦτο πρόσκαιρος καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους ἐβλάπτε τὸ ἐλληνικὸν ναυτικόν, ἀπέτρεψε δι' εἰσηγήσεων ἐντέχνων τὸ ὀθωμανικὸν ὑπουργεῖον ἀπὸ τοῦ σχεδίου τούτου.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πάνπολλοι ἐμπορικοὶ οἵκοι, κατασταθέντες ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τῆς Εὐρώπης καὶ τοῖς ἀνατολικοῖς λιμέσιν, ἐξέτεινον τὰς σχέσεις καὶ τὰς κοινωνίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἐχρησιμοποιοῦν τὴν βιομηχανίαν καὶ ἠϋξανον τὸν πλοῦτον. Διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν πληθὺς νέων ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπορεύοντο ὅπως τελειώσωσι τὰς σπουδὰς αὐτῶν εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης. Αἱ φιλολογικαὶ προσπάθειαι ἐπολλάπλασιάζοντο καθημερινῶς, ὥστε ἐν διαστήματι τῶν πρώτων εἴκοσιν ἐτῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος πλεόν τῶν τριῶν χιλιάδων συγγραμμάτων, ἢ μεταφράσεων εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν ἐτυπώθη-

σαν ἐν Παρισίοις, Βιέννῃ, Βενετία, Λειψία, Μόσχα, Ἰασίῳ, Κωνσταντινουπόλει κτλ. Μόλις φαινομένης ἀγγελίας νέου τινὸς βιβλίου, εὐθὺς πλῆθος συνδρομητῶν διηυχόλυνον τὴν ἐκτύπωσιν. Τέσσαρες πολιτικαὶ καὶ φιλολογικαὶ ἡμερίδες περιεφέροντο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ μεγάλμποροι συνηγωνίζοντο ἰσχυρῶς περὶ συνεισφοράς διὰ τὸ πολιτικὸν ὄφελος· πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν, ὡς οἱ ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι, ἐκδιδόντες ἰδίᾳ δαπάνῃ διένεμον εἰς τὰ σχολεῖα ἑλληνικὰ συγγράμματα ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. Ἐπὶ τέλους ἀνήγειραν ἐν Ὁδησσῷ, Βουκουρεστίῳ, Ἰασίῳ καὶ Κερκύρᾳ καὶ Θέατρᾳ, ὅπου ἡθοποιοὶ Ἕλληνες παρίστων τραγωδίας αὐτοσυνθέτους, ἢ μεταφρασθεῖσας εἰς τὴν νεοελληνικὴν. Ἄνδρες νοήμονες συνέλαβον τὴν ἐλπίδα νὰ φωτίσωσι τὴν πατρίδα αὐτῶν, διευκολύνοντες τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων καὶ συντέμνοντες τὸν ἐκτενῆ ἕως τότε χρόνον τῶν σπουδῶν. Οὗτοι εἶδον μετὰ χαρᾶς ὅτι τὸ ἔθνος βοηθούμενον ἐκ τῶν πολιτικῶν συμβάντων, πλουτισθὲν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ προσατευόμενον κατὰ τοῦ φανατισμοῦ τῶν διοικητῶν, ἦτο ἐπὶ τέλους ἐπιδεκτικὸν ἠθικῆς τινος ἀναπτύξεως. Ὁ προορισμὸς τῶν ἀνθρώπων τούτων ἦτο λαμ- ΒΕΡΟΙΟΣ
πρὸς· διότι τὸ μέλλον τῆς πατρίδος ἦτο πρὸς αὐ-

τούς οὐρανόθεν, οὕτως εἶπεν, ἐμπεπιστευμένον ὅθεν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸν καλὸν τοῦτον καὶ αἴσιον προορισμὸν, ὥστε αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἡνωμέναι προήγαγον σωτηριώδη ἀποτελέσματα. Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ, ὅπερ ἐμπεριέχει ἡ τρίτη ἡμῶν περίοδος, ἡ Ἑλλὰς ἀρχεται ἀναλαμβάνουσα μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης τὸν βαθμὸν, ὃν οὐδέποτε ὥφειλε νὰ ἐγκαταλείψῃ.

Ἡ Ἱστορία τῆς τρίτης περιόδου ἡδύνατο ὅλη νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Κοραΐ. Οὗτος ὁ ἔξοχος ἀνὴρ γεννηθεὶς ἐν Σμύρνῃ (1748), ἀλλὰ καταγόμενος ἐκ τῆς νήσου Χίου, τελειώσας δὲ τὰ τῶν γυμνασίων ἐγκύκλια μαθήματα ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δύο τούτων πόλεων μετέβη εἰς Εὐρώπην καὶ μετέπειτα ἀποκατέστη ἐν Γαλλίᾳ. Περιττὸν νομίζω νὰ ἐκταθῶ εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα αὐτοῦ· ἐπειδὴ δύναταί τις νὰ ἴδῃ περὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου τὴν «Βιογραφίαν τῶν συγχρόνων αὐτοῦ.»* Ἐν ἀρχῇ τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης μόλις ἐγνώριζον ἐν Ἑλλάδι ὅτι ἡ Γαλλία ἔχει Ἑλληνά τινα ὀνόματι Κοραῖν.

* Καὶ μάλιστα τὴν παρ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν βιογραφίαν.

Ὀλίγον ἐφρόντιζον οἱ συμπολίται αὐτοῦ, ἂν ἐσπούδασεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Μονσπελλιέρου, ἂν ἐδημοσίευσε συγγράμματά τινα ἱατρικῆς καὶ προσήνεγκεν εἰς τὴν σοφὴν Εὐρώπην τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ Θεοφράστου καὶ Ἰπποκράτους. Ἡ Ἑλλάς ἐγνώρισε τὸν Κοραῆν μόνον ὅτε ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ ἀπλοελληνικῇ τῇ «Πραγματείᾳ τοῦ Βεκαρίου περὶ ἐγκλημάτων καὶ ποινῶν» περιέχουσας σημειώσεις καὶ προλεγόμενα. Τὸ ἀξιοπαρατῆρητον τοῦτο σύγγραμμα ἐκίνησε σπουδαίως τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων, εἴτε ἕνεκα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐνεφανίσθη, εἴτε διὰ τὸν σκοπὸν, εἰς ὃν ἦτο προσδιωρισμένον. Ὁ Κοραῆς ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τὴν δημοκρατίαν τῶν Ἰονίων νήσων· ἀλλ' ἡ δημοκρατία αὕτη συσταθεῖσα κατὰ τὸ 1800 ἦτο ἡ πρώτη, καθ' ἣν αἱ χριστιανικαὶ δυνάμεις ἐνησχολοῦντο περὶ τῆς ὑποδουλωθείσης Ἑλλάδος καὶ παρεχώρησαν εἰς μικρόν τι μέρος γῆς σκιάν τινα πολιτικῆς ὑπάρξεως. Ἡ Ἰονικὴ δημοκρατία παρῆγεν εὐτυχῶς ἐλπίδας πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐκ τῶν κόλπων τοῦ σκότους ἐθεώρουν τὴν Πλειάδα ταύτην ὡς προμήνυμα λαμπρᾶς ἡμέρας ὑπὲρ ὀλοκλήρου τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον ἐν τῷ νέῳ συντάγματι τῶν

Ἴονίων νήσων διάθεσιν τινα εὐμενῇ τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τοιαύτας περιστάσεις ἢ μετάφρασις τοῦ Βεκαρίου ἀφιερωθείσα εἰς τὴν Ἴονικὴν δημοκρατίαν διεδόθη μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Κοραῆς ἐφημίσθη παρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς σοφὸς καὶ φιλόπατρις.

Ἐν τούτοις ἡ Εὐρώπη, καίτοι πολλῶν ὑπαρξάντων περιηγητῶν, ἡγνόει εἰσέτι τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κοραῆς, ἐν ὑπομνήματι, ἐπιγραφομένῳ «Ὑπόμνημα περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, *De l'état actuel de la civilisation en Grèce,*» ἐγνωστοποίησε πρῶτος αὐτὸς τὴν ἀφοσίωσιν ταύτην τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰς προόδους αὐτοῦ πρὸς νοητικὴν κατάστασιν πολὺ τελειοτέραν παρ' ὅσον ἐνόμιζον αὐτήν. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, συντεθὲν γαλλιστὶ καὶ μεταφρασθὲν εἰς τὴν νεοελληνικὴν, ἐκυκλοφόρει πανταχοῦ ἐν Ἑλλάδι καὶ διήγειρε τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἀμφίβαλλον, ὡς ἀμφιβάλλουσιν οἱ ἀναρρώσαντες εἰς τὰς ἀνακτωμένας αὐτῶν δυνάμεις.

Μετὰ τὴν ἐκδόσιν τῶν «Αἰθιοπικῶν» τοῦ Ἡλιοδώρου ὁ Κοραῆς ὡς ἄξιος ἀνὴρ τοῦ αἵωνος καὶ ἀνώτερος τῆς ματαιότητος συγγρα-

φεὺς ἤρξατο τῆς ὠραίας ἐκδόσεως τῆς « Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης » εἴτε συλλογῆς ἀρχαίων ἐλληνικῶν συγγραμμάτων τυπωθείσης δαπάνῃ τῶν Ζωσιμάδων ἀδελφῶν. Οἱ δύο πρῶτοι τόμοι ἐμπεριέχουσι τὰ πονήματα δύο περιφήμων συγγραφέων, ὧν ὁ μὲν Ἰσοκράτης ἦτο δοκιμώτατος ῥήτωρ καὶ ἐνάρετος πολίτης, ὁ δ' ἕτερος, δηλ. ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ὑπῆρξε συγγραφεὺς δευτέρας τάξεως ὡς πρὸς τὴν φιλολογικὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἄξιος διὰ τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ αἰῶνος τοῦ Φωκίῳνος καὶ Ἐπαμινώνδα. Ὁ Ἰσοκράτης διὰ τὸ ἐναρμόνιον ὕφος, τὴν ῥητορικὴν ἱκανότητα καὶ τὰς πλήρεις χαρίτων καὶ αἰσθήματος φράσεις ἀπέβη ἄξιος τοῦ θαυμασμοῦ τῶν χρόνων αὐτοῦ· ἂν δέ ποτε ἐκπίπτῃ εἰς κατάχρησιν τῆς ῥητορικῆς, οὐχ ἦττον ὁμως τὰ συγγράμματα αὐτοῦ μένουσιν ὑπόδειγμα τῆς φιλοκαλίας καὶ κομψότητος, πολὺτιμὸς τις πηγὴ διὰ τοὺς νομοθέτας, ῥήτορας καὶ πολίτας πάντων τῶν αἰώνων καὶ τόπων. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ὁ Κοραῆς ἀρχόμενος ἔργου ἰδίως ἀφιερωμένου εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων Ἑλλήνων καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐμπνεύσῃ πρὸς αὐτοὺς συγχρόνως ὑψηλὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἐφεσιν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, προέκρινε παντὸς

ἄλλου συγγράμματος τοὺς « Λόγους τοῦ Ἰσοκράτους. » « Οἱ Παράλληλοι βίοι » ἐπονται εὐ-
θύς. Ὁ Πλούταρχος, οὗτινος πατρίς ἦτο ἡ Χαι-
ρώνεια, τάφος τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων,
ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ τὸ μόνον τέ-
κνον, ὃπερ ἐσχέπτετο περὶ Ἑλλάδος τῆς μητρὸς
αὐτοῦ· ἠθέλησε δὲ ὅτε ἔγραφε τοὺς « Παραλλή-
λους βίους » νὰ δείξῃ πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οἵ-
τινες εἶρπον πρὸ τῶν νικητῶν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι
Ῥωμαῖοι μόλις ἦτο δυνατόν νὰ συγκριθῶσι
πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα
ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐκοσμοῦντο τότε δι' ἀτόπων
προσηγοριῶν ὡς θεοὶ καὶ σεβαστοί.

Ὁ Κοραῆς ἀνέμιξεν εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ
Ἰσοκράτους καὶ Πλουτάρχου ἐξηγητικὰς ση-
μειώσεις καὶ προλεγόμενα, ὅπου δεικνύεται συγ-
χρόνως φιλόσοφος, φιλολόγος καὶ πατριώτης.
Οἱ προοιμιώδεις λόγοι αὐτοῦ στρέφονται εἰς
τὴν σπουδὴν καὶ τὴν τελειοποίησιν, ἧς ὑπάρχει
ἐπιδεκτικὴ ἡ νεωτέρα ἡμῶν διάλεκτος, τὴν
κρίττονα μέθοδον τοῦ γράφειν γραμματικὰς
καὶ διδάσκειν τὴν νεολαίαν, τὸν τρόπον τοῦ
ἀναγινώσκειν ὠφελίμως τοὺς συγγραφεῖς, τὰ ἐκ
τῆς ἐμπειρικῆς καὶ θετικῆς φιλοσοφίας φῶτα καὶ
τὰ χρέη, ἅτινα ὀφείλουσι νὰ ἐκπληρώσωσι πρὸς

τὴν πατρίδα οἱ Ἕλληνες πάσης ἡλικίας καὶ παντός ἐπαγγέλματος. Αἱ συμβουλαι αὗται τοῦ Κοραῆ ἐκφραζόμεναι μετὰ ἀπλοϊκῆς εὐγλωττίας, ἐπιστηριζόμεναι δὲ εἰς προφανεῖς λόγους καὶ πιστοποιούμεναι διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὑπολήψεως πρὸς τὸν συγγραφέα διήγειρον παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν, ὅσοι ἠδύναντο νὰ ἀναγινώσκωσι ταύτας, ἀποτελέσματα μέγιστα. Εἰς μάτην ἡ δικησιοσοφία ὑψοῦτο κατὰ τῶν ἀληθῶν τούτων δυνάμεων· εἰς μάτην δὲ καὶ οἱ γέροντες γραμμοτοκύφωνες σχολείων τινῶν ἀντέτταν πρὸς αὐτὰς ἀντίστασιν τινα ἰσχυρογνώμονα. Διότι αἱ καινοτομίαι αὗται ἠξιοῦντο παντοῦ εὐμενοῦς ὑποδοχῆς. Τόσον τὸ ἔθνος ἦτο τότε προκεχωρημένον, τὰ δὲ πνεύματα ἦσαν ἐλεύθερα προλήψεων!

Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ὡς ἐγνωμοδότει ὁ Κοραῆς, ἐπεχείρησαν τὴν σύνθεσιν λεξικοῦ τινος ἐντελοῦς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Ὁ πρίγκηψ Δημήτριος Μουρούζης ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου, μετ' αὐτοῦ δὲ συνεργάσθησαν Γκίγκας, Βλαστός, Βάμβας, Ψωμάκης, Λογάδης, Παῖσιος, Πλάτων καὶ Σπυρίδων Βαλέτας. Τὸ λεξικὸν τοῦτο ἐπεγράφετο «Κιβωτός τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.» Ἀλλ' ἡ

ἐκτύπωσις αὐτοῦ διεκόπη ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καταστροφῶν. Πρὸ τινων ὅμως ἐτῶν τότε ἦτο ἐκδεδομένον καὶ τὸ ὠραῖον Λεξικὸν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀνθίμου Γαζῆ.

Πεπεισμένος περὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ἣν αἱ συμβουλαὶ αὐτοῦ ἐνήργουν εἰς Ἑλλάδα, ὁ Κοραῆς ἐδιπλασίαζε τὰς δυνάμεις καὶ ἐξηκολούθει ἄνευ διακοπῆς τὰς ἐκδόσεις τῶν δοξίμων Ἑλλήνων συγγραφέων προσθεὶς προλεγόμενα καὶ σημειώσεις. Μετὰ τοὺς βίους τοῦ Πλουτάρχου ἐνεφανίσθησαν ὁ Πρόδρομος, ἡ ποιχίλη ἱστορία τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τ' ἀποσπάσματα τοῦ Ἡρακλείδου καὶ Νικολάου Δαμασκηνοῦ. Ὡς φιλοπονώτατος πάντοτε ἐξέδωκεν ἔπειτα τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου, τὴν γεωγραφίαν τοῦ Στράβωνος, τὰ πρῶτα βιβλία τῆς Ἰλιάδος καὶ τὴν ἐκδοσιν τῶν ἀστείων τοῦ σχολαστικοῦ Ἱεροκλέους. Οἱ νέοι Ἕλληνες ἐκπαιδευθέντες ἐν τοῖς γυμνασίοις Κυδωνιῶν, Χίου, Σμύρνης, Βουκουρεστίου καὶ Ξηροκρήνης, μετέβησαν εἰς Εὐρώπην καὶ πρὸ πάντων εἰς Γαλλίαν, ἐλκυόμενοι ὑπὸ τῆς φήμης τοῦ Κοραῆ. Οἱ πλείστοι δ' αὐτῶν ἀπέβησαν σπουδαῖοι ἄνδρες ὡς ὁ Κούμας, Βάμβας, Τυπάλδος, Ἱατρόπουλος, Οἰκονόμος, Πίκολος, Κλωνάρης, Νικολόπουλος, Φω-

τίλας, Δημήτριος καὶ Μιχαὴλ Σχινᾶς, Πολυχρονιάδης, Βογορίδης, Λιθέριος, Κοκκινάκης, Ἀσώπιος κτλ. Οἱ μὲν τούτων ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πατρίδα, μετέσχον τῶν κοινῶν κινδύνων καὶ τῆς ἐπικρατούσης ἀθλιότητος τῶν συμπολιτῶν, οἱ δὲ ἀπεβίωσαν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς τιμῆς, ἣ ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ὑπερβάλλοντας κόπους καὶ τὴν φθορὰν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπιδημιῶν· τινὲς ὅμως διέτριβον ἐν τῷ μέσῳ τῆς σοφῆς Εὐρώπης κρατούμενοι ὑπὸ κατεπειγουσῶν περιστάσεων, ἣ ἐπιθυμοῦντες νὰ τελειοποιηθῶσιν ὡς σπουδασαί.

Μέχρι τοῦ Κοραῆ οὐδὲν ὑπῆρχε σύστημα πρὸς καθαρισμὸν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης. Πᾶς συγγραφεὺς ἔγραφεν ἄνευ ἀρχῆς τινος σταθερᾶς κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ γνώμην καὶ καθ' ἃς εἶχε γνώσεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος οἱ λόγιοι Ἕλληνες, προβαίνοντας τοῦ πολιτισμοῦ, συνειδὸν τὴν ἀνάγκην νὰ διορθώσωσι φιλοσοφικῶς τὴν καθομιλουμένην καὶ ἐπέστησαν ἰδιαιτέραν εἰς τοῦτο προσοχήν. Κατὰ δυστυχίαν ἐντὸς ὀλίγου διεφώνησαν ὡς πρὸς τὸν τρόπον, ὥστε σχεδὸν ταυτοχρόνως ἐφάνησαν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τρία ἀρχικὰ συστήματα μετὰ πικρίας ἀντιμαχόμενα.

Τὸ πρῶτον εἶχεν ἀόριστον τινα ἰδέαν πλουτισμοῦ τῆς ὑπαρχούσης γλώσσης διὰ εἰσαγωγῆς λέξεων καὶ σχηματισμῶν γραμματικῶν, οἵτινες μεταβλήθησαν βαθμηδόν, ἢ καὶ ὁλοκλήρως ἐξέλιπον. Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὁ ἑλληνικὸς λόγος ἀπέβαινε μίγμα ἀρχαίων λέξεων καὶ διεφθαρμένων, ἢ χυδαίων ἐκφράσεων. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ συστήματος τούτου, ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Νεόφυτον Δοῦκαν, εἶχον ὡς τύπον περιφήμους τινὰς συγγραφεῖς, οἷον τὸν Μελέτιον, τὸν Θεοτόκην καὶ πρὸ πάντων τὸν Εὐγένιον. Ὁ Κοραῆς ὁμῶς προσέβαλεν ἀναφανδὸν τὸ ὕφος τοῦτο οὐ μόνον διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ μυκτηρισμοῦ ὡς ἀποκαλέσας αὐτὸ μακαρονισμόν.

Κατὰ τὸ δεύτερον σύστημα ἐγράφετο ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ, ὡς καὶ ὁμιλεῖται, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης μεταβολῆς, οὔτε κατὰ τὴν παραδοχὴν τῶν λέξεων, οὔτε κατὰ τὰς διαφοροὺς αὐτῶν ἐναλλαγὰς, ἢ τοὺς σχηματισμούς. Ἀρχηγὸς τοῦ συστήματος τούτου ὑπῆρξεν ὁ νομοδιδάσκαλος Καταρτζῆς. Ὡς λόγιος αὐτὸς ἤθελε νὰ καταστήσῃ κοινὰ, εἴτε δημοτικὰ τὰ ὄργανα τῆς παιδείας ὡς εὐκατάληπτα εἰς ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῆς γνώμης

αὐτοῦ συνέταξε δύο πραγματείας καὶ μίαν γραμματικήν.

Μετὰ τὸν Καταρτζήν, εἰς τῶν πρωτίστων συνηγόρων τοῦ συστήματος τούτου ἦτο Δανιήλ ὁ Φιλιππίδης, ὅστις μετέφρασε κατ' αὐτὸ τὴν Λογικὴν τοῦ Κονδυλιάκου καὶ τὴν Ἀστρονομίαν τοῦ Λαλάνδου. Ἀλλ' ὁ καταστήσας μάλιστα αὐτὸ εὐχρηστον ὑπῆρξεν ὁ λυρικός ποιητὴς Ἀθανάσιος Χριστόπουλος. Διότι παρεδέχθη μὲν πάσας τὰς ἰδέας τοῦ Καταρτζή, ἔδωκεν ὁμως αὐταῖς στερεωτέρας βάσεις. Μὴ συνηγορῶν τῷ ὄντι ὑπὲρ τῆς ἀπλῆς παραδοχῆς τῆς ἀπλοελληνικῆς, ἠθέλησε προσέτι νὰ ἀποδείξη ὅτι αὕτῃ ἦτο μία ἐκ τῶν πολυαρίθμων διαλέκτων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Ὅθεν συνέταξε γραμματικὴν Αἰολοδωρικὴν, ἐν ᾗ δι' εὐφυοῦς ἐκλογῆς παραδειγμάτων ἐπεμελήθη ν' ἀποδείξη ὅτι αἱ φαινόμεναι μεταλλάγαι τῆς νεοελληνικῆς ἦσαν μόνον σχήματα προκύψαντα ἐκ τῶν διαλέκτων Δωρικῆς καὶ Αἰολικῆς. Ὡς ποιητὴς ἀξίεραστος καὶ ἔχων εὐθυμον φαντασίαν ὁ Χριστόπουλος διὰ τοῦ θελγέτρου τῶν στίχων αὐτοῦ εἴλκυε πρὸς ἑαυτὸν ἅπαντας. Ἡ ἐλαφρὰ ποίησις, ἥτις ἐκφράζεται φυσικῶς καὶ ἀπορρίπτει πᾶν χωρίον δύσκολον διὰ τὴν ἀχρηστίαν, ὑπε-

στήριζε τὰς θεωρίας τοῦ Χριστοπούλου, ὥστε αἱ Ἀνακρεόντιαι αὐτοῦ ὥδαί εἰς ὕφος κοινὸν ἀπέβησαν πρὸς πάντας τοὺς Ἑλληνας ἀντικείμενον θαυμασμοῦ καὶ θελγήτρων. Διότι καὶ αἱ γυναῖκες ἐνέκρινον τὸ σύστημα τοῦτο οὐχὶ διὰ φιλολογικῶν διατριβῶν, ἀλλ' ὡς ἀναγινώσκουσαι ἀσμένως τὰ ποιητικὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ τούτου. Ὅσοι ὁμῶς ἠθέλησαν ὕστερον νὰ μιμηθῶσι τὸ ἀπλοῦν καὶ δημῶδες ὕφος τοῦ Χριστοπούλου, ὡς μὴ ἔχοντες μήτε τὸ πνεῦμα, μήτε τὴν παιδείαν αὐτοῦ, περιέπεσον εἰς ὕφος ἀγοραῖον καὶ τατριμμένον, καθ' οὗ διηγέρθησαν πάντες οἱ πεπαιδευμένοι καὶ φιλόκαλοι ἄνδρες, οἵτινες ἐπεθύμουν ἀληθῶς τὴν βελτίωσιν τῆς γλώσσης ἀπαλλακτομένης ἐκ τῆς διαφθορᾶς, εἰς ἣν ἐξέπεσε.

Τοιαύτη ἀβεβαιότης ἐπεκράτει κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἐν τῇ γραμματικῇ, ὥστε οὐδὲ κανόνες ὑπῆρχον σταθεροί, οὐδὲ γενικὴ καὶ ἐθνικὴ τις ἀρχή. Ὅθεν ὁ Κοραῆς ἰδὼν τὸν κίνδυνον τῆς γλώσσης καὶ τὰς σπουδαίας ἐναντιότητας, ὅσας ἐπέφερον αἱ μανιώδεις περὶ τούτου διενέξεις τῶν φιλολόγων, εὔρε μέσον ὅρον ὡς θεραπείαν τῶν πρωτίστων καταχρήσεων διότι συνεβούλευσε νὰ γράφηται ἡ γλῶσσα διὰ τρόπου τινὸς συνάμα

ὀρθοῦ καὶ καταληπτοῦ, ὡς εὐαρέστου πρὸς τοὺς σοφοὺς καὶ τὸν λαόν. Εἶχε δὲ ὡς ἀρχὴν νὰ καθαρίσῃ μὲν ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν μὴ εἰσάγων σχηματισμοὺς τινὰς ἀρχαίους, οἵτινες πολὺ αὐτῆς ἀπεμακρύνοντο, νὰ ἐξορίσῃ δὲ τὰς ξένας λέξεις ἀντικαθιστῶν, εἰ δυνατόν, ἐλληνικὰς λαμβανομένας εὐλαβῶς ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς φιλολογικῆς γλώσσης· σκοπῶν προσέτι ν' ἀποφύγῃ τοὺς γαλλισμοὺς, ἰταλισμοὺς καὶ γερμανισμοὺς εἰσαχθέντας εἰς τὴν νεοελληνικὴν διὰ τῶν πολυαριθμῶν μεταφράσεων.

Τὸ σύστημα τοῦτο, οὗ τινος ὁ Κοραῆς ἔδωκε τὸ πρῶτον παράδειγμα, ταχέως εἴλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους· ἀλλ' εἶχεν, ὡς πᾶσα σπουδαία ὁπωσδήποτε καινοτομία, ἐνθουσιώδεις τινὰς ὁπαδοὺς, ὡς καὶ ἀκαθέκτους ἄλλους φιλοκατηγόρους. Οἱ ἐν Ἑλλάδι ὁμως ὁπαδοὶ τοῦ Κοραῆ διέστρεψαν τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ δι' ὑπερβολῶν καὶ καταχρήσεων. Καθότι οὗτοι κατέκλυζον τὴν Ἑλλάδα διὰ συγγραμμάτων γεγραμμένων εἰς ὕψος λόγου ἀκατάληπτον, οὗ τινος τὰς παραδόξους καὶ ἀσυνήθεις ἐκφράσεις οὔτε ἀρχαῖοι, οὔτε νεώτεροι συγγραφεῖς ποτε μετεχειρίζοντο. Τὸ δὲ κακὸν προὔχωρησε κατ' ἐκάστην ἐπὶ τὸ χεῖρον, ὥστε οἱ γράφοντες

ἐδυσκολεύοντο νὰ ἐννοῶσιν ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια αὐτῶν συγγράμματα νὰ καταλαμβάνωσι. Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τῷ 1812 συνέταξα καὶ ἐγὼ κωμωδίαν τινὰ κατ' αὐτῶν ἐπιγραφομένην «Κοραχιστικὰ τῶν σοφῶν.» Ὁ σκοπὸς μου ἦτο οὐχὶ νὰ προσβάλω τὸ σύστημα τοῦ Κοραῆ, ἀλλὰ ν' ἀποδείξω τοὺς παραλογισμοὺς ἐκείνων, οἵτινες αὐτὸ παρεμόρφωσαν. Ἀγαθὴ τύχη! τὸ σύγγραμμά μου ἐχρησίμευσε· διότι ὡς ὄπλον ἀστείμου ἀνέστειλε τὰς προόδους τῆς γελοιώδους ἐπιδημίας ἐκείνης.

Ὁ καιρὸς ἐστερέωσε τὸ σύστημα τοῦ Κοραῆ. Διότι οἱ φρόνιμοι ἄνδρες ἐδέχθησαν αὐτὸ ἐκτὸς μικρᾶς τινος μερίδος. Ἐκτοτε ἡ γλῶσσα ἀνέπτυσεν ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἀληθῶς ἐλληνικὴν ὠραιότητα καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν μάλιστα πολλὴν καθαρότητα καὶ κομψότητα. Μὴ φανταζώμεθα ὅμως ὅτι μόνος ὁ Κοραῆς ἐνίσχυσε τὰς προόδους ταύτας. Διότι ἀδικοῦμεν, ἂν παραβλέψωμεν καὶ ἄλλους, οἷον τοὺς ἀδελφοὺς Οἰκονόμους, Βάμβαν, Γαζῆν, Ἀργυρόπουλον, Χρησταρῆν, Ἰατρόπουλον, Πολυχρονιάδην, Πίκολον καὶ Ἀσώπιον. Ἐπειδὴ πάντες οἱ σοφοὶ οὗτοι συνήργησαν διὰ τῶν συγγραμμάτων ὅπως λάβῃ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα τὸν

βαθμόν τῆς βελτιώσεως, ὅστις αὐτὴν διακρίνει σήμερον.

Ὁ Κοραῆς, ἂν καὶ ἔζη ἐν ξένῃ καὶ ἀπομεμαρυσμένη γῇ, προεῖδεν ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἢ εἰς τὰ ὄπλα πρόσκλησις ἤχοῦσα ἐκ τοῦ κόλπου τῶν λυκείων τῆς Ἑλλάδος, ἐμελλε νὰ ἀντηχήσῃ πανταχοῦ διὰ κραυγῶν ἐκδικήσεως καὶ ἐλευθερίας. Καί τοι δὲ προβεβηκώς ἤδη τὴν ἡλικίαν ὁ γέρων οὗτος ἔγραφε νύκτα καὶ ἡμέραν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, συνεβούλευε πολυπλασιασμόν τῶν σχολείων καὶ διεύθυνε τὴν σύστασιν αὐτῶν διὰ τοῦ καταλλήλου τρόπου πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας. Γυμνάσια πρώτης τάξεως ἦσαν τότε τὸ τῶν Κυθωνιῶν, τῆς Σμύρνης, τῆς Χίου, τῆς Ξηροκρήνης, τοῦ Βουκουρεστίου, τοῦ Ἰασίου, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἄπαντα ταῦτα τὰ σχολεῖα διωργανισμένα ἀρμοδίως διευθύνοντο ὑπὸ ἐπιτηδείων καθηγητῶν· ἀλλὰ τὸ λύκειον τῆς Χίου ὑπερέβαιnen ἅπαντα τὰ ἄλλα καὶ ἠδύνατο νὰ ἐναμιλλᾶται πρὸς τὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης· διότι εἶχε δεκατέσσαρας καθηγητάς, ἐξ ὧν γνωστότατοι ἦσαν ὁ Βαρδαλάχος, Βάμβας, Τσελεπῆς, Νικόλαος Πίκολος καὶ Ἰούλιος Δαβίδ, υἱὸς τοῦ ὁμοβέροιας νόμου ζωγράφου κλπ. Ἡδὴ ἡ δημοσία ἐλευθε-

ριότης (ἥς οἱ κατάλογοι ἔφερον πάντοτε τὸ ὄνομα τοῦ γενναίου Βαρβάκη) ἐπροίχισε τὸ πανεπιστήμιον τῆς Χίου διὰ πλουσίας βιβλιοθήκης καὶ τυπογραφείου. Τότε πολλά συγγράμματα εἶδον τὸ φῶς. Τότε ἐγένετο σκέψις καὶ περὶ ἐκδόσεως φιλολογικῶν ἐφημερίδων. Τότε ἐπραγματοποιοῦντο αἱ ἐλπίδες τῶν Χίων καὶ τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Κοραῆ. Αἴφνης ὁμως ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις.... Ἡ Χίος κατεστράφη ἐλεεινῶς, οὕτω δὲ οἱ βάρβαροι κατερήμωσαν τὴν πλουσιωτάτην, τὴν πολυανθρωποτάτην, τὴν μάλισα πεπολιτισμένην καὶ ὠραιοτάτην νῆσον τοῦ ἐλληνικοῦ πελάγους. Ὅθεν πενθοῦσα ἡ φιλανθρωπία ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἐξέβαλε στεναγμούς διακοπτομένους ὑπὸ φωνῶν ἐκδικήσεως.

Ἐκτὸς τῶν γυμνασίων τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχον ἔτι πολλά ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τινὰς ξένας χώρας. Αἱ πόλεις π. χ. Βενετία, Τεργέστη, Λιβουρνον, Βιέννα, Ὀδησσός, Ἰάσιον καὶ Βουκουρέστιον εἶχον ἐλληνικὰ σχολεῖα μᾶλλον, ἢ ἥττον σπουδαῖα.

Ἡ πόλις Βενετία, πάλαι ποτὲ ἀντίζηλος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ χρήσιμος πρὸς τὰ λείψανα τῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τὴν ἀλωαὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διετήρησε μέχρι τῆς ἡμέρας ταύ-

της τὴν ἐκκλησίαν, τὸ τυπογραφεῖον καὶ τὸ γυμνάσιον, ἅπερ οἱ Ἕλληνες ἀρχήθεν εἶχον. Εἷς τῶν καθηγητῶν, ὁ Σπυρίδων Βλαντῆς, κατέστη ἤδη γνωστὸς διὰ τινων λεξικῶν αὐτοῦ.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κατεστάθη ἐν Τεργέστη ἀποικία τις ἐλληνικὴ διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ὁμήρου ἐκ Σμύρνης, μετ' ὁλέγον δὲ ἀνηγέρθη καὶ ἐκκλησία ἐλληνικὴ καὶ γυμνάσιον, ὅπερ μεταξὺ τῶν καθηγητῶν εἶχε καὶ τὸν Ἀσώπιον, ἓνα τῶν διασημοτάτων συγγραφέων Ἑλλήνων κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους.

Οἱ μεγαλέμποροι Ἕλληνες τῆς πόλεως Λιθούρνου συνέστησαν ὡσαύτως σχολεῖον διὰ τῆς γενναιότητος καὶ τοῦ ζήλου τῶν κυρίων Πατρινοῦ, Παναγιώτου Πάλλη, Μωσπινιώτη, Ῥοδοκανάκη καὶ Σπανιωλάκη. Ὁ κύριος Πάλλης τιμᾶται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν διὰ τὴν ποιητικὴν εὐφυίαν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀγγελικῆς Πάλλη ἐχούσης καὶ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ αὐτοσχεδιάζειν στίχους.

Ἡ Βιέννα περιέχει δύο ἐλληνικάς ἐκκλησίας, τὴν μὲν τῶν ἐντοπίων, τὴν δὲ τῶν ξένων ἐπιδημούντων Ἑλλήνων. Πάντοτε ἡ πρωτεύουσα αὕτη εἶχεν ἐλληνικά τυπογραφεῖα καὶ σχολεῖον

διευθυνόμενον ὑπὸ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, οἷον τῶν ἀδελφῶν Καπετανάκη, Ἀλεξανδρίδου, Γοβδελά, Ἀθανασίου Σταγειρίτου, Ἀνθίμου Γαζή, Θεοκλήτου Φαρμακίδου καὶ Κοκινάκη.

Ἡ Ὀδησσὸς ὑπάρχει σχεδὸν ἑλληνικὴ ἀποικία. Ἡ πόλις αὕτη ἤχμαζεν ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῇ προστασίᾳ τοῦ δουκὸς Ῥισχελιέως.* Τὸ γυμνάσιον αὐτῆς ἦτο καλῶς διωργανισμένον, εἶχε δὲ καὶ θέατρον, ἐν ᾧ παριστάνοντο ἀπλοελληνικαὶ τραγωδίαί. Ἐκ τῶν ὑποκριτῶν αὐτοῦ ὁ ἐξ Ἰθάκης Δρακούλης, ὅστις ἀνεφάνη κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον εἰς τῶν ἡρώων τοῦ ἱεροῦ λόχου, ἐτιμήθη διὰ τὰ προτερήματα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κόμητος Λαγγερῶνος (Langeron) διαδόχου τοῦ Ῥισχελιέως (Richelieu).

Τὰ σχολεῖα τοῦ Ἰασίου καὶ Βουκουρεστίου παρήγαγον τοὺς Πιχόλους, Ἀθανασίους Βογορίδας, Μιχαήλους Σχινᾶ, ἀδελφοὺς Μεϊδάνη καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ὁ τελευταῖος Ἕλλην ἡγεμῶν τῆς Μολδαβίας, Μιχαήλ Σοῦτσος, συνέστησεν ἐν Ἰασίῳ σχολεῖον ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, ἀναδείξας διευθυντὴν αὐτοῦ τὸν Φίλιππουπολίτην Κλεόβουλον. Ὁ Σοῦτσος κατέβαλλεν ἐκ τῆς

* Ἰδε Dictionnaire de la conversation εἰς τὴν λέξιν Richelieu. Σ. Μ.

ἐτησίας αὐτοῦ ἐπιχορηγήσεως τὸ ἥμισυ τῶν ἐν-
αυσίων δαπανημάτων τοῦ καταστήματος τούτου.

Τοιαύτη ἦτο πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ κατὰ-
σας τῶν ἐλληνικῶν σχολείων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ.
Ὑπολείπεται ἤδη νὰ ἐπιβλέψωμεν εἰς τὸ μονα-
δικὸν ἐν Ἑλλάδι πανεπιστήμιον τῆς Κερκύρας.

Ἡ τοπογραφικὴ θέσις τῶν Ἰονίων νήσων ἀνέ-
δειξεν αὐτὰς ἀνέκαθεν μέρος συμφυὲς τῆς Ἑλ-
λάδος. Ἐπὶ τῆς περιφήμου ἐκστρατείας κατὰ
τῆς Τρωάδος ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς βασιλεὺς τῆς Ἰθά-
κης, Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας διαπρέπει με-
ταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἡρώων. Ὁ βασιλεὺς τῆς
Κερκύρας, ἡ μᾶλλον τῶν ἀρχαίων Φαιάκων,
ἠκροᾷτο ἡδέως τοῦ ποιητοῦ Δημοδόκου ἐγκωμι-
άζοντος τοὺς νικητὰς τοῦ Ἰλίου. Ἡ νῆσος Λευ-
κάς ἐδοξάσθη διὰ τοῦ πάθους τῆς θείας Σαφροῦς.
Τὰ Κύθηρα ὑπῆρξαν ἡ πατρίς τῆς Ἀφροδίτης.
Ἡ μυθολογία καὶ ἡ ἀρχαία ἱστορία τῆς Ἑλλά-
δος μαρτυροῦσιν ὡς ὁμοπάτριδας τοὺς Ἑπτα-
νησίους καὶ τοὺς ἄλλους κατοίκους τῆς κυρίως
ὀνομαζομένης Ἑλλάδος. Ὑστερον μετέσχον καὶ
οἱ Ἑπτάνησιοι τῶν διχονοιῶν, αἵτινες κατεσπά-
ραξαν τοὺς κόλπους τῆς κοινῆς πατρίδος, ὥστε
ἀπὸ τῆς Κερκύρας ἀνέλαμψεν ὁ πρῶτος σπινθὴρ
τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὡς τὸ ἐπίλοιπον

τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἐπτάνησος ὑπέστη τὸν τυραννικὸν ζυγὸν τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας διαρκούσης, ἔπεσεν εἰς τὸ σκότος, ὅπερ ἐκάλυπτε τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἥς μόνον, ἡ πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολις διετῆρει ἐτι λαμπρότητά τινα· ἀνεδείχθη δὲ ὅπως οὖν μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Βενετίας, ἥτις καταφρονούσα τὴν μηδαμινότητα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἐξήγαγεν ἐκ τῶν στενῶν αὐτῆς τεναγῶν ἀπειραρίθμους στόλους καὶ κατέλαβε πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἐπτάνησος αὐτοπροαιρέτως καὶ εὐχαρίστως τότε ἀνεγνώρισε τὴν ἀρχὴν τῶν Βενετῶν· οὗτοι δὲ δεξάμενοι τὴν αἴτησιν αὐτῆς παρεχώρησαν ἀξιόλογα προνόμια.

Ἡ Ἐπτάνησος ὑποτεταγμένη εἰς τὴν δημοκρατίαν τῆς Βενετίας ἀπηλλάγη τῶν λεηλασιῶν, αἱ ὑπέστησαν αἱ νῆσοι Κύπρος, Κρήτη καὶ Ῥόδος, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Εὐβοία καὶ ἡ Πελοπόννησος, αἵτινες ὑπέπεσον εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Σουλτάνων. Ἡ κυβέρνησις τῆς Βενετίας, ὡς πᾶσαι αἱ δεσποτικαὶ κυβερνήσεις, ἔτεινε μὲν εἰς τὴν διαφθοράν τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ διετῆρει τοῦλάχιστον τὸ φαινόμενον προστατευτικῆς τινας κυβερνήσεως· ἐνῷ δὲ οἱ Ἀρμόσται μετεχειρίζοντο

μυρίους τρόπους πρὸς μαλθάκωσιν τῶν ἡθῶν τῶν νησιωτῶν, ἡ δημοκρατία καθίστα καὶ ἐν τῇ Βενετία ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ τυπογραφεῖα, ὅθεν ἐξήρχοντο πολυάριθμα συγγράμματα φιλολογικὰ τε καὶ ἠθικά. Δυστυχῶς ἡ κυριαρχικὴ γλῶσσα ὑπερτερεῖ καὶ προτιμᾶται πάντοτε παρὰ τοῖς ὑπηκόοις. Ὅθεν οἱ Ἑπτανήσιοι ἐσπούδαζον ἰδιαιτέρως τὴν ἰταλικὴν ὡς γλῶσσαν τῆς Κυβερνήσεως, ἡ δὲ ἑλληνικὴ κατέστη δευτερεύουσα κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ ὡς δημῳδῆς κατεφρονεῖτο.

Ἀλλὰ καθὼς τὸ στέλεχος γηραιᾶς δρυὸς κοιλαίνεται ὑπὸ τῆς πολυετίας, προσεβλήθη καὶ ἡ βενετικὴ δημοκρατία ὑπὸ τῆς καταγιγῶστος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι κατακτηθεῖσαι παρὰ τοῦ δικτάτωρος τῶν Γάλλων ἐπὶ τῆς κυριαρχίας ταύτης, οὐδὲν ἔσχον κανονικόν, οὐδὲ στερεὸν σύστημα. Μετ' ὀλίγον ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥωσσία ὠθούμεναι ὑπὸ τῶν κατοίκων ἠνάγκασαν τοὺς Γάλλους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς νήσους, πολιτικὴ δέ τις πρόσκαιρος ἐπέβαλεν αὐταῖς τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα (τῷ 1800). Ἀλλὰ ταυτοχρόνως σχεδὸν οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ συνδυασμοὶ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐπανάφερον στρατεύματα Ῥωσσιακὰ εἰς τὴν Ἑπτανήσον τῷ 1803. Τότε ἡ Ῥωσσία κηρύξασα τὸν

πόλεμον κατὰ τῆς ὑψηλῆς Πύλης κατήργησε τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου ὡς κυριάρχου τῆς Ἰονικῆς δημοκρατίας.

Ἐν μέσῳ τῶν τοιούτων πολιτικῶν μεταβολῶν ἡ Ἐπτάνησος παρήγαγεν ἀθάνατον συμπολίτην τὸν κόμητα Ἰωάννην Καποδίστριαν, οὗτινος τὴν ἀξίαν κατέστησε γνωστὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Εὐρώπη. Τὸ στάδιον τοῦ ἐναρέτου τούτου διπλωμάτου ἤρξατο ἀπὸ ὑπουργοῦ τῆς Ἐπτανήσου. Ἐπὶ τῆς ὑπουργίας ταύτης διωργανίσθησαν ἐν Κερκύρᾳ τὰ πρῶτα καταστήματα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως· ἐσπούδασε δὲ μάλιστα ὁ εἰρημένος πολιτικός ἵνα διεγείρῃ παρὰ τοῖς συμπατριώταις αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας.

Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι τιμῶνται ἐπίσης καὶ διὰ πολλοὺς ἐξόχους λογίους, οἷον τὸν ἱππότην Μουσοξίδην καὶ τὸν Φόσκολον, οἵτινες προὔτίμησαν τὰς ἰταλικὰς μούσας, τὸν Ζαμπέλιον, τὸν Σολομόν καὶ τὸν Κάλθον ἐγνωσμένους διὰ τὰς ἑλληνικὰς αὐτῶν ποιήσεις, τὸν διδάκτορα Τυπάλδον, ἐξ οὗ προσδοκῶνται ἀξιόλογα συγγράμματα φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας. Οὕτω καὶ μετὰ τὰς πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ μεταλλαγὰς κυβερνήσεων καὶ συνταγμάτων ἴδο-

μεν καὶ εἰσέτι βλέπομεν ἄνδρας πλήρεις προτερημάτων ἀναφαινομένους ἐν τῷ ὡραίῳ κλίματι τῶν Ἰονίων νήσων.

Ἐν τούτοις οἱ Ῥῶσσοι, οἵτινες ἠθάνοντο ἀθέβαιον καὶ πρόσκαιρον τὴν κυριότητα αὐτῶν ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ, ἡσχολοῦντο μόνον περὶ τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πόλεμον, ὅστις ἐτελείωσεν εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Τιλσίτ (Tilsit), ὥστε δυνάμει αὐτῆς ἡ Γαλλία ἔλαβεν ἐκ νέου τὴν κατοχὴν τῶν Ἰονίων νήσων. Πλήρεις τότε κοινωνημάτων προθέσεων οἱ διοικηταὶ Γάλλοι ἐνησχολήθησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ζήλου τῶν ἐπιστημῶν, τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ἐν τῇ νέᾳ δημοκρατίᾳ. Ἄλλ' ὅπως πραγματώσωσι τὸν σκοπὸν τοῦτον διωργάνισαν συνεταιρισμὸν τινα πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ὀνομάσαντες αὐτὸν «Ἰονικὴν Ἀκαδημίαν» ὅπου τῷ 1807 καὶ ἐγένετο ἑναρξίς δημοσίων μαθημάτων. Ἀξιωματικοὶ τινες στρατιωτικῆς ὀχυρωματικῆς, μεταξύ δὲ τῶν ἄλλων καὶ οἱ πλοίαρχοι Αὐγουάτης καὶ ὁ Κάρολος Δουπὲν ἐδίδασκον ἐν Κερκύρᾳ τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστήμας, Ἕλληνες δὲ τινες προστεθέντες συνεπλήρωσαν τὴν διδασκαλίαν. Οὕτω π.χ. ὁ Δελβινιώτης ἐδίδασκε τὴν οἰκονομίαν, ὁ Μαυρομμάτης τὴν ἑλληνι-

κὴν φιλολογίαν, ὁ δὲ Γαγκάδης τὴν ἰατρικὴν.

Ἄλλ' ἅπασαι αὗται αἱ περιπέτειαι ὡς πρὸς τὰς Ἰονίους νήσους ἦσαν προοίμιον δυστυχοῦς πεπρωμένου, ὅπερ ἀνέμενεν αὐτάς. Διότι περι-
στοιχούμεναι ὑπὸ θαλάσσης ἐμελλε νὰ ἔχῃσι κύ-
ριον τὸν κρατοῦντα τὴν τρίαιναν τοῦ Ποσειδῶνος
λαόν. Ὅθεν ἡ σύνοδος τῶν Παρισίων παρέδωκεν
αὐτάς εἰς τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ
Μαίτλανδ διορισθεὶς λόρδος ἀρμοστής ἐπολι-
τεύετο κατὰ τρόπον εἰρωνικῶς ἀντίθετον πρὸς
τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως προστασίας. Ἄν καὶ
πολλὰ ὑπέσχετο ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἐπρο-
σπάθει δὲ ὁ κόμης Καποδίστριας καὶ ὁ λόρδος
Γυλφόρδος, ἡ ἀνέγερσις ὁμῶς τοῦ ἐλληνικοῦ
πανεπιστημίου ἀνεβλήθη ἐκ τῆς ἐθελοκαχίας
τοῦ Μαίτλανδ μέχρι τοῦ 1823, ὅτε ἐπὶ τέλους
ἐξετελέσθη ἐν Κερκύρα κατὰ ῥητὴν ἀπόφασιν
τοῦ κυρίου Κάνιγγ (Canning). Τότε ὁ λόρδος
Γύλφορδ ἀνηγορεύθη γραμματεὺς τῆς ἀκαδη-
μίας ταύτης. Ὁ εἰλικρινὴς οὗτος φίλος τῶν Ἑλ-
λῆνων εὐρὼν ὑποστήριγμα τὴν καλοκάγαθίαν
τοῦ λόρδου ἀνωτέρου ἀρμοστοῦ Κ. Φριδερίκου
Ἀδάμ, διωργάνισε τὸ κατὰστημα τοῦτο δι' ἐξαι-
ρέτου τινὸς τρόπου. Ὁ λόρδος Γυλφόρδος ἐζή-
τησεν, ἐξέλεξε, προσεκάλεσε τοὺς τότε ἀρίστους

καθηγητὰς, ἐνησχολεῖτο καθ' ἑκάστην νὰ βελτιώσῃ τὸν νέον τοῦτο πανεπιστήμιον, εἰς ὃ συν-
 ἑρβρυσαν πολυάριθμοι σπουδασταί. Γυμνάσιον
 δέ τι προπαρασκευαστικὸν ἦτο ὠρισμένον ὑπὲρ
 τῶν μειρακίων, ἅτινα ἐκεῖθεν μετέβαινον εἰς τὰς
 διαφόρους σχολὰς τῆς ἀκαδημίας. Οὐ μόνον ἡ
 Κέρκυρα εἴλκυσε οὕτω τὴν προσοχὴν τῆς κυ-
 βερνήσεως καὶ τῶν φιλελλήνων, ἀλλὰ λέγε-
 ται ὅτι καὶ ἡ Κεφαλληνία μέλλει ν' ἀποκτήσῃ
 ὡσαύτως ὅμοιον τι γυμνάσιον, καὶ ἐν ταῖς ἄλ-
 λαις δὲ νήσοις, ἰδίως μάλιστα ἐν Λευκάδι, συν-
 ἑστήσαν διάφορα ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα.

Ἄλλ' ἀφέντες ἤδη τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἑλ-
 λάδος ὡς ἀπηλλαγμένον τῶν ἀποβάσεων, τῶν
 εἰσβολῶν, τῆς αἰχμαλωσίας, τῶν πυρκαϊῶν καὶ
 τῆς ἐξολοθρευτικῆς λύσεως τῶν Τούρκων καὶ
 Ἀφρικανῶν, στρέψωμεν ἤδη τὰ βλέμματα ἡμῶν
 εἰς τὸ ὅλον τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς, ῥίψωμεν
 δ' ἐν τελευταῖον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ,
 ἐν ᾧ ἔτυχε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπαναστάσεως.

Περὶ τὰ προηγηθέντα τῆς ἀπελευθερώσεως
 ἡμῶν ἔτη αἱ πρόοδοι τοῦ ἔθνους ἦσαν τόσον
 ταχεῖαι, τὸ δημόσιον πνεῦμα ὑψώθη τοσοῦτον,
 ὥστε ὁ ἐξετάσας τὴν Ἑλλάδα πρὸ ἐνός ἔτους
 παρατηρητῆς μόλις ἐγνώριζεν αὐτὴν κατὰ τὸ

τὸ ἐπόμενον, οἱ δὲ μένοντες στάσιμοι Ἕλληνες, ἐφαίνοντο πρὸς τοὺς ἄλλους αὐτῶν συμπολίτας ὥς ἄλλοι Ἐπιμενίδαι βεβυθισμένοι εἰς βαθὺν ὕπνον. Τὸ ἱερατεῖον, πρῶτος καὶ πιστὸς θεματοφύλαξ τῆς γλῶσσης, συνετέλει πολὺ εἰς τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ εἰς τὴν κίνησιν ταύτην τῶν πνευμάτων. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων καὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν δεδομένην ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ἡμῶν θρόνου ὠθησιν εἰργάζοντο δραστηρίως περὶ τὴν μετάδοσιν τῶν γνώσεων ἐν Ἑλλάδι. Πανταχοῦ τὰ ἦθη ἱλαροῦντο καὶ ἐλάμβανον εὐρωπαϊκὴν τινα ἔμφασιν. Ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ διαφθαρεῖς ἐκ τῆς πολυχρονίου αἰχμαλωσίας ἀνυψοῦτο ὑπερῃφάνως. Οἱ νέοι ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἐκπαίδεύσεως καὶ ἀνεζήτουν αὐτὴν μετὰ ζήλου· ἐνεφανίζοντο ἤδη αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι· ἡ γλῶσσα ἐκαθαρίζετο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, διὰ τοῦ πολλπλασιασμοῦ τῶν σχολείων καὶ τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐφημερίδων· τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐβaine γενναίοις βήμασι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν.

Δη' Ἀλλὰ ποῖόν ἐστιν ἤδη κατὰ τὸ 1823-24 τὸ ἄσυλον τῶν ἐλληνικῶν Μουσῶν; Πάντες οἱ τόποι,

ὅπου κατώκουν, ἡρημώθησαν, πάντα τὰ σχολεῖα ἐμνηδενίσθησαν. Τί ἀπέβησαν τὰ γυμνάσια Σμύρνης, Κυδωνιῶν, Χίου, Ἰωαννίνων, Μεσολογίου, Κωνσταντινουπόλεως κλπ.; Ὅποια ἡ τύχη τῶν καθηγητῶν; Οἴμοι! πάντες σχεδὸν ἀπώλονται θύματα γενόμενοι τῆς ἀθλιότητος, τῶν ἐπιδημιῶν, ἢ τῆς λύσσης τῶν βαρβάρων.

Ἄρα σήμερον πῶς διανοηθῶσιν οἱ Ἕλληνες φιλολογικὰς σπουδὰς; Πῶς ἀπὸ ἐξ ἡδὴ ἐτῶν ἐν μέσῳ φρικτοτάτων κινδύνων βλέποντες τὴν πατρίδα σκληρῶς ἀκρωτηριαζομένην, δύνανται νὰ διατηρήσωσιν ἔτι ὅ,τι μόνον λαμπρύνει τὴν ζωὴν καὶ κοσμεῖ τὴν κοινωνίαν; Ἡ γλῶσσα τοῦ δεινῶς πάσχοντος ἀνθρώπου συνίσταται ἐκ φωνῶν καὶ στεναγμῶν μόνον. Ὁ ἐστερημένος ἄρτου καὶ ἐνδυμασίας ἔχει χρεῖαν λέξεων, αἵτινες ἐκφράζουσι τὴν ἀμηχανίαν καὶ ἀπελπισίαν. Πῶς ἀπαιτήσωμεν τρόπους ἱλαροὺς καὶ φιλόφρονας ἐξ ἐκείνου, οὗ τινος ἡ ὑπαρξίς κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐπαπειλεῖται; Ἀλλ' ὁμως, καὶ τοι τοσοῦτον ὑπαρχόντων αἰτίων τῆς φθορᾶς τῶν ἡθῶν, εὐρίσκει τις παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὴν εὐπροσέγορον ὑποδοχὴν, τοὺς φιλανθρώπους τρόπους καὶ τὴν καλοκάγαθον φιλοξενίαν, αὐτόματα ἀγαθὰ, οὐχὶ δ' ἀποτελέσματα χαμερ-

ποῦς τινος ὑποκλίσεως καὶ εὐτελοῦς μικροψυχίας, αἵτινες καὶ αὐταὶ δικαιоῦνται ὑπὸ τοσούτων δεινῶν.

Εὐχομαι καὶ τολμῶ νὰ ἐλπίσω ὅτι ὁ κοινὸς τῶν λαῶν Πατὴρ μέλλει νὰ ἐπιβλέψῃ τελευταῖον εὐμενῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὃ δὲ ἰσχυρὸς αὐτοῦ βραχίων ν' ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ λύθρου τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, ὅπερ διακινδυνεύει τὴν ζωὴν πρὸς ἀνάκτησιν ἀπαραγράπτων καὶ ἱερῶν δικαίων, ἅπερ ἡ φύσις παρέχει πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους. Τότε μέλλομεν ἐκ νέου νὰ ἴδωμεν ἀνθοῦντα τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς συμπαρέδρους αὐτῷ τέχνας. Τότε ὁ περιηγητὴς ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἴσως ζητεῖ ἄλλο τι παρὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ ἐρείπια μόνον. Τότε μέλλει νὰ χαιρετίσῃ ζῶσαν καὶ ἀναγεννηθεῖσαν τὴν Ἑλλάδα, Ἑλλάδα δὲ κατοικουμένην ὑπὸ ἀνθρώπων ἀξίων καὶ αὐτῆς, καθὼς καὶ τῶν ἀρχαίων προγόνων.



ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΕΝ ΤΗ ΝΕΩΤΕΡΑ:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ: ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ:

ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ

ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΛΕΒΩΝΟΣ

*Κορυθαλέος, Χρύσανθος Νοταράς, πατριάρχης
Σαμονήλ, Μακάριος, Βασίλειος, Κορνήλιος καὶ πρὸ
πάντων ὁ Μηριάτης, Σκουφός, Ἀθανάσιος Πάριος,
Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ, ἐπὶ τέλους, Νικόδημος
Νάξιος, ὁ γνωστὸς Οἰκονόμος κλπ.*

ΙΣΤΟΡΙΑ

*Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Μελέτιος, Βατά-
ξης Κωρσταντινουπολίτης, οὗτινος ἡ ἱστορία τοῦ Να-
δὴρ Σάχ ἀπώλετο (ἀλλὰ τὸ χειρόγραφον ἐφύλαττεν
ἐν Μολδαυίᾳ ὁ Κάρολος Γκίκας,) Ἀθανάσιος Ὑψη-
λάντης, Δανιήλ Φιλιππίδης, (ἱστορίαν τῆς Δακίας)*

Διονυσάκης «Βλαχίας ἱστορία», Περδραυδός, Σπυρίδων Παπαδόπουλος, Κυπριανός ἀρχιμανδρίτης, Γρηγόριος Παλιουρίτης κρής.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Εὐγένιος Βούλγαρις, Νικηφόρος Θεοτόκης, Ἀθανάσιος Ψαλιδας, Δάρβαρις, Χρυσοβελδρης κλπ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Μαυροκορδάτος, Νεόφυτος Δοῦκας, Δάρβαρις, Ἀρθιμος Γαζής, Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης, Γρηγόριος Ζαβείρας ἐκ Σιατίστης. Δυστυχῶς τὰ φιλολογικὰ τούτου συγγράμματα ἔμειναν ἀνέκδοτα, ὥς καὶ ἡ ἱστορία τῶν Πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πολλὰ ἄλλα. Ζηρόβιος Πῶπ, Γεώργιος Σακελλάριος, Κοδρικᾶς κλπ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Γεώργιος Καγκελάριος, Γεώργιος Ἐμμανουήλ, Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης, Βερδύτης, Γοβδελάς, Κάβρος, Κούμας, Βλαρτῆς κλπ. Δημήτριος Μουρούζης, Ἰάκωβος Ρίζος, οὗτινος αἱ μεταφράσεις Ῥακίνα καὶ Βολταίρου (Racine et Voltaire) αἱ πλείους διὰ στίχων, ἔμειναν ἀνέκδοτοι. Κοκκινάκης καὶ πληθὺς ἄλλων μεταφραστῶν τῶν συγγραμμάτων Σίλλερ (Schiller), Γκαίτου (Goethe), Κοτσαμποῦ, Γέσνερ, Βελάνδου, Τάσσου, Ἀλφιέρη, Μεταστασίου κλπ. Σπυ-

ρίδων Βαλέτας, Ἰωάννης Ἀργυροπούλου, Γεώργιος Ἀργυροπούλου.

Κυρίαί μεταφράσασαι καὶ ἐκδοῦσαι.

Αἰκατερίνη Σούτσου, Παλοῦ Ἀργυροπούλου, Ἐλένη καὶ Αἰκατερίνα, θυγατέρες Δημητρίου Σχινᾶ, πριγκίπισσα Εὐφροσύνη Καλλιμάχη καὶ πλῆθος ἄλλων ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἰωαννίνοις κλπ.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑΙ

Ζαμπέλιος καὶ τινες Κρήτες ἐξέδωκαν κατὰ μίμησιν Ἡλιοδώρου, Ἀχιλλέως τοῦ Τατίου μυθιστορήματά διὰ στίχων, ὅπου ἐξυμνεῖται ἡ ἀνδρία τῶν ἡρώων διαφόρων ἐποχῶν. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν μυθιστορημάτων ὀλίγον ἐνσχολήθησαν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες.

Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν πολλοὶ ποιηταὶ ἀνεφάνησαν, ὡς Ἰωάννης Τσέτσης, Κωνσταντῖνος Μαρσσης, Πτωχοπρόδρομος κλπ. Νεώτεροι συνέγραψαν καὶ ἐποίησαν πολλὰ καὶ ἐσχάτως, ὡς φαίνεται ἐν τῇ συλλογῇ τῶν δημοδῶν τραγωδίων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐκδοθεῖση ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος Φοριέλ (Fauriel) δεικνύοντα ἅπαντα ὅτι ἡ ποίησις οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν πεφιλημένην γῆν τῆς Ἑλλάδος.

Μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω διαπρέπουσι Γιαννάκης Γιαννίδης Κωνσταντινουπόλεως, Κωνσταντῖνος Δαπόρτης ἐκ Σχοπέλου, Ζαμπέλιος, Ἀλέξανδρος Μανροκορ-

θάτος, Νικόλαος Πίκολος, Ζαχαρίας Μαυρουδής,
Γεώργιος Σέρβος, πολλαὶ Κυρίαι Φάνταριωτῶν κλπ.*

ΛΥΡΙΚΑΙ ΠΟΙΗΣΕΙΣ.

Ῥήγας Φεραῖος γνωστὸς διὰ τὰ ἐμβατήρια ἔσματα
τὰ πολλάκις καὶ πολλαχοῦ ἐκδοθέντα Ἀθαράσιος
Χριστόπουλος ἐκ Καστορίας τῆς Μακεδονίας** Βη-
λαρᾶς καὶ ἐπὶ τέλους Κάλβος καὶ Σολομός.

Διὰ τοῦ συντόμου τούτου καταλόγου παρίσταται
ἡ εἰκὼν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἥτις συγ-
κρινομένη πρὸς τὴν τῆς Εὐρώπης φαίνεται βεβαίως
πτωχή. Πᾶς τις ὁμῶς εὐκόλως φαντάζεται ὅτι ἂν
δεδουλωμένη ἡ Ἑλλὰς καὶ ὑποστᾶσα μυρίας ὅσας κα-
κώσεις, οὐδέποτε ἔπαυσε παράγουσα ἄνδρας καὶ γυ-
ναῖκας φιλομούσους, τί ἐνδέχεται νὰ κατορθώσῃ ἐὰν
ἐλευθερωθῇ καὶ εὐνομηθῇ.

* Ὡς καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος πονήματος Κ. Ἰάκωβος
Ρίζου Νερουλός. Σ. Μ.

** Μετονομασθεὶς εὐλόγως Νέος Ἀνακρέων. Σ. Μ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ.

Σελίς 11, στίχος 18.

Ἡ λέξις Cadim Κάδμος ἐν ταῖς σηματικαῖς γλώσσαις σημαίνει ἀρχαῖος, Θήβη ὠραία beldéi libbé ὠραία πόλις. Οἱ Ἀνατολικοὶ συνειθίζουσι καὶ σήμερον νὰ δίδωσιν ἐπίθετα εἰς τὰς διασημοτάτας αὐτῶν πόλεις. Chami Tzennet-mékian, Κάμη ἡ τερπνοτάτη ὡς παράδεισος. Halebous-sehba, (ἡ λαμπρά Χαλυβῶν) τὸ λαμπρόν Χαλέπ. Misr el cahiré, Κάϊρον τὸ ἐξολοθρευτικόν.

Σελίς 12, στίχος 6.

Tzin, ἑλληνιστὶ Ζήν (Ζεὺς), Kiran, κοίρανος, βασιλεύς. Τὰ πλεῖστα ὀνόματα τῶν πολυτίμων λίθων, ὡς mergian, μαργαρίτης, yakout, ἀχάτης· διάφορα ἀριθμητικὰ ὀνόματα, τὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ὡς nables, ἢ tables, sambyk, barbiton, νάβλα, ἢ νάβλας, σαμβύκη καὶ βάρβιτος. Οἱ θρησκευτικοὶ ὄροι, ὡς me-slour, μυστήριον, κλπ.

Σελίς 18, στίχος 22.

Ἡ δόξα ταύτης τῆς δημοκρατίας ἐξετάθη τόσον, ὥστε οἱ Ἀσιάται ὠνόμαζον πάντας τοὺς Ἕλληνας

Ὑοππαῖ Ἰωνας, ἡ ἐπωνυμία
 ἄχρι τῆς σήμερον. Ὅθεν ἄν
 Ἕλληνας ὀνομάζουσιν αὐτοὺς
 νεωτέρους Ἕλληνας λέγουσι
 οὕτω τῷ ὄντι οἱ Ἕλληνες ὡς
 νιανοῦ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς
 τορίας. Ὡσαύτως ἐν τῇ ἀρ
 ὁπότε οἱ φιλοπάτριδες προε
 ξεσιν αὐτῶν καὶ ἄλλοις δημο
 χαίαν ὀνομασίαν Ἕλληνες, οἱ
 πρῶτον τὴν ἐπωνυμίαν ταύ
 περὶ τίνος λαοῦ προέκειτο. Ἰ
 ληνες οὗτοι, ἡρώτων ἐκείνων
 κατοικοῦσιν; Ἐρχονται ἴσως
 ποτε ἠκούσαμεν προφερόμενο

Σελίς 36, σ

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δι
 τῆς κοινῆς ταύτης διαλέκτου
 καὶ λέξεις τινάς· οἱ δὲ τοῦ
 σμοῦ προσφέρουσιν ἔτι καὶ
 περίεργα πρὸς τὸν ἐπιθυμοῦντα
 ἀφειαν τῶν δύο τούτων δια
 Εὐστάθιος ἐξηγῶν λέξεις ἀπα
 ἀκαταλήπτους κατὰ τὴν δωδ
 ἐπιφέρει πολλάκις τὰ ἐξῆς:
 (ἀπλῶς)» ὅπερ ἡ συνήθεια ὄν
 σαι αἱ λέξεις αὗται τοῦ κοι
 ται ἐν τῇ ν οελληνικῇ.

(Ἰδὲ ὑπόμνημα τοῦ ἱππό

θὲν ἐν τῇ ἀνθολογίᾳ τῆς Φλωρεντίας, Φεβρουαρίου 1825).

Σελίς 54, στίχος 18.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Σαμουήλ ἔμειναν ἀνέκδοτα. Ὁ ἀδελφός μου καὶ ἐγὼ εἶχομεν ἐν τῇ πατρικῇ ἡμῶν οἰκίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τοῦ Σαμουήλ ὡς ἐκ πατρὸς θεοῦ. Ὁ Ἱερεμίας, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, παρατηρήσας ποτὲ αὐτὴν ἐζήτησε παρ' ἡμῶν. Διότι ὡς ἀρχιδιάκονος χρηματίσας καὶ προστατευόμενος μάλιστα ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ ἐπεθύμει νὰ θέσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν τῷ Πατριαρχείῳ. Ὁ ἀδελφός μου ὁμῶς ἠρνήθη αὐτὴν ὡς οὖσαν ἀναπαλλοτριώτον κληρονομίαν. Μετὰ τινα χρόνον ὑπῆγον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἵνα τῷ εὐχηθῶ διὰ τὴν εορτὴν αὐτοῦ. Τὸ δωμάτιον ἦτο πλήρες ἀνθρώπων. Ὁ Πατριάρχης τότε μὲ ἠρώτησε περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ἀναφέρων προσέτι τὴν ἀφοσίωσιν καὶ εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν Σαμουήλ. «Παναγιώτατε, ἀπεκρίθην ἐγὼ, ἡ ὑμετέρα Παναγιότης πρέπει οὐ μόνον ἀφοσίωσιν νὰ διατηρῇ πρὸς τὸν Σαμουήλ, ἀλλὰ νὰ ἐκπληροῖ καὶ πᾶν ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἀληθῆς τις εὐγνωμοσύνη. Πράξατε λοιπὸν ἅξιόν τι τοῦ ὑψηλοῦ αἰσθήματος, ἐξ οὗ ἐμφορεῖσθε. Ζητεῖτε παρ' ἡμῶν τὴν εἰκόνα τοῦ Σαμουήλ· ἀλλὰ εἰκὼν, ἢ ἀνδρίας ὑπάρχουσι πράγματα πρόσκαιρα καὶ οὐτιδανά. Τοιαῦτα μνημεῖα θεωροῦνται κατώτερα τῆς ἀξίας τοῦ Σαμουήλ. Ἀπ' ἐναντίας τὰ συγγράμματα αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὰ πλεονεκτήματα, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους. Εἰς τὴν Ὑμετέραν Παναγιό-

τητα ἀνήκει νὰ διασώσῃτε αὐτὰ διὰ τῆς ἐκδόσεως.
 Ἀντὶ τῆς εἰκόνος λοιπὸν προσφέρομεν τὰ χειρόγραφα
 αὐτοῦ καὶ τὰ ἰδιόχειρα βιογραφικὰ ἀπομνημονεύματα.
 Ἐπειδὴ ὁ Ἱερεμίας ἐδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην, ἐδώ-
 καμεν ἀντίγραφον τοῦ παρ' ἡμῖν χειρογράφου. Ἄλλ-
 ἔπειδὴ ὁ Πατριάρχης οὗτος ἐπαύθη μετὰ παρέλευσι-
 δύο μηνῶν, ἡ ἐπιχείρησις ἐγκατελείφθη.

Σελὶς 55, στίχος 11.

Εἰς τῶν μαθητῶν τοῦ Εὐγενίου ἦτο καὶ ὁ Μοισιό-
 δαξ, συγγραφεὺς διαφόρων ἀξιολόγων πονημάτων
 ἰδίως δὲ τοῦ ἐπιγραφομένου, Πραγματεῖα κατὰ τὴν
 συνηθείαν τοῦ γράφειν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ.

Σελὶς 57, στίχος 12.

Ὁ Θεοτόκης ὑπέβαλε τὴν ιδέαν πρὸς τὸν Γρηγόριον
 Γκίκαν, γραμματέα ἐξ ἀπορρήτων τῆς Ὁθωμανικῇ
 Πύλης, νὰ ἐξετάσῃ τὰ λείψανα τῆς βιβλιοθήκης τῶν
 τελευταίων Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων διαφυλαττομέ-
 νης ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ Σεραγίου. Ὁ διερμηνεὺς
 οὗτος ἔχων φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ εὐνούχου φύλα-
 κος τῶν θησαυρῶν τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους, ἔλαβ-
 ῖν τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βιβλιοθήκην· ἀλλὰ με-
 εὐρὼν πολύτιμα χειρόγραφα, ἔλαβεν ἐκεῖθεν μόνον τὴν
 σειρὰν τῶν σχολιαστῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀντι-
 γράψας δὲ αὐτοὺς ἀπέδωκε τὸ χειρόγραφον.

Ἄν καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ μαρτυρία τοῦ Γκίκα, ἐπε-
 κράτει ὅμως πάντοτε ἡ ιδέα ὅτι ὑπῆρχον ἀπολωλότα
 πονήματα τῶν δοκίμων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ἐν τῇ

βιβλιοθήκη τοῦ Σεραγίου. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάννης ἐπεκύρωσε τὴν μαρτυρίαν τοῦ πρίγκηπος Γκίκα ὡς πρὸς ταύτην τὴν βιβλιοθήκην. Ὁ πρεσβευτὴς αὐτοῦ τῶν Γάλλων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγαπώμενος παρὰ τοῦ Σουλτὰν Σελὶμ καὶ ἔχων δύναμιν τινα ἑκτακτον παρὰ τῷ Ὀθωμανικῷ Ὑπουργεῖῳ, ἐζήτησεν ὡς ἰδιαιτέραν κατ' αὐτὸν καὶ ἐξαίρετον χάριν τὴν ἄδειαν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν βιβλιοθήκην. Ὅθεν οὐ μόνον ὁ Σελὶμ παρεχώρησε αὐτὴν, ἀλλὰ διώρισε τὸν φύλακα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θησαυροῦ νὰ δείξῃ πρὸς τὸν πρεσβευτὴν καὶ ἅπασαν τὴν βιβλιοθήκην, διδοὺς καιρὸν νὰ ἐξετάσῃ αὐτὴν καὶ νὰ προσφέρῃ μάλιστα ὡς δῶρον ἐν ὀνόματι τοῦ Σελὶμ ὅσα βιβλία ἐκλέξῃ. Ὁ Σεβαστιάννης ἠρεύνησεν ἀκριβῶς πάντα τὰ βιβλία, ἅτινα ἐμπεριείχεν ἡ αὐτοκρατορικὴ βιβλιοθήκη· ἀλλ' οὐδὲν εὑρεν εἰμὴ περγαμηνὰς περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων· ὅθεν ἐξελέξατο λαμπρὸν τι χειρόγραφον τῆς Νέας Διαθήκης.

Σελὶς 60, στίχος 21.

Ἡ «Φυσικὴ» αὕτη ἐνεφανίσθη καθ' ὃν χρόνον καὶ ἡ ὥραία μετάφρασις περὶ «Πληθὺς Κόσμων» τοῦ Fontenelle, ἣν ἡ νέα Ἑλληνικὴ φιλολογία ὀφείλει εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ Παναγιώτου Κονδρῖκα Ἀθηναίου, πρώτου γραμματέως τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας.

Σελὶς 62, στίχος 21.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βερόνης
Ἐκ τῶν ἀνχωρησάντων ἐκ Βιέννης καὶ προτιμη-

σάντων τὴν διαμονὴν ἐν Λειψία ἦτο καὶ ὁ μεγάλεμπορος Θεοχάρης. Οὗτος ὑπῆρξεν ὑποστήριγμα πάντων τῶν νέων φοιτητῶν Ἑλλήνων, ὅτε ἡ Βιέννα, ἥτις ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀνεξιθρήσκου Ἰωσήφ Β' ἐχρησίμευε καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐλεύθερος τόπος συνεντευξέως, ἔπαυσε βλέπουσα αὐτοὺς διὰ τε τὸν θάνατον τοῦ Ῥήγα καὶ διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Τεργέστης παρὰ τῶν Γάλλων. Ἐν τούτοις, ὅτε ἐκηρύχθη πόλεμος μεταξὺ Πύλης καὶ Ῥωσσίας τῷ 1806, νέε τις ἐμπορικὴ ὁδὸς ἠνοιχθῇ διὰ Βελιγραδίου καὶ Σεμλίνου, δι' αὐτῆς δὲ εἰσῆγετο πληθὺς βάμβακος εἰς τὰς τῆς Αὐστρίας χώρας. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἀπέβη τόσῳ ἐπικερδῆς, ὥστε διάφοροι Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἐκέρδησαν μεγάλα ποσὰ χρημάτων, οἱ δὲ Ἕλληνες μεγάλεμποροι συνέβρυσαν ἐκ νέου εἰς Βιένναν, ὥστε ἐπέσυραν ἐκεῖ καὶ ἐκ τῶν συμπατριωτῶν ἐκείνους, ὅσοι ᾔθελον νὰ σπουδάσωσι τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν ἰατρικὴν.

Σελὶς 75, στίχος 16.

Νεόφυτος ὁ Δοῦκας καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Κομητᾶς, κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ λυκαίου, κατοικοῦσι νῦν ἐν Στεφανουπόλει τῆς Τρανσυλθανίας. Βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ Δοῦκας ἐνασχολεῖται περὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ὁμήρου διὰ στίχων εἰς τὴν νεολληνικὴν. Ὁ Κομητᾶς συνέταξεν «Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδεϊάν» δηλ. συλλογὴν τινα συστηματικὴν τεμαχίων ἐκ τῶν δοκίμων Ἑλλήνων ἀποτελοῦσαν δώδεκα τόμους εἰς 8^{ον}. Μετ' ὀλίγον ἴσως δημοσιεύσῃ καὶ δευτέραν ἐκδοσιν.

Σελίς 81, στίχος 25.

Ὁ Βενιαμὴν ἐφεῦρεν, ἢ μᾶλλον εἶπεῖν πρῶτος ἀνέπτυξε τὴν ὑπόθεσιν αἰθερίου τινὸς οὐσίας, ἥτις εἰσχωρεῖ, πληροῖ τὰ κενὰ καὶ κινεῖται ἀδιακόπως πανταχοῦ καὶ κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν, ὑποτίθεται δὲ ὡς μόνη αἰτία τῶν κυριωτέρων φαινομένων τῆς φύσεως, τοῦ φωτὸς, τοῦ πυρὸς, τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, τοῦ μαγνητισμοῦ, τοῦ γαλβανισμοῦ, τῶν αἰσθήσεων, τῆς βλαστήσεως, τῆς περὶ ἑαυτὰ περιστροφῆς τῶν σωμάτων τοῦ πλανητικοῦ συστήματος κλπ. Ἡ αἰθέριος αὕτη οὐσία ὠνομάζετο παρὰ τοῦ Βενιαμὴν, πανταχὴ κίνητον.

Σελίς 84, στίχος 1.

Δύναται τις νὰ συμβουλευθῇ περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐν Κυθωνίαις γυμνασίου σπουδαίαν τινὰ διατριβὴν δημοσιευθεῖσαν ἐλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ διδάκτορος Τυπάλδου, ὅστις ἐν αὐτῷ τὸ πρῶτον ἐσπούδασεν.

Σελίς 85, στίχος 4.

Ἡ λέξις ἑταιρία σημαίνει κοινωνίαν. Ὁ Ῥήγας ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος αὐτῆς θεμελιωτής. Ἦτο δὲ μυστικός τις συνεταιρισμὸς ἔχων βάσιν μὲν τὴν θρησκείαν, σκοπὸν δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῶν κυριωτέρων ἄρθρων τῆς ἑταιρίας ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ πασῶν τῶν λοιπῶν μυστικῶν ἑταιριῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ συνεταιρισταὶ πάντες ὀφείλον ἀπαραιτήτως νὰ ἐμνύωσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχον σχέσιν μετ' ἄλλης τινοῦς ξένης ἑταιρίας. Ἡ ἑταιρία θεμελιωθεῖσα παρὰ τοῦ Ῥήγα

ἔλαβεν ἀκολούθως διαφόρους τροπάς, εἶχε δὲ καὶ βαθμοὺς, εἰς οὓς μόνον ἄξιοι ἄνδρες ἠδύναντο νὰ προσβιβασθῶσιν. Οἱ ἰδιῶται εἰσήγοντο εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν παραγγελλόμενοι τὴν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα ἀγάπην, τὸ ἀδιάλλακτον μῖσος κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀπελευθερωθῶσιν ἐκ τοῦ ζυγοῦ. Οἱ πλείστοι τῶν πεφωτισμένων ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους ἦσαν μέλη τῆς Ἑταιρίας. Ἡ Ἑταιρία αὕτη ἐμεγαλύνθη καὶ ἀκριβῶς ἐκανονίσθη τῷ 1814, ὅτε οἱ σύμμαχοι κυρίαρχοι ἐκρήμνισαν τὸν κολλοσσὸν τῆς Γαλλικῆς δυναστείας. Ἐκτοτε ἠῤῥξανε διὰ τῆς σιωπηλῆς ἐνθαρρύνσεως, ἣν ἐλάβανεν ἐκ τῆς Βιβλικῆς ἑταιρίας, τῆς καταργήσεως τῆς τῶν Μαύρων δουλεμπορίας καὶ τῶν διαδιδομένων καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς Εὐρώπης, διδασκομένων δὲ παρὰ πάντων τῶν σοφῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀνακτοβουλιῶν φιλανθρωπικῶν ἀρχῶν.

Σελὶς 95, στίχος 15.

Εἰς τὰς οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ ἐπίσημοί τινες ἐκ Τραπεζούντος, αἵτινες κατέφυγον εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν αἱ οἰκογένειαι Ὑψηλάντη καὶ Μουρούζη. Ἡ πρώτη τῶν δύο τούτων γνωρίζεται ἀρκούντως· ἡ δὲ δευτέρα παρέσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀξιολόγους συμπολίτας, μεταξὺ δ' αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Στοῦρτζας, ὅστις ἐκτὸς ἄλλων πολυειδῶν πλεονεκτημάτων τιμᾶται καὶ ὡς ἀριστος συγγραφεύς.

Σελ. 96, στίχος 16.

Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ λαϊκοῦ κλήρου διηροῦντο εἰς δύο τάξεις λεγομένας «πρώτη καὶ δευτέρα πεντάς.» Εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν ἀνῆκον ὁ μέγας λογοθέτης, ἔπειτα ὁ μέγας σκευοφύλαξ, ὁ μέγας χαρτοφύλαξ, ἡ ἀρχαιοφύλαξ, ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης, ὁ μέγας ῥήτωρ, ὁ πρωτονοτάριος, ὁ μέγας οἰκονόμος, ὁ ῥεφερενδάριος, ὁ πριμικήριος, (πρωτευταξίας) ὁ πρωτοψάλτης, ὁ πρῶτος δομέστιχος καὶ ὁ πρῶτος γραμματεὺς. Οὗτοι ἐνησχολοῦντο περὶ τὰς ὑποθέσεις τῶν μοναστηρίων, τὴν διαθέσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, τὰ ἀφιερώματα καὶ τὰς γινομένας δωρεὰς πρὸς τὸν κλῆρον, ἀπετέλουν δὲ τὸ συμβούλιον τοῦ Πατριάρχου, ὅτε ἔκρινε τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς δίκας. Ὁ λαϊκὸς κλῆρος εἶχεν εἰσοδήματά τινα λεγόμενα ἐξαρχίας, ἢ τοπαρχίας. Ἐκαστος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματικῶν εἶχε κληρουχίαν, ἢ προίκισμα νήσους τινὰς τοῦ Αἰγαίου, ἢ ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἢ καὶ μοναστήρια, ὧν ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, ὁ πράκτωρ, ἢ ἐπίτροπος παρὰ τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ ἐπὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων ἀναφερομένων εἰς θρησκευτικοὺς κανονισμοὺς, εἴτε θρησκευτικὰς διατάξεις. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι καὶ νῆσοι ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν Φράγκων συμπεριλαμβάνοντο ἐν τῇ αὐτῇ κατηγορίᾳ. Οὕτω τὰ καθήκοντα τοῦ λαϊκοῦ τούτου κλήρου περιωρίζοντο εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις τὰς ἀνηκούσας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως.

Σελίς 98, στίχος 9.

Αἱ δύο ἐπαρχίαι Βλαχία καὶ Μολδαυία, διοικοῦ-
μεναι ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν, ἦσαν
πηγαὶ πλούτου οὐχ ἥττον ὑπὲρ αὐτῶν, ἢ καὶ ἄλλων
Ἑλλήνων ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ νήσων. Ἐκεῖ
ἔτρεχον πλῆθος αὐτῶν καὶ ἐκαλλιέργουν ὡς ἐκμισθω-
ταὶ τὰς γονίμους γαίαις τῶν Βογιάρων* ἐντοπίων.
Ἄλλοι δὲ Ἕλληνές τινες, ἐμοίως προστατευόμενοι παρὰ
τῶν ἡγεμόνων τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν, μετήρχοντο
μετὰ τῆς Γερμανίας καὶ ἰδίως μετὰ τῆς Λειψίας ἐμ-
πόριον τοσοῦτω μᾶλλον ἐπικερδὲς, ὅσῳ ἡ ὀθωμανικὴ
ὀκνηρία παρέλειπε συνήθως ἐλεύθερον τὸ στάδιον τοῦ
ἐμπορίου.

Σελίς 99, στίχος 24.

Φερμάνι Κάζα Τζερεγιάν, « ἄφευκτοι διαταγαὶ ὡς
αἱ ἀποφάσεις τῆς εἰμαρμένης. »

Σελίς 115, στίχος 20.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Σκαρλάτος Καλλιμάχης ἐπε-
φορτίσθη παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἕξ μῆνας
πρὸ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως νὰ συνθηκολογήσῃ
ὡς πληρεξούσιος ἀπεσταλμένος μετὰ τοῦ βαρῶνος
Στρογγονῶφ, πρεσβευτοῦ τῆς Ῥωσσίας, περὶ τῶν δια-

* Οὕτως ὀνομάζονται οἱ εὐγενεῖς κτηματίται, εἴτε κύριοι κτη-
μάτων τῶν 8/10 τῆς βλαχικῆς καὶ μολδαυικῆς γῆς, ἢ δὲ λαὸς
ἐκεῖ ἦτο δουλοπαροικος. Σ. Μ.

φορῶν, αἵτινες ὑπῆρχον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μεταξὺ Πύλης καὶ τοῦ ἐν Πετροπόλει ἀνακτοβουλίου.

Σελὶς 119, στίχος 19.

Ἀραβικὴ παροιμία.

Σελὶς 125, στίχος 17.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐφημερίδων ἡ μὲν, ὁ Τηλέγραφος, ἦτο πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ, ἡ δὲ καθαρῶς φιλολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ. Οἱ ἐκδότης κατοικοῦντες ἐν Βιέννῃ ἦσαν ἀξιόλογοι πατριῶται καὶ βαθεῖς φιλόλογοι. Τὸ ὕφος τῶν ἐφημερίδων τούτων ἦτο σαφές, κομψὸν καὶ ὀρθόν. Εὐρίσκονται ἐν αὐταῖς πολιτικὰ συμβάντα, ἀναλύσεις διαφόρων ἑλληνικῶν πονημάτων, ὑπομνήματα περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἀγγελίαι ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων γενομένων ἐν Εὐρώπῃ, ἐφήμεροι ποιήσεις καὶ ἀλληλόμαχοι διατριβὰι περὶ τοῦ ἀρίστου συστήματος πρὸς κανονισμόν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης.

Σελὶς 124, στίχος 24.

Ἡ «Ἑταιρία τῶν Φιλομούσων» συσταθεῖσα ἐν Ἀθήναις διὰ τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἀνανεωθεῖσα κατὰ τὸν χρόνον τῆς Συνόδου ἐν Βιέννῃ πρὸς βοήθειαν τῶν νέων Ἑλλήνων, ὅσοι ἐζήτουν τὴν παιδείαν ἐν ταῖς ἀκαδημαῖς τῆς Εὐρώπης, παρείχεν ἐξ ἀνάγκης ὑποψίας πρὸς τὸν Σουλτάνον.

Σελίς 128, στίχος 19.

Παραδείγματος χάριν, ἡ νῆσος Κύπρος περιεῖχεν ὀλίγω πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὀγδοήκοντα μόνον χιλιάδας ψυχῶν, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατακτῆσεως παρὰ τῶν Τούρκων κατοικεῖτο ὑπὸ ἐνὸς ἑκατομμυρίου. Κατὰ τὰ ἀρχεῖα, ἐν οἷς ἦτο καταγεγραμμένος ὁ ἐτήσιος κεφαλικὸς φόρος τῆς νήσου ταύτης, ὁ ἀριθμὸς τῶν φορολογουμένων τούτων ἀμέσως μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῆς ἀνέβαινεν εἰς ἀριθμὸν πλεον τῶν ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων ἀνθρώπων μεταξὺ εἴκοσι καὶ τεσσαράκοντα ἑτῶν. Ὁ πληθυσμὸς τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν ἤλαττοῦτο κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν.

Σελίς 129, στίχος 19.

Πᾶς ὁρτᾶς, ἡ πᾶν σύνταγμα τῶν γενιτσάρων ἡδύνατο ἀτιμωρητὴ νὰ βάλῃ τὸ ἔμβλημα αὐτοῦ ἐπὶ τούτων τῶν ἐλληνικῶν πλοίων καὶ νὰ οἰκαιοποιηθῇ τοιουτοτρόπως τὸ ἥμισυ τῶν δικαιωμάτων. Οἱ Τούρκοι, οἵτινες ἀγνοοῦσι τὴν μονομαχίαν, ἐμάχοντο διὰ τὰ πλοῖα ταῦτα, ὡς ἀντικείμενα τῆς ἀπληστίας αὐτῶν. Εἰς τῶν γενιτσάρων προσεκόλλῃ τὸ ἔμβλημα τοῦ ἰδίου ὁρτᾶ ἐπὶ τῆς πρῶρας ἐλληνικοῦ τινος πλοίου, διὰ μόνης δὲ ταύτης τῆς πράξεως ἐγίνετο τρομερὸς συμμέτοχος. Ἄλλος τις γενίτσαρος ἄλλου τάγματος ἐρχόμενος ἀφῆρει τὸ ἔμβλημα. Τότε προσεκάλουν ἀλλήλους εἰς μονομαχίαν καὶ οἱ δύο ὑπέρμαχοι ἐπορεύοντο νὰ καταπαύσωσι τὴν φιλονεικίαν εἰς μέρος τι ὀνομαζόμενον χανδάκι, ὀλίγον τι μόνον ἀπέχον τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ἀπέναντι δὲ τῆς Κων-

σταντινουπόλεως, ὥστε τὰ κέρδη τῶν ναυτῶν Ἑλλήνων ἀπέβαινον ἔρμαιον τοῦ δυνατωτέρου, μερίδιον δὲ τοῦ λέοντος κατὰ τὸν μύθον.

Σελὶς 150, στίχος 17.

Ὁ Cassab-Bachy, ἡ ἀρχηγὸς τῶν κρεωπωλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεφάσιζε τὸν ἀναγκαῖον ἀριθμὸν προβάτων ὑπὲρ τῆς πρωτευούσης κατὰ σημείωσιν υποβαλλομένην ἐτησίως εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, ὃν ἐτησίως ἐχρεώσται ἡ Βλαχία καὶ Μολδαυία, ὑπερέβαινε τὰς τριακοσίας χιλιάδας. Τὸ ὀθωμανικὸν ναυαρχεῖον ἐλάμβανεν ὡσαύτως ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πάντας τοὺς ἰστούς καὶ τοὺς πίθους τοῦ ναυτικοῦ, πᾶσαν τὴν ξυλείαν πρὸς κατασκευὴν ὑποστατῶν καὶ κιβωτίων τοῦ πυροβολικοῦ· τὸ δὲ ὄρυκτὸν ἄλλης τῆς Βλαχίας, τὸ οὐσιῶδες ἄρθρον τοῦ ἐμπορίου τῆς ἡγεμονίας ταύτης, ἐπωλεῖτο ἀποκλειστικῶς πρὸς ἐμπόρους Τούρκους. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τοῦ ἐμπορίου ἐν ταῖς πλουσίαις ταύταις τοπαρχίαις, δυστυχῆς δὲ ὁ ἡγεμὼν, ὅστις ἐπέτρεπεν, ἡ παρέβλεπε τὸ ἐλάχιστον λαθρεμπόριον· διότι ἀπέζημίου τὴν Πύλην διὰ τῶν κτημάτων αὐτοῦ, ἡ καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ κεφαλῆς. Αἱ διαταγαὶ τοῦ Σουλτάνου ὡς πρὸς τοῦτα ἦσαν τόσον ἀκριβεῖς, ὥστε κατὰ τὸ 1814, ὅτε ἡ Οὐγγαρία ὑπέφερεν ἐκ τρομερᾶς τινος πείνης, οὔτε ἡ Αὐστρία ἠδύνατο νὰ ἀπολάβῃ ἐξαγωγὴν βλαχικοῦ σίτου, εἰμὴ διὰ μέσου τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ, ὅστις ἀπῆλανε κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἀπείρου ἐμπιστοσύνης παρὰ τῷ τότε Σουλτάνῳ.

Ἀπορῶ κατὰ τίνα κακὴν μοῖραν ἡ Ῥωσσία ἐν

ταῖς συνθήκαις αὐτῆς μετὰ τῆς ὀθωμανικῆς Πύλης οὐδέποτε ἐπέβαλε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας. Διότι τοῦτο ἦτο ἡ μεγίστη πρὸς αὐτοὺς χάρις καὶ εὐεργεσία.

Ἐπεφορτίσθην παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας Μιχαήλ Σούτσου τῷ 1820 νὰ συντάξω ὑπόμνημά τι περὶ τῆς πτωχεύσεως τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν προξενθείσης ἐκ τοῦ μονοπωλείου, ὅπερ ἐνήργει ἡ τουρκικὴ διοίκησις. Ὁ ἡγεμὼν ἀπέστειλεν ἐμπιστευτικῶς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο πρὸς τὸν βαρῶνον Στρογγωνῶφ, κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἑκτακτον ἀπεσταλμένον καὶ πληρεξούσιον πρέσβυν παρὰ τῇ ὀθωμανικῇ Πύλῃ. Ὁ βαρῶνος ὡς φιλάνθρωπος ἐν ταύτῳ καὶ πεφωτισμένος παρесеκευάζετο εἰς τὴν διαπραγματεύσειν ταύτην, ὅτε αἰφνης ἐκραγεῖσα ἡ ἐπανάστασις διέκαψε πᾶσαν διπλωματικὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο δυναστειῶν.

Σελὶς 142, στίχος 22.

Ὁ ἱατρὸς Βλαστός ἐλογάζετο πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς σύνταξιν λεξικοῦ τινος ἑλληνικοῦ. Ὁ Σκαρλάτος Γκίκας ἐνησχολεῖτο ὡσαύτως εἰς τὸ μεταφράζειν τὸ μέγα λεξικὸν τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου προστιθεὶς μέγαν τινὰ ἀριθμὸν λέξεων, αἵτινες λείπουσιν εἰς τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς πολυμαθείας τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος. Ὁ Μουρούζης λαθὼν τὰ πονήματα τῶν δύο τούτων φίλολόγων Γκίκα καὶ Βλαστοῦ συνέστησεν ἐταιρίαν τινὰ λογίων ἀνδρῶν, παραδοὺς δὲ πάντα τὰ ἤδη δημοσιευθέντα ἑλληνικὰ λεξικά ἐχορήγει πᾶσαν δαπάνην ὑπὲρ τοῦ μεγάλου τούτου

ἔργου. Ἐν αὐτῷ ἐξηγοῦντο εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀπασαι αἱ λέξεις τῆς φιλολογικῆς γλώσσης, ἐφέροντο παραδείγματα ἐκ τῶν δοκίμων συγγραμμάτων, ἐσημειοῦτο ἡ ἐποχὴ πάσης λέξεως καὶ ἐγένετο ἀδιάκοπος παραλληλισμὸς τῆς μεταβολῆς τοῦ νοήματος, ἣν πᾶσα λέξις ὑπέστη κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας.

Ἡ ἐκπύωσις τοῦ λεξικοῦ τούτου ἐπιγραφομένου «Κιβωτὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης,» ἤρξατο τῷ 1847 ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ μόνον ὁ πρῶτος τόμος αὐτοῦ ἐνεφανίσθη ἐκτεινόμενος μέχρι τοῦ στοιχείου Δ δι' ὠραίων χαρακτήρων.

Σελὶς 146, στίχος 2.

Ἔχω τὰ αὐτόγραφα τῶν μὴ δημοσιευθέντων τούτων πονημάτων.

Σελὶς 150, στίχος 2.

Ὅσον καὶ ἂν προώδυσεν ἡ φιλολογία, ὑπάρχει δὲ μεγίστη ἡσχέσις τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, νομίζω ἀπατηλὴν τὴν γνώμην ἐκείνων, ὅσοι δισχυρίζοντο νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν χρῆσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐγκαταλείποντες καθ' ὁλοκληρίαν τὴν νεοελληνικὴν ὡς ἀνίκανον τελειοποιήσεως. Ἐβλαπτον οὕτως ἐπίσης ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας· καθότι τὴν μὲν ἐθεβήλουν, τὴν δὲ ἐντελῶς ἐξήυτελιζον, ἢ ἐμπεδύναν. Σφάλλομεν πολὺ νομίζοντες δυνατὴν τὴν ἀποκατά-

στασιν ὁποιασδήποτε νεκρᾶς γλώσσης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διάλεκτός ἐστι τὸ ὄργανον τῆς ἐκφράσεως παντὸς ἀνθρώπου, ἔπρεπε νὰ ἐπανεέλθωσι πάντα τὰ ἥθη, πᾶσαι αἱ προλήψεις, πάντα τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ, ὅστις ὠμίλει αὐτήν, νὰ ἐπιστρέψωμεν δὲ εἰς τὴν αὐτὴν πολιτικὴν, νοητικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν, νὰ ἀποκατασταθῶσιν αἱ γνώσεις ὅπου ποτὲ εὐρίσκοντο, νὰ μεταβληθῇ ὁ τρόπος, καθ' ὃν σήμερον σκεπτόμεθα, νὰ μεταποιηθῶσιν ἡ θρησκεία, ἡ νομοθεσία, ἡ κυβέρνησις, τὸ πᾶν ἐπὶ τέλους· τίνας δ' ἔνεκα πάντα ταῦτα; ὅπως ἔχωμεν σχολαστικούς, μιμητὰς ἀμιμήτων ἀρχετύπων!!

— — — — —

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

Σελὶς 47, στίχος 18.

Εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἐξευτελισμοῦ καὶ διαφθορᾶς κατήντησαν οἱ ἄμαθεῖς τουρκοχειροτόνητοι ἐκεῖνοι ἄρχιερεῖς, ὥς συνέπινον καὶ συνευωχοῦντο μετὰ τῶν Ἀλβανῶν ἐκείνων μπεΐδων καὶ ἀγάδων, τῶν προστατῶν, οὐδόλως διαφέροντες τῶν δερβίσιδων καὶ μηδεμίαν πρόνοιαν λαμβάνοντες περὶ τοῦ ποιμνίου, τῶν σχολείων κλπ. Ἡ αὐθαίρετος πολιτεία καὶ χαμερπῆς αἰσχροκέρδεια εἶχον ἐσκοτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πᾶν εὐγενὲς αὐτῶν αἶσθημα, ὥστε παρέβλεπον τοὺς ἄμαθεῖς ἐκεῖ χριστιανοὺς, ἵνα ἐξομνύωσι τὴν πάτριον θρησκείαν. Ἐκτοτε ἤλλαξαν πῖσιν οἱ ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν Ὀχρίδαν, Καττορίαν, Ἀνασελίτσαν (ἐπαρχίας Σισανίου) Γρεβενά, Φλορίναν (ἐπαρχίας Μογλενῶν) ὁλόκληρα χωρία Βουλγάρων, Βλάχων καὶ Ἑλλήνων τινῶν, οἵτινες διατηροῦσιν εἰσέτι μόνον τὴν προγονικὴν αὐτῶν γλῶσσαν, διακρίνονται δὲ τῶν πρὸ πολλοῦ μετοικησάντων Τούρκων.

Σελὶς 55, στίχος 18.

Ὁ τρόπος πρὸ πάντων, δι' οὗ ὑπεδέχθησαν ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ συνοδικοὶ ἄρχιερεῖς τὸν Εὐγένιον, ἦτο τὸ αἶτιον ἵνα ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινουπόλιν

καὶ οὐχὶ ἀχαριστία πρὸς τὴν πατρίδα. (Ἴδε Κ. Μ. Κούμα «Ἱστορίαν ἀνθρωπίνων πράξεων.»)

Σελὶς 68, στίχος 5.

Ἡ Αὐστρία ἦτο ἡ δύναμις, ἥτις παρέδωκε πρὸς τοὺς Τούρκους τὸν ἀοίδιμον Ῥήγαν καὶ πάντοτε, καθὼς καὶ ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως, κατέτρεχε τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, προέδιδεν εἰς τὴν Πύλην πᾶσαν προσπάθειαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ συμμαχοῦσα μετὰ τῶν Τούρκων διετῆρει διὰ ζωοτροφιῶν τοὺς ἐν διαφόροις φρουρίαις πολιορκουμένους Τούρκους ὥστε οἱ ἀναξιοπαθοῦντες Ἕλληνες ἐθεώρουν εὐλόγως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς ἐχθρὰν ἐκ συστήματος τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ παντὸς φιλελευθέρου αἰσθήματος.

Σελὶς 91, στίχος 14.

Ὁ Κούμας, ὡς καὶ ὁ Εὐγένιος, ἠδυνήθη νὰ διαμείνῃ πολὺν χρόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς διευθυντὴς τῆς ἐν Ξηρᾷ Κρήνῃ σχολῆς.

Τὴν κακὴν καὶ ἐσφαλμένην πολιτικὴν γερόντων τινῶν ἀρχιερέων οὐδόλως ἀνείχοντο καθηγηταί, οἷοι ὁ Εὐγένιος, Κούμας κτλ.



ΕΝ ΕΚ ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ
ΙΑΚΩΒΟΥ ΡΙΖΟΥ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥΛΟΥ
ΕΙΣ ΕΑΥΤΟΝ.

Ποῦ εἶν' ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ὅταν κ' ἐγὼ εὐδαίμων,
'Απ' αὔρας βοηθούμενος τῶν εὐμενῶν ἀνέμων,
'Ακούμαντον διέπλεον τὸ πέλαγος τοῦ βίου
Καὶ εἰς τοὺς κόλπους ἔμβαινον λιμένες γαληνίου!
Λιμὴν ἦτον ὁ οἶκός μου· 'ς ἐκεῖνον καθ' ἡμέραν,
Συμπαίζων μὲ τὰ τέκνα μου, περίπαιζα τὴν σφαῖραν·
Συμπάρεδρον 'ς τὴν τράπεζαν λαμβάνων τὴν ὕγειαν,
Τὴν ἀπαλὴν των ἔτρεφα κ' ἀθῶαν ἡλικίαν.

· · · · ·
'Αλλ' ὦ πατρίς! ὦ ὄνομα παμφίλτατον καὶ θεῖον!
Φεῦ! σὲ προφέρω σήμερον μετὰ πικρῶν δακρῶν!
ὦ γλυκυτάτη μου πατρίς! τὰ τέκνα σου καθένα,
Ὅπταν σὺ προσκάλεσες, σὺ μ' ἔκραξες κ' ἐμένα.
Τί τέκνον σου εἰλικρινὲς μ' ἑλληνικὴν καρδίαν,
Πρὸς τὴν φωνὴν σου ἔμελλε νὰ μὲν' εἰς ληθαργίαν;

· · · · ·
Διέδην γῆν τὴν εὐανδρον τῆς ἄνω Γερμανίας,
Τὴν γῆν τὴν φίλην τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας.
Διῆλθα τὴν καλλίλιμνον γενναίαν Ἑλβετίαν,
Ἑλλήνων εὐεργέτριαν μὲ μεγαλοψυχίαν.
Ἐθαύμασα κ' ἠγάπησα τὴν σώφρονα Γενεύην,
Καὶ, εὐχρηθεὶς ὑπὲρ αὐτῆς, τὰς Ἄλπεις ὑπερέβην. . .
Κατέβην 'ς τὰ κλύσια ἰταλικά πεδία,
Φιλομειδῆς, φιλόξενος μ' ἐδέχθ' ἡ Τυρρηνία.
Τὰς θέσεις τὰς ποιητικὰς, τὰ ἄλλα τῆς, τοὺς κήπους,
Ὅπου ἐμβαίνει ὁ χειμὼν μὲ σέβας καὶ βραδύπους,

Τὰ εἶδα, πλὴν, ἀλλοίμονον ! παυσίλυπα πρὸς ἄλλους,
 Ὡς ἐμένα λύπας γέννησαν καὶ στεναγμοὺς μεγάλους.

Ενίοτε πλανώμενος ἔς τὴν παραθαλασσίαν,
 Μὴ ἔχων ἄλλον σύντροφον παρὰ τὴν ἀθυμίαν,
 Ὅποταν πλοῖα ἔβλεπα τὴν θάλασσαν νὰ σχίζουν,
 Μακάριοι, ἐφώναζα, ὅποσοι ἀρμενίζουν !
 Πότε, πτηνὰ θαλάσσια, νὰ φέρετε κ' ἐμένα
 Μὲ τὰς λευκὰς σας πτέρυγας ἔς τῆς Ἰδρας τὸν λιμένα !

Πρὸ ἡμερῶν πλῆθος νεφῶν ἀπὸ ἀτμῶν πληθώρας
 Εἰς ἡμετέρας ἐβρεχεν σχεδὸν ἐξήντα ὥρας. . . .
 Μετὰ τὴν παῦσιν τῆς βροχῆς, ἐγὼ κ' ἓνας μου φίλος,
 Ἀργὰ περιπατούσαμεν ἔς τοῦ ποταμοῦ τὸ χεῖλος.
 Ἐκεῖ παρετηρήσαμεν, μετὰ φρυγάνων ἄλλων,
 Κ' ἓνα παρασυρόμενον κορμὸν δρυὸς μεγάλου.
 Στραφεῖς τότε ἔς τὸν φίλον μου ἔδε, τὸν εἶπα 'καίνην
 Τὴν δρῦν, πῶς παραφέρεται ἔς τὴν ποταμίαν δίνην.
 Ἦτον κ' αὐτὴ πυκνόφυλλος, μὲ κλῶνας πολλοὺς πρῆπν,
 Μὲ τὴν σκιάν της δρόσιζε τὴν ὑποκάτω χλόην,
 Ὡς τοὺς κλάδους της λιγύφθογγα πτηνὰ ἐκελαδοῦσαν
 Ὡς τὴν ῥίζαν της τὰς σύριγγας ποιμένες ἐφυσοῦσαν
 Ἀλλὰ τὴν ἐξεῤῥίζωσε τῆς καταιγίδος βία,
 Ὡς τὸν Ἄρνον τὴν ἐκρήμινσε, καὶ σύρετ' ἡ ἀθλία !

Μὲ τοῦτον, φίλε, τὸν κορμὸν κ' ἐγὼ παρωμοιώθην,
 Ἀφ' οὗ ἀπὸ τὸν οἶκόν μου χωρίσθην κ' ἐμονώθην.*



* Ἐκ τῶν πολλῶν ποιημάτων τοῦ ἀειδικοῦ συγγραφέως τοῦτο μόνον καταχωρίζεται ἐνταῦθα διότι δεικνύει τὴν ἀγαθὴν στοργὴν πρὸς τὴν οἰκογένειαν, τὸν ἑνδοξοῦ ζῆλον καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ὡς ἐν κατωτέρῳ καθορίζεται ὁ ἀνιμότης καὶ εὐλαβία, φιλόπατρις καὶ πεπαιδευμένος ἄνθρωπος.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ.

σελ.

Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.....	9
Ἀρχὴ καὶ πρῶτος τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γραμματικῆς.....	35

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.....	41
Νικόλαος Μαυροκορδάτος.....	44

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Σαμουὴλ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.....	46
Εὐγένιος Βούλγαρις.....	51
Νικηφόρος Θεοτόκης.....	55
Ρήγας.....	58
Λάμπρος Φωτιάδης.....	70
Νεόφυτος Δούκας.....	72
Χρησταρῆς ἐξ Ἰωαννίνων.....	74
Δανιὴλ Φιλιππίδης.....	77
Βενιαμὴν ἐκ Λέσβου.....	81
Ψαλίδας ἐξ Ἰωαννίνων.....	86
Βαρδαλάχος ἐκ Χίου.....	88
Δωρόθεος Πρώτος.....	90
Στέφανος Δούγκας.....	91
Οἱ Φαναριῶται.....	93

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Πολιτικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος.....	117
Ἑλληνικὸν ἐμπόριον.....	127
Κοραῖς.....	137
Σύστημα Δούκα.....	145
Σύστημα Χριστοπούλου.....	146
Σύστημα Κοραῆ.....	147
Ἑλληνικὰ σχολεῖα.....	150
Ἴόνιοι νῆσοι.....	154
Κατάλογος τῶν διαπρεφάντων συγγραφέων καὶ μεταφραστῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ.....	165

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ



Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

700

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ἀριθ. χρ. ΙΟ763.....

Ἡμερομηνία
ἐπιστροφῆς

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας



Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας